

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

21.187

ատարակոթի Գ. Գալստեանի

Ն. ԿԱՐԷՐՅԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

ԹԱՐԳՄ. Կ. ՋԱԼԱԼԵԱՆ

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Տպարան Տ. Մ. Ռոտինկոնցի
1905

7775

18.02.2014

27187

330
4-38 un

15 JAN 2010

05 FEB 2010

Հրատարակւած թիւն Գ. Գալստեանի

Ն. ԿԱՐԸԻՅԵՐԻ

300

1387-44

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

1003
11939

ԹԱՐԳՄ. Կ. ԶԱԼԱԼԵԱՆ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Տ. Մ. Ռոմոլենեանցի
1905

Дозволено цензурою. Тифлисъ 28 Июля

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶՐԱՅՑՆԵՐ

Ա. Զ Ր Ա Յ Յ

Այս գրքուկի մէջ մենք խօսելու ենք մարդկանց, արդիւնաբերական գործունէութիւնից առաջացող, զանազան տեսակ երևոյթների մասին: Այդ առթիւ՝ առաջ և առաջ պէտք է որոշակի հասկանալ, թէ մարդու արդիւնաբերական գործունէութիւնը ի՞նչ բան է:

1.

Արդիւնաբերական գործունէւ՝ Ամենքիս հասկանալի է, ու թիւն: որ արդիւնաբերական խօսքը արդիւնաբերել խօսքից է ծագում: Մարդիկ արդիւնաբերում են՝ դրամ (փող), հաց, արդիւնաբերում են մի գործ, որ իրանց փող և հաց տալու ի՞նչ է անում երկրագործը, երբ սերմ է ցանում: Նա ի՞նչ համար արդիւնաբերում է, ձեռք է բերում՝ հաց: Ի՞նչ է անում արհեստաւորը, երբ մի բան տալում է, կամ նրան երկաթով է պատում: Նա կատարում է մի որոշ գործ, որի համար փող է ստանալու, իսկ այդ փողով նա հաց է գնելու, ալ-

սինքն. կրկին իր համար հաց է ձեռք բերում: Ի՞նչ է անում վաճառականը իր խանութում առևտուր անելիս: Նա աշխատում է իր ապրանքը ծախել տևած գնից աւելի գնով, որպէս զի իր ապրանքից օգուտ ստանալ և նրանով իր համար հաց գնէ, այսինքն. նա էլ հաց է ձարում: Ես այստեղ ասում եմ չաբուշակ, թէ այդ միջոցներով հաց է արդիւնաբերում: «Հաց» խօսքի տակ մենք պէտք է հասկանանք ամեն ինչ, որ հարկաւոր է մարդու կեանքը պահպանելու համար: Այդ պատճառով, ևս այստեղ ի նկատի ունիմ՝ ոչ միայն ամեն տեսակ կերակուր, այլ և՛ հագուստ, վառելիք, մի խօսքով՝ ամեն ինչ, առանց որին մարդս չէ կարող ապրել:

2.

Որոշումն:

Հիմալ հասկանալի է, թէ ինչ պէտք է հասկանանք, երբ ասում ենք՝ մարդկանց արդիւնաբերական զործունէութիւն: Ամեն զործունէութիւն, որի նպատակն է՝ «արդիւնաբերել», ձեռք բերել, ինչ որ մարդուս ապրուստի համար պէտք է, անւանւում է՝ արդիւնաբերական:

3.

Արդիւնաբերական զործունէ- կենդանի մարդը իր ունեւուն բնական անհրաժեշտութիւնները:

Եւ ի՞նչ է ձգտում: Եթէ նա նրան չպահպանէր, կազմ- ւածքը կը սկսէր քանդ- ւել: Եթէ մարդուս բոլորովին չկերակրենք, նա կը մեռնի սովից, այսինքն. նրա կազմածքը բո-

լորովին կը քայքայւի: Եթէ նրան բնութեան օրէնքների պահանջած չափից պակաս սննդենք, նրա առողջութիւնը կը վատանալ, նրա հիւանդու- թիւնները կը սկսեն աւելի լաճախ կրկնել, նրա ուժերը կը սղառւին, կազմածքը կը քայքայւի, բայց հետ դնեմէ: Մարդս լիովին ըմբռնում է այդ ընդհանուր անքակտելի կանոնը և իր բոլոր ու- ժով աշխատում է ձեռք բերել իր կեանքի համար բոլոր անհրաժեշտ միջոցները: Այդ հոգսը միմիայն մարդու բնորոշ չափութիւնը չէ: Ոչ պակաս աս- տիճանով ըմբռնում են այդ բանը և կենդանիները: Նրանցից իւրաքանչիւրը բնազդմամբ աշխատում է, թէ կշտանալ և թէ ցրտից պաշտպանել: Մարդս, ի հարկէ, նոյնն է անում, սակայն նա այդ դի- տակցաբար է անում, նա կշռում է ամենալաւ ե- դանակները, միջոցները իր նպատակին հասնելու համար: Նայեցէք ձեր շուրջը, թափանձեցէք մրտ- քով ձեզ բոլորող կեանքի խորքը և դուք կը տես- նէք, որ առանց բացառութեան ամենքին բնորոշ է այդ բնական, անխուսափելի կարիքը, որ մարդ- կանց ճանգին մասը, համարեա, ամբողջապէս—ապ- րում են միայն այդ հոգսով, իրանց համար մի պա- տառ հաց ձարելու հոգսով:

4.

Կարիք:

Չանաղան իրեր ձեռք բերելու համար մարդուս զգացած անհրաժեշտութիւնը՝ կարիք է անւանւում: Կարիքները կարող են զանազան լինել: Իւրաքան-

չիւր մարդ կարիք է անւանում այն բանը, որին նա աւելի է սովոր: Որքան մարդս աւելի է քաւոր է, այնքան նրա կարիքները սակաւաթիւ են և ընդհակառակը, որքան նա ունեւոր է, այնքան նրա կարիքները շատ են: Մինչև այժմս նկատւած է, որ աւելի լուսաւորւած ազգութիւնները կարիքները աւելի բազմաթիւ են, քան թէ նրանցից պակաս չափով զարգացած ազգութիւններինը: Ժամանակի հետ զուգընթաց կարիքները թիւը բազմացել է և բազմանում է: Սակայն, որքան էլ զանազանին կարիքները այս և այն մարդկանց համար և զանազան ժամանակամիջոցում, կա մի սահման, որից այն կողմը—նրանք չեն կարող պակասել, առանց մեր առողջութեանը վնասելու և աշխատելու ընդունակութիւնը քչացնելու: Այն կարիքները, որոնք ալ սահմանից դուրս չեն, անւանւում են գլխաւոր, առաջին կարիքներ:

5.

Գլխաւոր կարիքները: Մարդու կեանքը չարատեւելու համար նրա կազմւածքին անհրաժեշտ են՝ սնունդ և տաքութիւն: Թէ մէկի և թէ միւսի համար ծառայում է կերակուրը, երկրորդի համար միայն բնակարանը, հագուստը և վառելիքը: Հասկանալի է, որ մեր թւած առարկաները կազմում են գլխաւոր կարիքներ և մարդու ամենամեծ հոգսերի նիւթն են կազմում: *) Զա-

*) Միս մնացած բոլոր կարիքների համար բանորդ պատկարի ընտանիքները ծախում են՝ Գերմանիայում իրանց եկամուտների միայն 4⁰/₀-ը, Բելճիայում 7⁰/₀-ը, Ֆրանսիայում 17⁰/₀-ը:

նազան մարդկանց, զանազան բնակավայրերում և զանազան ժամանակ հարկաւոր է և զանազան չափով կերակուր: Դա կախած է շատ և շատ պատճառներից: Օրինակ. վերջին կարգից է կլիման: Շոգ երկրներում մարդս բնականաբար սակաւապէտ է, իսկ ցուրտ երկրներում նա աւելի պահանջներ ունի: Ուրեմն, հասարակածի գոտու տակ ընկած երկրներում, մարդ իր սնունդը ձեռք բերելու համար, աւելի քիչ է աշխատում, քան թէ միւս մնացած երկրներում և մենք, որքան աւելի մօտենանք բևեռներին, այնքան պէտք է աւելի աշխատենք մեզ սնունդ ձարելու համար: Յետոյ, դժւար է հասկանալ, որ կլիման շատ մեծ նշանակութիւն ունի՝ հագուստ, բնակարան, վառելիք ձեռք բերելու կողմից: Շոգ երկրներում մարդիկ կարող են չրջել, համարեա թէ, առանց հագուստի, կարող են ապրել հասարակ վրաններում, կարող են, գրէթէ, առանց վառելիքի մնալ: Որքան մօտ լինենք բևեռներին, այնքան աւելի անհրաժեշտ են տաք հագուստներ, աւելի պէտք են՝ տաք, ամուր և մեծ (աւելի շատ օդ պարունակող) բնակարաններ, տարւան ընթացքում աւելի մեծ չափով վառելիք: Հասարակածի տակ վայրենի մարդը ամբողջ տարին ապրում է առանց հագուստի, վրանի մէջ, բաց երկնակամարի տակ, բևեռի մօտ էսքիմոսը բոլոր տարին փաթաթւում է մուշտակների մէջ և տաքացնում է իր խրճիթը: Պարզ է ուրեմն, որ բոլոր այն աշխատանքը, որ կրում են ալդ կարիքները լրացնելու համար, բևեռների մօտ և բարեխառն գոտիների տակ ապրողները, շոգ երկրնե-

լում անհետանում է, այսինքն, աւելորդ է դառնում: Մի ուրիշ ալդպիսի պատճառ ներկայացնում է հասակը: Հասակաւոր մարդը իր կազմածքին սընունդ տալու համար, աւելի շատ կերակրի է կարօտ, քան թէ երեխան կամ ծերունին: Ուրեմն, մարդկանց այն խմբերը, որոնց մէջ հասակաւորներն թիւը միւս անդամների թիւից մեծ է, պէտք է սնունդ ձեռք բերելու համար աւելի աշխատեն, քան թէ նրանք, որոնց մէջ հասակաւորները փոքրաթիւ են:

Այսպէս ուրեմն, ղլխաւոր կարիքների քանակը որոշւում է այն բնական պայմաններով, որոնց տակ ապրում են մարդիկ:

6.

Արդիւնաբերական գործունէութիւնը, որպէս կարիքներ լրացնող միջոց: Հիմա հասկանալի է, որ մարդու արդիւնաբերական գործունէութիւն է անւանւում այնպիսի աշխատութիւն, որ ուղղւած է դէպի նրա նիւթական կարիքները լրացնելու, այսինքն, որ և է առարկայ ձեռք բերելու կողմը և թէ մարդկանց մեծամասնութեան համար միայն այս, բնութեան իսկ պահանջած զըլխաւոր կարիքները, լրացնելու մէջ է բովանդակւում:

7.

Տնտեսագիտական գործունէութիւնն ասած մտքի էությունը: Արդիւնաբերական գործունէութիւնը անւանւում է ալլապէս՝ էկօնօմիքական կամ տնտեսագիտական և մենք այդպէս էլ անւանելու ենք նրան:

Տ.

Տնտեսագիտական գործունէութիւնը վերելք ասածից, ունեան կախումը զանազան զուք տեսնում էք, որ պատճառներից: մարդկանց տնտեսագիտական օրէնքները պատ-

կերացնող դիտութիւնը, յատ ընդարձակ է և չափազանց հետաքրքրելի, նա իմաստասիրում է բոլոր այն աշխատանքը, որ բաւականութիւն է տալիս մարդկանց ամենակարևոր ձգտումներին և որով, համարեա թէ, բոլոր մարդիկ զբաղւած են մշտապէս: Ով իր օրական պարենով է զբաղւած, և հետաքրքրւած, պէտք է հետաքրքրւի նոյնպէս ծանօթանալու այն կանոնների, այն օրէնքերի հետ, որոնց օգնութիւնով նա նրան ձեռք է բերում: Այդ կանոնները և օրէնքները արտապաշտում են ի միջի ալլոց և նրանով, որ հրքան էլ բաղմատեւակ լինի մարդկանց տնտեսագիտական գործունէութիւնը, նա կախումն ունի բաղմաթիւ զանազան պայմաններից, որոնցով նա կառավարւում է: Օրինակ, նկատւած է, որ մարդկանց կարիքների չափը կախւած է ի միջի ալլոց նրանց պարագմունքից և այդ պարագմունքի ծանրութիւնից: Այսպէս, հողկրողը, համարեա, երկու անգամ աւելի կերակուր է սպառում, քան թէ դերձակը մի և նոյն բնական պայմանների տակ: Երբ հող փորողը չէ աշխատում, նա աւելի քիչ է ուտում: Դրանից աւելի մեծ նշանակութիւն ունին բնական պայմանների զանազանութիւնները: Եթէ որ երկիրը հաց չտար, կամ թէ մարդիկ նրան ստանալու եղանակը

ծում, ալ տիրոջ համար, թէ հողատէրը ինքը չէ մշակում հողը, ալ նրան վարձով ուրիշին է տալիս, թէ մէկը միւսին փոխարինաբար փող է տալիս և փող ստացողը նրանով կաղմակերպում է իբր տնտեսութիւնը, իր գործարանը, նա նրանցից եկամուտ է ստանում և փողատիրոջը փողի համար տոկոս է վճարում: Այսպէս, մենք տեսնում ենք, ալդ բոլոր ղէպքերում, որ ամեն մի առարկայի արտաբերութեան համար շատ անգամ մասնակցում են մի քանի մարդ ի միասին, նրանցից իւրաքանչիւրը մասնակցում է, ի հարկէ, ալն նպատակով, որ դրա փոխարէն գործից ինքն էլ չահւի: Քիչ է պատահում, որ մի մարդ իր ամեն պիտոյքները ինքը արտաբերէ: Նրբ գիւղականը հող ունի, նա աչու ամենայնիւ, եթէ հնարաւոր է, մի կտոր հող էլ ուրիշից է վարձում: Հարուստը մշակներ է պահում: Արհեստաւորը, եթէ իր գործարանն ունի, համարեա թէ, միշտ բանւորներ է պահում: Ուրեմն արդիւնաբերող առարկաները, հազիւ է պատահում, որ միայն մի մարդու պիտոյքները լրացնեն: Նրկրագործը, վաճառելով իր հացահատիկը, արհեստաւորը վաճառելով, իր պատրաստած առարկան, պէտք է կամ բանւորին ուժիկ տան կամ վարձած հողի համար կապալ տան, կամ վեր առած փողի տոկոսը տան: Պարզ է ուրեմն, որ արտաբերած առարկաները բաժանում են ալն բոլոր մարդկանց մէջ, որոնք մասնակցել են նրա արտաբերելու (արդիւնաբերելու) գործում: Այս ղէպքում մի և նոյնն է, իհարկէ, արտաբերած առարկան է բաժանում, թէ ալն փողը, որ ստացւած է, կամ միւս-

չեւ անգամ կը ստացւի նրան վաճառելիս: Տնտեսական գործունէութեան ալդ մասի իմաստասիրութիւնը կաղմում է մեր առարկայի երկրորդ բաժինը և անւանում է բաշխումն: Բայց դրանով ևս չէ վերջանում մարդկանց տնտեսագիտական զործունէութիւնը:

14.

Փոխարինութեան էութիւնը: Ես ասել եմ արդէն, որ եթէ մարդս ամեն տեղ գտնէր՝ ինչ որ իրան պէտք է, ալնժամանակ փոխարինութիւն չէր լինի, որ փոխարինութիւնը գոյութիւն ունի ալն իսկ պատճառով, որ իւրաքանչիւր վալրում չէ արտաբերում շատ ալնպիսի առարկաներ, որոնք պէտք են մարդու: Սրինակ մի նահանգ ամենից աւելի հացահատիկ է արտաբերում և աւելի, քան թէ պէտք է տեղական բերում և աւելի, քան թէ պէտք է տեղական հացահատիկը երկրանակիչներին: Ալդ աւելորդ հացահատիկը երկրանակիչներին: Ալդ աւելորդ հացահատիկներին, որոնք ուգործը վաճառում է առևտրականներին, որոնք ուգարելում են ալրանքը ալն տեղերը, բւր նա հաղւազիւտ է: Ստացած փողով երկրագործը գնում է ինչ որ իրան պէտք է, ի միջի ալրոց նա գնում է ալն գիւղատնտեսական գործիքները, առանց որոնց նա չէ կարող գործ տեսնել և որ պատրաստում է նրա համար արհեստաւորը: Վերջինս, իր ալխատութեան փոխարէն ստացած փողով, գնում է օրինակ, փայտեղէն: Եթէ ալդ տեղ անտառ չկայ, և փայտը բերում են ալնտեղից, ուր անտառներ շատ կան և փայտը ծախում են, որ իրանց երկրում չը-

գտնուող հացահատիկ գնեն, Արհեստաւորը գնում է իր համար նոյնպէս և ուրիշ տեղից բերած երկաթ. Թէ փաշտը և թէ երկաթը արհեստաւորին միջոց են տալիս նորէն նրանց վաճառել և իր համար ապրուստ ճարել և ալլն: Գժւար չէ հասկանալ, որ ինչպէս առանձին մարդիկ, նոյնպէս և իւրաքանչիւր երկրում նրա բնակիչները վաճառում են ուրիշներին իրանց արդիւնաբերածը, որպէս զի ուրիշներին գնեն ալլն, ինչ որ իրանք չեն արդիւնաբերում, բայց իրանց պէտք է: Այսպէս՝ մարդիկ փոխարինում են իրանց աշխատանքի արդիւնքը: Մեր առարկայի ալլն մասը, որ իմաստասիրում է տնտեսագիտական գործունէութեան ալլ բաժինը անւանում է փոխարինութիւն:

Սրանք են ալլն երեք բաժանմունքները, որոնց հետեւում ենք մենք մեր զրոյցներում: Առաջ մենք կը քննենք արդիւնաբերութիւնը, չեւոյ բաշխումը և վերջապէս փոխարինութիւնը

Գ. Ձ Բ Ո Յ Յ

15.

Արդիւնաբերութեան երեք պայմանները: Ի՞նչ է պէտք մի որ և է առարկայ արդիւնաբերելու համար:

Օրինակ. ձեր ուշադրութիւնը դարձրէք լուսամուտի վրայ: Ի՞նչ է պէտք նրան արդիւնաբերողին, ի՞նչ պէտք է նա անէ ալլ առարկան պատ-

րաստելու համար: Ամենից առաջ նրան նիւթեղէն է հարկաւոր՝ ապակի, կոճակներ, մեխեր, տտինձ: Նա չէ կարող լուսամուտ չինել, եթէ չունի ալլ ամեն ինչը, ալլն նիւթեղէնը, որ նա բնութիւնից է վեր առել: Սակայն բնութիւնը նրան միայն ալլ չէ տուել: Եթէ չփման ուժը չլինէր, մեխը չէր ամրացնի տախտակները իրար, փեղկերի «կողպէքը» չէր փակի նրանց: Եթէ տաքութեան ուժը չլինէր, անհրաժեշտ կը լինէր երկաթը ծեծել: Ուրեմն արդիւնաբերողին ամենից առաջ բնութիւնը օգնեց: Նա նրան տւեց նիւթեր և ուժ: Ոչ մի արդիւնաբերութիւն չէ կարող գլուխ զալ առանց բնութեան ալլ պարգևներին: Այնուհետեւ բոլորովին պազ է, որ ալլ բոլոր նիւթերը չէին կարող լուսամուտ դառնալ առանց արդիւնաբերողի աշխատանքին: Մարդու աշխատանքով զակուրում են, հարթում են և կապւում են իրար տախտակները, պատրաստում և մխում են մեխերը, դուռն են ապակիները և ալլն: Վերջապէս, արդիւնաբերողը դատարկ ձեռքերով չէ կարող նիւթեղէնից լուսամուտ պատրաստել: Նա պէտք է ունենալ՝ կացին, սղոց, ատաղձագործի գործիքներ, աղամանդ, նրան գործարան էլ է հարկաւոր: Մի խօսքով. լուսամուտ չինելու համար առաջ նա պէտք է աշխատի ձեռք բերել՝ գործիքներ, մեքենաներ, կացարան և ալլն: Այդ սկզբնական աշխատանքի պտուղն է և անւանում է գրամուրդ:

Այսպէս ուրեմն արդիւնաբերողը պարզապէս կարող է ընդունել պարզապէս և զիջելով իր թաղի ալլ, մենք գիտենք, որ բնութիւնը պար-

1003
1193

դուժ է մարդկանց տնտեսագիտական գործունէութեան վրայ, ոչ միայն նրանով, որ պարզեւում է նիւթեղէն և ուժ, ալ և ուրիշ կերպ (լիշինք, օրինակ, կլիմայի ազդեցութիւնը): Ծանօթանանք ուրեմն արտաբերութեան վրայ՝ բնութեան, լետոյ ու խոտանքի և վերջապէս դրամադիւսի ունեցած ազդեցութեան հետ:

1. ԲՆՈՒԹԻՒՆ

16.

Բնութեան պարզեցնելով շահ- Ինչպէս ասացինք ար-
ւելու եղանակը: ղէն, առանց բնութեան
պարզեցնելի մարդս չէ
կարող շահել իր արդիւնաբերական գործունէութիւնով: Նոր իսկ ես ասի, որ բնութիւնը մատակարարում է մարդուս նիւթ և ուժեր, որոնցով նա օգտւում է: Ուրեմն մարդս հպատակացնում է իրան ալդ նիւթերը և ուժերը իր նպատակներին հասնելու համար: Ալդ փնչպէս է կատարւում: Ի՞նչ ճանապարհով կարող է մարդ հնազանդեցնել իրան բնութիւնը: Առաջ կարծում էին, որ մարդ հնարում, ստեղծում է նոր նիւթ, որ առանց նրա աշխատանքին չէր կարող գոյութիւն ունենալ: Առաջ ասում էին, որ եթէ երկրագործը զետին զցեց մի սերմ, իսկ քաղելիս նրա տեղը ստացաւ հինգ սերմ. նա իր աշխատանքով ստեղծեց չորս հատ նոր սերմ: Սերմը ցանելուց առաջ երկրագործը հողը վարում է: Ինչու համար է նա ալդ անում: Նրա համար,

որ նա քիտէ՝ թէ սերմը կը ծլի միայն այն ժամանակ, երբ նա ենթարկւի տաքութեան և զետնի խոնաւութեան ազդեցութեանը: Հողը պէտք է փափկացնել, լետոյ սերմը զետին զցեց և նրան հողով ծածկել (տափնել) և միայն ալդ ժամանակ նա կը սկսէ ծլել: Այլապէս առած, մարդս զիտէ, թէ ինչ պալմանների տակ բնութեան օրէնքներով սերմը կարող է աճել, նա տալիս է սերմին ալդ պալմանները, իսկ բնութիւնը արդէն ինքն է ծլեցնում սերմին: Յողիւնը մարդու կամքով չէ բուսանում, ալ բնութեան անփոփոխ կանոնների ուժով: Մարդս կարող է միայն գործադրել ալդ կանոնները իր հացահատիկը ստանալու համար: Սերմը հաւաքելուց լետոյ նա տանում է նրան ջրաղաց: Այնտեղ նա տեղաւորում է նրան երկու ծանր քարերի արանքը, որովհետեւ նա գիտէ, որ երբ մի քարը պտուտ գործէ միւսի վրայ, սերմը կը մանրւի ծանրութեան ուժից: Մարդս զիտէ, որ հացահատիկը կարող է աւելու համար պիտանի դառնալ՝ ալդ կերպ մանրելուց լետոյ: Նա գիտէ նոյնպէս, որ առանց հացի նա չէ կալող ապրել: Այս բոլոր գործողութիւնների մէջ մարդս օգտւում է միայն պատրաստի և ոչ թէ իր հնարած բնութեան ուժերով, նա մէկ ուժը դէմ է դնում միւսին և ալդպիսով հարկադրում է նրանց իր օգտին դործել: Յետոյ լալտնի է, որ հողի մասերը ամուր կպած են իրար: Նա գիտէ, որ բուժ գործիքով (օրինակ, երկաթէ դաւազանով) ալդ կալողութիւնը չէ կարող քանգել և նա գործադրում է սուր գործիք (գութանի խօփը), յձկան անասնի կամ շողիի ուժով (շողիւնչարժ գութանով):

նա քանդում է հողի մասերի դուժանին շրջի-
ւող զօրութիւնը: Զրադացաքարի ճնշման ուժով
նա լաղթում է սերմի մասերի ընդդիմադրութիւնը,
նրան փոշի, ալիւր է դարձնում: Մարդս գիտէ, որ
էրկրագնդի ձգողութեան ուժով գետի տաշտի վը-
րաջով ջուրը դէպի ցած է հոսում և դէպի վեր նա
բարձրանալ չէ կարող: Մարդս բռնում է ջրի ա-
ռաջը, գետի լաջնքին պատնէշ է դնում և ջուրը բաց
է թողնում միայն մի նեղ առւով և նրա՝ վերջում
ամրացնում է ջրաղացի անիւը: Դէպի ցած իջնող
ջրի ուժը զրանից ալնքան է սաստկանում, որ ըս-
կսում է անիւը դարձնել: Մարդս գիտէ, որ պա-
տին մը մեխ խփելուց լետու նա կարող է մեխից
կախ տալ մի ծանրութիւն և նա կը պահէ նրան՝
պատի և նրա երեսին խփած մեխի շփման ուժով:
Երբ մարդ ցանկանում է շինութիւնների համար
փայտեղէն ստանալ, նա ոչնչացնում է ծառի մա-
տերի կալոցութիւնը սուր գործիքով (կացինով) և
զրանով հարկադրում է ծառին վալը ընկնել՝ հողա-
գնտի քարշողութեան ուժով: Դուք տեսնում էք, որ
այս բոլոր դէպքերում մարդ ոչ ուժ է ստեղծում և
ոչ նիւթ: Ծառը, սերմը, գետը, ջրադացաքարը,
ձգողութեան և շփման ուժը, մարմնի մասերի կալո-
ղութիւնը, տաքութիւնը, խոնաւութիւնը, այդ բո-
լորը կալին բնութեան մէջ մարդս աշխարհ գալուց
առաջ, կան և կը մնան մինչև որ գոյութիւն ու-
նենալ ալն աշխարհը, որի վրալ մենք ապրում ենք:
Դրանցից ոչ մի բան մարդս զեռ չէ ստեղծել: Բը-
նութեան ուժերի շնորհիւ եղները և ձիւները, գո-
թանը քաշելով, երկրագործի համար արտ են պատ-

րաստում: Բնութեան ուժերի շնորհիւ ջրաղացը
գործում է, մեխը ծանրութիւն է պահում, ծառը
կարելի է կտրել: Իսկ քնչ է անում ինքը մարդը:
Նա ամենից առաջ իմաստասիրում է բնութիւնը:
Նա գիտութեան և փորձի օգնութիւնով իմանում
է, թէ ինչպէս կարելի է, վատնելով ամենակարճ
ժամանակ, ուժ և աշխատանք, բնութեան ուժերը
իր օգտին շահեցնել, թէ ինչպէս պէտք է մի ուժը
միւսի դէմ դնել, որ ստացւին իրան պիտանի գործ
կամ նիւթ: Եւ իր արդիւնաբերական գործունէու-
թեան շրջանում՝ կարող է միայն այդ անել բնու-
թեան վերաբերմամբ և ոչ ինչ աւելի: Որքան որ
մարդ աւելի է զարգացած, որքան որ նա աւելի
գիտութիւն ունի, ալնքան արդիւնաբեր է նրա
աշխատանքը, ալնքան հեշտ է նրան՝ բնութիւնը
հնազանդեցնել իրան:

Դ. Ձ Բ Ո Յ Յ

2. ԱՇԽԱՏԱՆԻՔ

17.

Աշխատանքի նշանակութիւնը Այսպէս ուրեմն, բնու-
մարդկանց արդիւնաբերական թիւնը տալիս է մար-
գործունէութեան մէջ, զու նիւթեր և ուժեր:
Նրանցից մարդը պէտք
է քաղէ ամեն պիտանի բան իր կեանքը պահպա-
նելու համար: Ինչպէս է այդ գլուխ բերւում:—Աշ-
խատանքով: Քամին անպէտք է մարդու համար՝ մինչև

չեն զանազանում ան աշխատանքից, որ կրում է արհեստաւորը իր գործարանում: Իհարկէ, և շատ են զանազանում: Կարծես զմեզ պիտի հարցնենք, որ 19.

Նիւթական կարիքներ լրաց- Այստեղ աշխատանքի-
նելը: հետեանքը մեզ մի պի-
տանի առարկայ է ըն-

ծալում, որ կարելի է վաճառել և ստացւած փողով զնել՝ հաց, հագուստ, և առհասարակ ամեն ինչ, որ կարելի է կեանքի համար, իսկ այնտեղ ոչ մի այդպիսի բան չէ ստացւում, եթէ որ բոլոր մարդիկ պարապէին միայն մարմնամարդութիւնով, աշխատանակ նրանք իրանց ապրուստի համար չէին ստանալ ոչ մի պիտանի բան, նրանք չէին ճանաչե-
աւորիւնսքերական դերձուներէն լինաւ քան: Վերջապէս, կա մի աշխատանք, որ չէ վերաբերում այդպիսի գործունէութեան, դա մտաւոր, հոգեկան աշխատութիւնն է:

Նիւթականութիւն: Նիւթ գուք ձեր գործա-
րանում մի գութան կամ մի մեքենայ էք պատրաստել, դուք արդիւնաբերել էք մի նոր առարկայ, որ ծառայելու է մարդուս նոր գործունէութեան համար: Նիւթ գուք մի հին տա-
փան էք կարկատել, դուք գործի համար անպէտք բանը պիտանի էք դարձրել: Նիւթ գուք պատրաս-
տել էք մինչև իսկ մի անպէտք իր, կամ առհասա-
րակ մի աննշան գործիք, որ և է մի խաղալիք, կը գտնուի մարդ, որ գնէ նրան իր երեխաների բո-

ւականութեան համար: Այսպէս, դուք պատրաստել էք այնպիսի մի առարկայ, որի համար գտնում է որոշ գործադրութիւն: Մի խօսքով, ձեր աշխա-
տանքի հետեանքը դառնում է մի առարկայ, որ օգ-
տաւէտ է կամ դիւրական է մարդու: Եւ այդպէս է լինում ամեն մի աշխատանքի հետեանքը, ուր մար-
դըս արտաբաշտում է իր արդիւնաբերական գործու-
նէութիւնը: Երկրագործը—մատակարարում է մարդ-
կանց հողի նոր պտուղը, ոստայնանկը—տալիս է նրան մահուկ, վաճառականը—տանում է այդ ի-
րերը այնտեղ, ուր նրանք հազաւազիւտ են, ուրեմն աւելացնում է այդտեղ մարդկանց համար պիտա-
նի իրերի քանակութիւնը: Սակայն այդ բանը մենք չենք տեսնում մարդու մտաւոր գործունէութեան մէջ: Երեխանց դաստիարակող ուսուցիչը, հիւանդ-
ներին բժշկող բժիշկը մարդու ոչ մի նոր բան չեն տալիս: Ուսուցիչը ուսուցանում է նրա համար, որ աշակերտները աւելի գիտութիւն ստանան, բժիշկ-
ները բուժում են, որ հիւանդները առողջանան: Իսկ ինչո՞ւ համար են աշխատում երկրագործը, արհեստաւորը ոստայնանկը: Նրա համար, որ ի-
րանց հաց ձեռք բերեն: Ուսուցիչը, բժիշկը ռոճիկ կամ վարձ են ստանում, որ իրանց կարիքները լրացնեն և պարտաւորաւ չլինին արդիւնաբերական գործունէութեան դիմելու: Նիւթ որ նրանք իրանց աշխատանքի համար վարձ չստանալին, պարտա-
ւորաւ կը լինէին երկրագործութիւնով կամ ար-
հեստով պարապել, ուրեմն ժամանակ չէին ունե-
նալ ուսուցանել կամ բժշկել: Նրանց խաղացնում են այդ պաշտօնները ոչ թէ նրա համար, որ նը-

րանց ռոճիկ տան, այլ նրա համար, որ նրանք ուսուցանեն, բժշկութիւնով պարապեն և ոչ մի որիչ գործով չգրադեն: Երկրագործը, արհեստաւորը, ոսաաֆնանկը իրանց գործունէութեան մէջ ուրիշ նպատակ չունին, բացի ապրուստ ճարելը: Արհեստաւորը նրա համար չէ շինում գութանը, որ ուրիշներին դրանով օգուտ բերէ, այլ լոկ նրա համար, որ այդ գութանը վաճառելով ինքը չահ ըստանայ: «Միայն հացով չէ ապրում մարդ»: Ուսուցիչ և բժիշկ նոյնքան անհրաժեշտ են մարդկանց, որքան և օրւայ հաց: Մարդկային հասարակութիւնը չէ կարող ապրել առանց ուսուցիչների: Գիտութիւնը սովորցնում է մարդկանց աւելի լաւ, աւելի արդիւնաւէտ կերպով գործել, առողջութիւն պահպանելը նպաստում է՝ աշխատանքի համար աւելի ժամանակ վաստակել: Սակայն այդ մարդկանց բոլոր աշխատանքը չէ մտնում այն գիտութեան մէջ, որ պարապում է միայն արդիւնաբերական գործունէութիւն իմաստասիրելով: Մեր զրոյցների մէջ մենք չօշոյրում ենք միայն վերջինը և խօսելու ենք միայն այն աշխատանքի մասին, որ լոկ նրան է նւիրած:

20.

Տնտեսագիտական աշխատանք - Ուրեմն ալդ Քնչպիսի
քի որոշումը, աշխատանք է, Առա-
ջինը, նա պետք է կա-
տարել որոշ նախագծով և հասցնել բաներովին որոշ
նպատակի, Ալդ պատճառով նա անւանում է նա-

խակշռած օգնությունը, Նրբ արհեստավորը սկսում է մի թեղ էրնելու մեքենայ շինել, նա գլխից, որ էր-
նելու մեքենայ է շինում և ոչ մի ուրիշ բան, երկ-
րորդ. նրա նպատակը պետք է լինի շինել մի ալմ-
պիսի բան, որ բաականութիւն տալ մարդկանց
որ և է կարիքին: Ուրբան որ այդ կարիքը մօտ լի-
նի գլխավոր (անհրաժեշտ) կարիքներին, նոյնքան
նշանաւոր է, իհարկէ, նրան բաականութիւն տուող
աշխատանքը: Աւերջագէս, երրորդը. այդ աշխատան-
քը պետք է մոռաւոր չլինի, այլ ֆիզիքական, որ
վերջը տալ մեզ որ և է օգտակար կամ գիւրա-
կան առարկայ: Այդ աշխատանքը անւանում է
ալլագէս՝ ձկնորսի աշխատանք: Ահա աշխատան-
քի ալն երեք չափութիւնները, որոնցով մենք ի-
մանում ենք, որ նա բաականացնում է մարդկանց
արդիւնաբերական դործունէութեանը: Այդ որպի-
սութիւնները ունեցող աշխատանքը անւանում է,
տնտեսագիտական, Ուրեմն խնչ է տնտեսագիտական
աշխատանքը, Գա նախակշռած ֆիզիքական աշխա-
տանք է, որ բաականութիւն է տալիս մարդկանց
նիւթաւոր կարիքներին:

6. 2 f n 3 3

22.

Աշխատանքի գումարը եւ 1. Մարդկանց աշխատանքը միշտ հաշտարաչակի չէ լինում: Ոմանք չան աշխատում, ոմանք քիչ: Որոշ ժամանակամիջո-

ցում ոմանք կարողանում աւելի գործել, քան թէ ուրիշները: Նրեխան չէ կարող այնքան աշխատել, որքան հասակաւորը: Ով աշխատանքի մէջ ջանասէր չէ, նա չէ կարող այնքան գործ տեսնել, որքան աշխատասէր մարդը: Ով մեքենայի վրայ աշխատելու հմուտ չէ, կարող չէ այնքան աշխատել, որքան հմուտ թիւն ունեցողը: Վալրենին երբեմն ճուղ որսալով է իրան կշտացնում և ձկնորսութիւնը նրանից շատ ժամանակ չէ խլում, այն ինչ բանոր մարդը երբեմն հարկադրած է լինում օրական 15—18 ժամ աշխատել իր պարենը ձեռք բերելու համար: Յետոյ վալրենի որսորդը կէսօրից աւելի ժամանակ է կորցնում, որ իրան կերակուր տուող որս ձեռք բերէ, իսկ այդքան միջոցում դործարանի մէջ դնդասեղներ շինող բանորը պատրաստում է հազարաւոր դնդասեղներ և ալլն: Ուրիշ խօսքով, մէկը կարողանում է աւելի լաջողակ, աւելի արդասաւոր կերպով աշխատել, աւելի մեծ գործ տեսնել, ինչպէս ասում են. աւելի արդիւնաբեր է աշխատում, քան թէ միւսը: Ուրեմն. աշխատանքի գումարը և արդիւնաբերութիւնը հասարակութեան մէջ կարող են շատ մեծ փոփոխութիւններ կրել: Տեսնենք, թէ դա ինչ պայմաններից է կախած: Սկսենք այն գլխաւոր պայմաններից, որոնք աւելացնում են կամ պակասացնում են մարդկանց աշխատանքի գումարը:

23.

Հասարակութեան մէջ աշխատանքի գումարը փոփոխող

1. Առաջինը՝ ի՞նչ պայմանների է վերաբերում մար-

դայմաններ. ա). աղգարնա-դկանց հասակի համակրութեան բաժանումը հասակի ճայն բաժանելը: Աշխատանքի համաժայն:

դունակ, աւելի ամրակազմ, ուժեղ է լինում մարդ 25-ից մինչև 45 տարին: 15 տարեկան հասակից մինչև 25 ուժերը աճում են, սակայն դեռ լիովին զարգացած չեն լինում: 45 տարուց մինչև 60 ուժերը սկսում են պակասել, թէպէտ դեռ մարդս անձար չէ: Մինչև 15 տարին և 60-ից լիտոյ մարդս մշտական աշխատութեան ընդունակ չէ համարւում: Պարզ բան է, որ այն հասարակութիւնը, որի մէջ 25-ից մինչև 40 տարեկան հասակ ունեցողների թիւը 46% է կազմում, կարող է աշխատանքի աւելի գումար տալ, քան թէ այն հասարակութիւնը, որի մէջ նրանց քանակը 30% է կամ 20%: Որքան որ հասարակութեան մէջ երեխաները, պատանիները, ծերունիները հասակաւորներին համեմատ քիչ լինին, այնքան նա կարող է աւելի աշխատել, այնքան նրա կազմակերպութիւնը տնտեսապէս աւելի շահաւէտ է:

24.

բ) Բաժանումը սեռերին համաժայն:

2. Նրկորդ պայմանը պէտք է զննել՝ աշխատանքը մարդկանց սեռերի համաձայն բաժանելը: Կին մարդը տղամարդուց տկար է և հետևապէս, տղամարդու հափ չէ կարող աշխատել: Այն հասարակութիւնը, որի կազմը այնպէս է, որ, օրինակ, 100 տղամարդին հասնում է

106 կինարմատ, աշխատանքի կողմից աշխատանքի ար-
դիւնաւէտ է, որքան աշխատանքի հասարակութիւնը, որի մէջ
100 տղամարդուն հասնում է միայն 98 կինարմատ:

25.

գ) Կազմաւորման միջին պիտա- 3. Իբրեւ երրորդ պատ-
նութիւնը աշխատանքի վերա- ման ներկայացնում է
բերմամբ: Կազմաւորման պիտանութիւնը:

Մէկը երրորդն է կարող
մի ուրիշի աշխատանքի կէս մասը կատարել: Այդ
կերպ զանազանութիւն լինում է ոչ միայն ջոկ ջոկ
մարդկանց մէջ, այլ միջին անդամ ազգութիւնների
մէջ: Նկատւած է, օրինակ, որ զարգացած ազգերը
եւրոպացիք աւելի ընդունակ են աշխատութեան
մէջ, քան թէ Աւստրիայի վալրենիները: Անգլիա-
ցի բանուորը սովորաբար ֆրանսիացուց ուժեղ է,
յունը տաճկից ուժեղ է: Մարդու մտաւոր զարգա-
ցումը ուժեղացնում է նրա մէջ՝ ձգտումն դէպի աշ-
խատանք, իսկ աշխատելու սովորութիւնը զար-
գացնում է մարդկանց ուժը, որ հետ դնուէ աճում
է, անցնելով սերնդից սերունդ: Որքան որ մար-
դիկ աւելի են զարգացած և որքան որ նրանք աշ-
խատանքը աւելի են չարդում, աշխատանքի աճում է
նրանց կազմաւորման պիտանութիւնը աշխատութեան
համար, ուրեմն այդպիսի հասարակութեան կազմը
տնտեսաբար աւելի շահաւոր է:

26.

դ) Հիւանդութիւն: 4. Հասարակութեան մէջ
աշխատանքի քանակու-
թեան չորրորդ պայմանը՝ ազգաբնակչութեան հիւան-

դոտութիւնն է: Մարդիկ որքան աւելի են հիւանդա-
նում, աշխատանքի աւելի է կորչում նրանց աշխատան-
քի ժամանակը: Որքան որ ազգաբնակչութիւնը ա-
ւելի առողջ է, աշխատանքի նա կարող է աւելի գործել:
Որքան որ մի երկրի մէջ՝ խուլերի, կուրերի, համ-
րերի, խելագարների թիւը քիչ լինի, աշխատանքի
չափ աշխատաւորների կունենալ: Սակայն հասարա-
կութիւնը միայն զրանցով չէ կորցնում իր աշ-
խատանքի գումարը աւելացնող մարդկանց թիւը:
Ամեն մարդ ենթակա է հիւանդութեան: Որքան
լաւ լինի նրա բնակարանը, կերակուրը, հագուստը,
որքան նա քիչ աշխատի իր ուժից դուրս, աշխատանքի
նա քիչ կը հիւանդանալ: Որքան նա վատ է ապ-
րում, ուտում, խմում, հագնում, որքան վատ է
նրա շնչած օդը, որքան նա լաճախ ուժից դուրս է
աշխատում, աշխատանքի նա աւելի շուտ է հիւանդա-
նում և աշխատանքի աշխատանքի ժամանակ է
կորցնում: Վատ սննդից, վատ բնակարանից և օ-
դից մարդու կազմաւորման չէ կարող աշխատանքի
զարգանալ, որքան լաճող ապրուստ ունենալիս: Յետոյ
պէտք է դիտնալ, որ, սոսկ հասարակ, ինչպիսի պայ-
մաններ էլ լինին, հիւանդոտութիւնը կապւած է
հասակի հետ: Ամենքից քիչ հիւանդանում է հա-
սակաւոր մարդը, որ ունի 30-ից մինչև 40 տարի:
25 տարեկան հասակից մինչև 30 և 40-ից մինչև
45 տեղի լաճախ են հիւանդանում, իսկ երեխա-
ները և ծերունիները էլ աւելի: Ամենքից աւելի
հիւանդանում են երեխաները: Պարզ է, որ աշ-
տեղ մենք հանդիպում ենք մեր առաջին պայմա-
նին և նորէն կարող ենք կրկնել, որքան հասա-

բակուլթեան մէջ հասակաւորներին թիւը շատ լինի, (համեմատած միւս հասակներին հետ) և լետու, որքան քաղմաթիւ լինին 30—40 տարեկաններ, այնքան այդ հասարակութեան կազմը տնտեսաբար աւելի շահաւէտ կը լինի:

27.

6) Աղիւնաւէտ աշխատաւորներին թիւը: Եւ որ տնտեսաբար աշխատանքի արդիւնքը ա-

նում է այն երկրում, ուր աւելի շատ է արդիւնաբեր գործունեաներին թիւը: Այն երկիրը, ուր 100 բնակչին ընկնում է, դիցուք. 90 երկրագործ, արհեստաւոր և առհասարակ արդիւնաւոր աշխատաւորներ, ազդաբնակութեան կողմից աւելի լաջող տնտեսագիտական կազմ ունի, քան թէ այն երկիրը, որի մէջ նրանց թիւը հասնում է, ասենք. 75 ի: Աստացի արդէն, որ հասարակութիւնը չէ կարող ապրել առանց այնպիսի մարդկանց, որոնք պարապում են մտաւոր աշխատանքով: Սակայն, որքան նրանք շատ լինին, այնքան կը քշանալ այդ հասարակութեան մէջ տնտեսական աշխատանքը, սրա հետ կից կաճի աշխատանքի շափը այնտեղ, ուր երեխաներն էլ են մասնակցում հասակաւորների աշխատութեանը: Երեխաներին վնասակար է աշխատել գործարանների մէջ, նրանց կազմածքը չէ դիմանում երկար աշխատանքի, վատ օդի մէջ, քաղմաթիւ բանւորների շրջանում: Համարեա թէ, այս պատճառով բոլոր երկրներում

արդելում են երեխաներին աշխատել գործարանների մէջ: Բայց նրանց աշխատանքը տան մէջ, ընտանիքի շրջանում այնքան չոգնեցնող և վնասակար չէ կարող լինել: Ահա ինչու, որքան որ մի երկրում աւելի շատ են տնական արհեստանոցներ, տնական աշխատանք, փոխանակ մեծ գործարանների և արհեստանոցների, այնքան աւելի կարող է աճել նրա մէջ աշխատանքի արդիւնքը:

28.

Տօն օրեր:

6. Վերջապէս, որքան որ երկրի մէջ տօն օրերի թիւը շատ լինի, այնքան աւելի կը պակասի աշխատանքի արդիւնքը: Կան տեղեր (Գերմանիան) ուր դեռ մօտ ժամանակներս տօնում էին տարին 200 օրից աւելի, ուր ուրեմն բանում էին տարւալ $\frac{1}{3}$ մասից մի փոքր աւելի: Ռուսիայի մի քանի մասերում կարելի է հաշւել տարեկան մօտ 130 տօն օր, կամ մօտաւորապէս աշխատում են տարւալ $\frac{2}{3}$ մասը: Տօնում են շատ անգամ այնպիսի տօներ, որոնք չեն ընդունւած եկեղեցու կանոններով, որոնք ուղղակի տգիտութեան և սնապաշտութեան հետևանք են: *) Այդպիսի տօներին անգործ անցկացրած ժամանակը կարճանում է, երբ մարդիկ աւելի դարգացած են լինում և իրանց օգտի մասին ուղիղ հասկացողութիւն ունին:

*) Օրինակ. Հայոց մէջ՝ «Մուսկ տօն», «Բալալոց», «Հաւիւր» և այլ տօներ:

Մտն. թարգմ.

Ընդհանրապէս, որքան աւելի է տարածուած երկրի մէջ, գիտութիւնը և զարգացումը, այնքան աւելի սկսում են լարգել աշխատանքը և աւելի է աճում հասարակութեան մէջ աշխատանքի արդիւնքը:

Զ. Ձ Ր Ո Յ Յ

29.

Աշխատանքի արդիւնքը: Մենք ծանօթացանք այն պայմանների հետ, որոնցից կախած է աշխատանքի գումարը (արդիւնքը): Անցնենք այն պայմաններին, որոնցից կախած է նրա որակութիւնը: Տեսնում ենք, որ մի մարդ մի և նոյն ժամանակամիջոցում աւելի է գործ տեսնում և աւելի լաւ, քան թէ մի ուրիշը: Պէտք է ասել բոլորից առաջ, որ այդ պայմանները բազմաթիւ են և նրանց ամբողջովին իմաստասիրելու ոչ մի հնար չկայ: Քիչ պայմաններ կան կեանքի մէջ, որ ազդում են մարդու լաւ կամ վատ աշխատելու վրայ: Ամեն մարդ տեսել է այդ իր շուրջը և թերևս ինքն էլ է փորձել: Մի և նոյն մարդը այսօր լաւ է գործում, վաղը վատ: Մենք կարող ենք ծանօթանալ միայն մի քանի ընդհանուր պայմանների հետ, որոնք ազդեցութիւն ունին ամենքի վրայ հաւասարապէս և օգնում են աշխատանքի արդիւնքերութեան աւելանալուն:

30.

Արդիւնարեւութեան սրայի մասին: Այդպիսի պայմաններից են, աշխատանքի բաժանումը: առաջինը պէտք է համարել՝ աշխատանքի բաժանումը: Իսկ քոյգ տեսել էք երբ և իցէ, թէ ինչպէս են պատշարողները, շինութեան համար պատրաստած աղիւսը, վերեւ բարձրացնում մի չարկից միւսը: Շատ անգամ մի քանի աղիւս ձեռքերի կամ պատգարակի վրայ վերեւ կրելու տեղ, մշակները կանգնում են շարքով սանդուղքների վրայ և աղիւսները ներքեից վերեւ ձեռքէ ձեռք են տալիս: Այս միջոցը աւելի չարմար է, որովհետեւ պահանջում է աւելի կարճ ժամանակ: Գնդասեղների գործարանում առաջ ամեն մի գնդասեղ սկզբից մինչև վերջը մի բանուոր չէր պատրաստում, այլ շատերը միասին (մօտ 20 հոգի), նրանցից ամեն մէկը գնդասեղի միայն մի մասն էր պատրաստում: Մէկը մետաղաթելն էր քաշում, միւսը նրան ուղղում էր, երրորդը՝ կտրատում. չորրորդը՝ ծալրերն էր սրում, հինգերորդը՝ գնդասեղի զուխն էր կոկում և ալն: Գնդասեղի զլուխներ պատրաստելու համար աշխատում էին երկու, երեք արհեստաւոր: Նոյնը և խաղաթուղթ պատրաստելու մէջ, նրա վրայ աշխատում էին 70 առանձին մասնագէտներ: Գործարանների մէջ մեքենաներով մեծաքանակ գործ կատարելիս, իւրաքանչիւր բանուոր կատարում է ընդհանուր աշխատանքի միայն մի փոքրիկ մասը և երբէք մի ամբողջ բան մէնակ չէ զլուխ բերում: Ինչո՞ւ են աշ-

խատանքը այդ կերպ բաժանում մի քանի անձանց մէջ: Օրինակ. ինչո՞ւ գնդասեղը կամ խաղաթուղթը միայն մի բանւոր չէ պատրաստում: Այդ ա՛յն պատճառով, որ աշխատանքի բաժանումը չափազանց աւելացնում է նրա արդիւնքը: Մտածեցէք, թէ մի մարդ քանի գնդասեղ կարող է պատրաստել մի օրում: Ասում են նա հազիւ կարող է պատրաստել մի հատ և ամենայն դէպս քսան գնդասեղ չինել չէ կարող, սակայն մի փոքրիկ գործարանում, որ չունէր նորագոյն մեքենաներ, աշխատանքը բաժանելիս, 10 բանւոր պատրաստում էին մի օրում 48,000 գնդասեղից աւելի: Ասում են, եթէ խաղաթուղթը մի բանւոր պատրաստէ, նա չի կարողանալ օրական երկու հատից աւելի պատրաստել, իսկ խաղաթուղթի գործարանում 30 բանւոր պատրաստում են մի օրում 15,500 խաղաթուղթ, որ ասել է. ամեն մէկին հասնում է 500 խաղաթուղթ: Կեանքի մէջ ամեն մարդ կարող է նոյնը տեսնէլ: Այնտեղ, ուր մի գործի վրայ միասին շատ մարդ է աշխատում գործը աւելի արդիւնաւէտ է լինում: Վերկու չուն ի միասին աւելի շատ նապաստակ կը քռեն, քան թէ չորսը ջոկ ջոկ: (անգլիական առած):

31.

Այդպիսի յաջողութիւնը ի՞նչ ինչից է առաջանում աշխատանքից է առաջանում: խառնութեան արդիւնքի այդ ահազին աճումը, նրան բաժանելիս: Առաջինը՝ եթէ մարդ չէ ընդհա-

տում իր սկսած գործը, չէ փոխում նրան, նա շատ ժամանակ է շահում, որ կը կորչէր, եթէ նա մի գործից միւսին անցնէր: Եթէ բանւորը օրւայ մի մասը աշխատէ դաշտում, իսկ միւս մասը ուտալնի վրայ և շարունակ փոփոխէ այդ պարապքունքները, նա ոչ միայն իր ժամանակը կը վատնէ դաշտից արհեստանոց գնալու և այնտեղից վերադառնալու մէջ, տլ և կը կորչի նրա ժամանակը, մի գործից միւսը անցնելիս, նրան լարմարելու միջոցին: Եթէ բանւորը սկսէր օրւայ մէջ մի քանի անգամ փոխել իր զբաղմունքը մի քանի գործարաններում, նա առաջւանից աւելի քիչ վաստակ կունենար: Երկրորդը. աշխատանքի բաժանութեան ժամանակ արհեստաւորի ճարպիկութիւնը չափազանց զարգանում է: Հասկանալի է, որ ով մշտապէս կատարում է բաղմատեսակ գործ, չէ կարող կատարել այդ գործերը ա՛յնքան, ճշտութիւնով, արագութիւնով, որքան նա, որ իր ամբողջ կեանքում կատարում է միայն մի պարզ գործ: Որքան էլ մարդ լաւ փականագործ լինի, անշուշտ, նա չէ կարող ա՛յնքան հմտութիւնով գնդասեղի գլխներ պատրաստել, որքան նա, որ տասնաւոր տարիներ, և ամեն օր աւելի ոչինչ չէ անում, բացի այդ գլխներ չինելը: Որքան էլ դարբինը հմուտ լինի, նա չէ կարող մի օրւայ մէջ պատրաստել, օրինակ, 200 300 մեխ: Երրորդ. աշխատանքի բաժանութիւնը օգնում է՝ հնարագէտ լինել, բարեփոխել մեքենաներ և գործիքներ: հասկանալի է, որ եթէ մարդ միշտ, իր ամբողջ կեանքը ունի իր ձեռքին մի և նոյն գործիքը կամ մեքենան, աւելի ընդունակ կը

լինի մտածելու, թէ ինչպէս կարող է նրան իր գործին յարմարացնել, քան թէ նա, ով երբեմն է միայն գործիքը ձեռքն առնում: Շատ հնարագիտութիւն ցոյց են տւել արհեստաւորները յատկապէս այն պատճառով, որ նրանք մշտապէս և երկարատեւ պատրաստել են մի և նոյն բանը, մի և նոյն գործիքով, կամ գործ են ունեցել մշտապէս որ և է մեքենայի մի որոշ մասի հետ:

Սակաւն հարկաւոր է մատնանիշ անել և այն, որ չնայելով այդ բոլոր յաջողութիւններին, աշխատանքի բաժանումը ունի և մի շատ վնասաբեր կողմ: Երկակայնիք մեզ մի արհեստաւոր, որ իր համար մասնագիտութիւն է դարձրել մի որ և է գործի փոքր մասը: Օրինակ. ասենք, նա ղիտէ միայն գնդասեղի համար մետաղաթել քաշել, քաշում է նրան ամեն օր, 12 ժամ շարունակ և քաշում է իր ամբողջ կեանքը: Նա ինչ դրութիւն կունենալ: Նա չէ կարող սովորել ոչ մի այլ բան, որովհետեւ նրա բոլոր ժամանակը այդ գործն է խըշում: Նրան հարկաւոր էլ չէ նոր բան ուսանել, որովհետեւ նրա վաստակը մի այլ մասնաւոր աշխատանքից, ասենք, օրինակ. գնդասեղի գլուխներ ջինելիս, շատ քիչ, կամ բնաւ չէ զանազանում արժմանից: Արեւմտեան նրա գիտութիւնը չէ կարող ընդլայնանալ: Ընդհակառակը, եթէ, նա մինչև անգամ գիտութիւն էլ ունենայ, հարկադրւած է չքացնել նրան այդ մշտական, յարատեւ, անփոփոխ, նեղ, փոքրիկ գործի մէջ: Այդպիսի պայմանների տակ արհեստաւորի համար առաջընթացութիւն չկայ, նա ըթանում է, դառնում է այն

մեքենայի մասը, որին նա մեխւած է, որի գործողութեան վրայ նա պէտք է անդուլ հսկէ: Այդ դեռ քիչ է, նրա շարժումներն լիովին միանմանութեան պատճառով, նրա ոսկորները, մկանները շատ անգամ, մի ժամանակից լետոյ են թարկւում են ցաւազարութեան: Օրինակ. ամենքը գիտեն, որ մշտական նստկան, ծալապատիկ աշխատանքը ոտքերին մի տեսակ ծռութիւն է պատճառում, (ինչպէս այդ նկատում է դերձիկների մէջ): Այդ կերպ բազմատեսակ փոփոխութիւններ պատահում են գործարանների բանւորների մէջ: Վերջապէս, հասկանալի է, որ այդպիսի բանւորի վաստակն էլ չէ կարող աւելանալ, որովհետեւ նա մշտապէս մեխւած է մի և նոյն գործին: Այս պատճառով պէտք է ենթադրել, որ աշխատանքի այդպիսի բաժանումը, այսինքն այնպիսի գործը, որի մէջ բանւորը մի ամբողջ առարկայ չէ պատրաստում այլ միայն նրա մի մասը, թէպէտ և աւելացնում է հասարակութեան մէջ աշխատանքի արդիւնաւետութիւնը, սակայն չափազանց վնասակար ազդեցութիւն ունի բանւորների վրայ:

32.

Աշխատանքի գործակցութիւն. Նոյնպիսի ազդեցութիւն
1) հասարակ գործակցութեան է գործում աշխատանքի վրայ արդիւնաւետութեան կողմից գործակցութիւնը, որ լինում է հասարակ և բարդ: Հասարակ գործակցութեան միջոցին, ինչպէս և աշխա-

տանքի բաժանութեան ժամանակ, մի առարկան պատրաստում են միախումբ շատ բանւորներ, այն ինչ բաժանութեան ժամանակ, ամեն մի բանւոր աշխատում է առարկայի միայն մի մասի վրայ: Հասարակ գործակցութեան ժամանակ շատ մարդիկ միանում են, գործակից են դառնում, որ բոլոր գործը միախումբ պլուխ բերեն: Այդ կատարւում է կամ այն պատճառով, որ գործը վերջացնելու ժամանակ է նշանակւած. (հացահատիկը գետին է թափում, եթէ ժամանակին նրան չքաղեն): կամ այն պատճառով, որ գործը մի մարդու ուժից բարձր է (մեծ ծանրութիւն բարձրացնել): Խմբովի ուժը, շատերի ուժը, լաղթում է այն արգելքին, որին չէ կարող լաղթել մի մարդ: Ակումբը՝ մեծ մարդ է (մալառուսական առած է): Այդպիսի գործի վրայ մի մշակը, որքան էլ ճգնի, նրա աշխատանքը առանց ուրիշների օգնութեան քիչ արդիւնք կը տալ:

33.

2) Բարդ գործակցութիւն: Վերջապէս, բարդ գործակցութիւն է անւանւում բոլոր մարդկանց աշխատանքի գումարը՝ իւրաքանչիւրինը իր գործում: Ամեն մէկը պատրաստում է մի ամբողջ առարկայ սկզբից մինչև վերջը: Դարբինը՝ սալ է չինում, երկրագործը հող է վարում: Դարբինը վաճառում է երկրագործին՝ նրան հարկաւոր սալը, երկրագործը վաճառում է դարբինին՝ նրան հարկաւոր հացը: Մինչև այժմ մարդկութիւնը

ձգտում է այնպէս ապրել, որ իւրաքանչիւր մարդ ամեն ինչ ինքը չպատրաստէ: Ամեն մարդ մի բան է պատրաստում՝ երկրագործը հացահատիկ, դարբինը՝ գութաններ, դերձիկը՝ հագուստ, մսավաճառը՝ միս, ոստախանկը՝ մահուդ: Նրանք բոլորեքեան փոխանակում են իրար հետ իրանց պատրաստածը: Իւրաքանչիւրը պատրաստում է իր կարիքից աւելի, որպէս զի աւելորդը տալ ում արդէտք է, և ստացած փողով գնէ, ինչ որ իրան է պէտք: Քաղաքներում պարապում են արհեստներով, գիւղերում՝ երկրագործութիւնով, ուր կան հանքեր՝ հանքագործութիւնով, ուր կան անտառներ՝ փայտ ծախելով և այլն: Զբաղմունքները արդ կերպ բաժանելով կամ աշխատութեան մէջ բարդ գործակցութիւնով՝ մարդիկ ստանում են ամեն ինչ, որ բաւականացնում է, թէ իրանց և թէ ուրիշների կարիքները, Պարզ է, որ բարդ գործակցութիւնը չէ կարող ունենալ բանւորի համար այն վնասակար հետեանքը, որ մինք տեսանք, աշխատանքը բաժանելու մէջ: Այդ ճանապարհով ամեն մարդ միջոց է ստանում լաւացնել իր գործը, կատարելագործել նրա մէջ և աշխատել՝ աւելի լաւ, աւելի ճարպիկութիւնով, աւելի շատ, աւելի արդիւնաւէտ կերպով:

Ե. Ձ Ր Ո Յ Յ

Այսպէս ուրեմն, մենք տեսանք, որ աշխատանքի արդիւնաւէտութեան առաջին պայմանն է,

Նրա մէջ տեղի ունեցող բաժանումները և զործող-
ցումները Անցնենք նրա երկրորդ պայմանին՝ աշ-
խատանքի ազատութեանը:

34.

բ) Աշխատանքի ազատութիւնը: Ամենքին լատնի է,
որ ծեծու քաշի, հար-
կադրութեան տակ՝ աշխատանքը անպէտք է: Մի-
այն նա ուլ համոզւած է, որ իր աշխատանքից ծա-
գած օգուտը ինքն է ստանալու, միայն նա լաւ է
աշխատում: Իսկ եթէ նրա աշխատանքի օգուտը
ուրիշն է ստանում, այն ժամանակ աղպիսի մշակի
աշխատանքից մեծ բան չի ստացել, նա քիչ ար-
դուներ կունենայ: Աղպէս է իսկապէս գերիների և
ստրուկների աշխատանքը: Առաջւան ժամանակ-
ները ամեն տեղ կալին՝ գերիներ և ստրուկներ,
իսկ ազատ մշակներ շատ քիչ էին: Գերին համար-
ւում էր մի իր և ոչ մարդ: Նրա բոլոր գոյքը պատ-
կանում էր իր տիրոջը: Տէրը իրաւունք ունէր՝ Նը-
րան սպանել, ծախել: Ստրուկը մեխած էր տիրոջ
հողին, նա չէր կարող հեռանալ աղտեղից և պար-
տաւոր էր աշխատել տիրոջ համար: Գիտութիւն և
լուսաւորութիւն տարածելու հետ ի միասին՝ թէ
գերութիւնը և թէ ստրկութիւնը հետ զհետէ ոչնչա-
ցան բոլոր երկրներում և այժմ Եւրոպայում ոչ
մի տեղ չկան և մնացել են Աֆրիկայում, տեղ տեղ
Ամերիկայում, սակայն եւրոպացիք աշխատում են,
որ մարդիկ ամենուրեք ազատ լինին: Գերիների և
և ստրուկների աշխատանքը անհնար է արդիւնա-

ւէտութեան կողմից համեմատել ազատ մարդկանց
աշխատանքի հետ: Իրաւ, ինչ կարիք ունին նրանք
աշխատանքի մէջ մեծ ճիւղ թափելու, եթէ լատնի
է, որ զրանով իրանց դրութիւնը լաւանալու չէ,
որ նրանք իրանց աշխատանքից ոչ ինչ չեն ստա-
նալու: Անհնար է թող տալ, որ աղպիսի պայմա-
ների տակ, մշակը որքան և իցէ եռանդ գործ զնէ:
Կարող է պատահել, որ երբ նրանց ծեծ ու զանա-
կոծութիւն է սպառնում՝ սկսեն աշխատել, բայց
դա երկար չի տևի և պատժի վտանգը անհետանա-
ու պէս, կանցնի և աշխատելու եռանդը: Հաշւած
է որ գերին դործադրում է աշխատանքի վրա կէ-
սից պակաս ջանք, քան թէ նա կարող էր գործա-
դրել, եթէ ցանկանար: Չանացել են հաշուել, (հա-
մեմատելով մշակներուն պահելու ծախսը ստածւած
արդիւնքի գնի հետ), որ հողատիրոջը 3 կոպէկ ար-
ժէր ստրուկների ձեռքով հնձել այնքան խոտ, որ-
քան ազատ աշխատաւորների ձեռքով կարժենար-
1/2 կոպէկ: Երկու ազատ հնձուորներ կարող են
այնքան հնձել, որքան միաժամանակ ազատութիւ-
նից զուրկ վեց ստրուկ: Աշխատանքի աղ-
թութիւնը և աղտեղութիւնը վաղուցւանից լատնի էր գե-
րիների և ստրուկների տէրերին: Եղել են դէպքեր,
որ գերիների տէրերը չանձնել են մի քանի աւե-
լի շուտափոխ զործեր վարձկան, ազատ մշակնե-
րին և ոչ թէ իրանց ստրուկներին Մի քանի եր-
կրներում հողատէրերը իրանք էին բարեփոխում
գերիների դրութիւնը, տալիս էին նրանց աշխա-
տանքից ստացած արդիւնքի մի մասը և զրանով
չաջողում էր գերիների և ստրուկների աշխատանքը

արդիւնաւէտ դարձնել, որով իրանք էլ աւելի էին շահուում:

35.

դ) Աշխատանքին պատկանող Աշխատանքի արդիւնաւէտութեան երրորդ պատճառն է, որ աշխատութեան միջոցները պատկանին աշխատաւորին: Այդ քնն աշխատանքի միջոցներ են: Աշխատանքի միջոց, գործի՝ անւանում են առհասարակ ամեն ինչ, որ օգնում է աշխատանքին, առանց որին աշխատանքը զուլս գալ չէ կարող: Այդ իմաստով միջոց է անւանում՝ ոչ միայն մեքինան, գործիքը, և շինութիւնը, առանց որին աշխատաւորը չէ կարող ապրել ալ և հողը, որ պէտք է երկրագործին: Բանւորը իր համար աւելի լաւ է աշխատում, քան թէ ուրիշի համար: Որքան աշխատանքից նա աւելի օգուտ ստանայ, այնքան աւելի ուժ ու ջանք կը գործ դնէ՝ աշխատանքը արագիւնաւէտ դարձնելու համար: Այս պատճառով մի որ և է երկրում աշխատանքի արդիւնքը այնքան աւելի կը լինի, որքան գործիները իրանց, աշխատաւորներին պատկանին: Նա, ում պատկանում է գետինը, վալիւաւում է նրան, վարելով շատ ուժասպառ չէ անում, այնպէս ինչպէս նա, ում այդ հողը կ'ապաւրով է վերցնում: Հողի տիրոջը յայտնի է, որ հողի ուժը պահպանելով, նա նրանից ապագայում մեծ շահ կ'ստանայ, բաց նա, ում վարձով է վեր առնում այդ հողը, միայն իր օգուտն է որոնում: Եթէ նա հողը երկար միջոցով է վեր առել, նա պահպանում է նրան մին-

չեւ որ մօտենայ այդ հողը տիրոջը վերագարձնելու ժամանակը: Իսկ ում կարճ ժամանակով է վեր առել, մինչև անգամ այդ էլ անելու կարիք չունի, նա կ'աշխատի քաղել իր համար ամենամեծ օգուտ, չնայելով թէ ապագայում հողը կը տայ նոյն օգուտը թէ ոչ: Նոյնպէս էլ գործի տիրոջից ռոճիկ ստացող մշակը, երբէք չի գործադրի իր բոլոր ուժերը, չէ որ դրանից նրա ռոճիկը չի աւելանալ: Միայն ինքը գործի տէրը, երբ բոլոր արդիւնքը ինքն է ստանալու, կ'աշխատի ամենաեռանդուն կերպով:

36.

դ) Գիտութեան զարգացումը: Վերջապէս լինենք աշխատանքի արդիւնաւէտութեան չորրորդ՝ ամենագլխաւոր պայմանը — երկրի մէջ գիտութեան զարգացումը: Նստացի արդէն, որ բնութիւնը տալիս է ուժեր, որոնցով օգտւում է մարդս իր արդիւնաբերական գործունէութեան մէջ: Մարդու բնութիւնը իրան հպատակացնելու գործը իսկապէս կախնում է նրանում, որ նա այդ ուժերը այնպէս է իրար դէմ դնում, որ նրանք իր նպատակներին ծառայեն: Հասկանալի է, որ որքան շատ մարդիկ բնութիւնը հնազանդեցնեն իրանց, որքան լաջող կերպով հարկադրեն բնութեան ուժերին իրանց լաւ ծառայել, այնքան աշխատանք կը մնայ իրանց կատարելու կամ, որ մի և նոյն է՝ մի և նոյն չափի աշխատանքով կարող կը լինին աւելի շատ գործել, աւելի քան: Այնքան էլ աշխատանքը աւելի արդիւնաւէտ կը լինի: Ուրեմն աշխատանքի արդիւնաւէտութեան հա-

մար պէտք է բնութեան օրէնքները զիտնալ: Միայն
այնժամանակի, երբ մեն զիտենք, ծանօթ ենք բնու-
թեանը, զիտենք նրա ուժերը, այն օրէնքները, ու-
րոնցից նրանք կախած են, միայն այն ժամանակ
մենք կարող ենք աւելի շահաւէտ կերպով հնազան-
դեցնել նրաց, հարկադրել նրանց՝ մեր օգտին աշխա-
տել և մի և նոյն չափի աշխատանքով աւելի մեծ
արդիւնք ստանալ: Շատ ժամանակ առաջ, երբ
մարդիկ չգիտէին, թէ ինչպէս պէտք է ջրադիպ և
հողմադաց շինել, նրանք մեծ աշխատանք էին գործ-
դնում հացահատիկը ալիւր դարձնելու համար: Այդ
կողմից՝ ջրի ու քամու ուժերի հետ ծանօթանալը
անհամար օգուտներ պարգևեց մարդու: Ո՛րքան
համեմատաբար շատ ժամանակ էին կորցնում մար-
դիկ ծանրութիւնները տեղափոխելու համար, երբ
դեռ անծանօթ էին շոգիի ուժին, չգիտէին երկա-
թուղիներ և շոգենաւեր շինել: Միթէ բնութեան
ուժերը չէին, որ այս բոլոր գէպերում օգնեցին
աշխատանքը և ժամանակը կրճատել, Նայեցէք ձեր
շուրջը: Ամեն մի նոր դութան, նոր տափան, նոր
գործիք, որ ժամանակի ընթացքում տնտեսութեան
կամ արհեստների մէջ կարևոր են դառնում, զի-
տութիւնը առաջ ընթանալու հետևանքն են: Ու-
րեմն զիտութիւնը՝ տնտեսագիտական մեծ ուժ է:

Ը . Չ Բ Ո Յ Յ

3. ԴՐԱՄԱԳԼՈՒՄ

37.

Հասկացողութիւնը դրամագլխի Մենք լիմաստասիրեցինք
մասին: արդիւնաբերութեան եր-
կու պայմանը՝ բնութիւն
և աշխատանք: Մեզ մնում է ծանօթանալ երրորդի
դրամագլխի հետ:

Մենք լիչիլ ենք արդէն, որ առանց միջոց-
ների անհնար է որ և է արդիւնաբերութիւն: Դա-
տարկ ձեռքերով մարդս ոչ ինչ չէ կարող շինել:
Թէ երկրագործութեան և թէ արհեստագործու-
թեան համար անհրաժեշտ են առանձին գործիք-
ներ: Եթէ մարդ միայն ձկնորսութիւնով է պարա-
պում, նրան էլ մինչև անգամ կամ հրացան, կամ
նետուանեղ, կամ ուռկան են պէտք: Յետոյ արդիւ-
նաբերական գործունէութեան մէջ մարդկանց հում
նիւթ է պէտք, ալսինքն. այն նիւթը որ գործածելուց
առաջ մշակութեան է ենթարկուած: Վերջապէս,
աշխատանքով ձեռք բերած իրերը պէտք է պահ-
պանւին, գործիքները նոյնպէս: Դրա համար պէտք
են շինութիւններ, ինչպէս և բանւորների գործ-
տեսներու ժամանակ, Ամեն մի արդիւնաբերութիւն
պահանջում է աշխատանքի ծախս (միջոցների, հում
նիւթի, շինութեան և այլ բաների համար), որ
պէտք է գործը սկսելուց առաջ անել: Առանց
լղրան արդիւնագործութիւնը անհնարին է: Այդ բո-
որ ծախսերը անւանում են դրամագլուխ:

Ուրեմն զրամագլուխը կանխապէս կատարած աշխատանքի հետեւանքն է։ Ինչպէս մեզ լատինի է, բնութիւնը մեղ ձրի ոչինչ չէ հայթալթում։ Նա նոյնպէս մեղ ձրի զրամալուխ չէ տալիս։ Գըրամագլուխ կարող է կազմել միայն այն ժամանակ, երբ կանխապէս, որոշ չափով աշխատանք է գործ դրած, նրան գոյացնելու համար։ Յետոյ, զըրամագլուխ կարող է անւանել միայն այն, ինչ որ պէտք է նոր իրեր արդիւնաբերելու համար։ Ամեն ինչ, որ մարդու անմիջապէս գործածելու է պէտք, զրամագլուխ չէ կարող անւանել, այլ այն միայն, որ ծառայում է նոր իրեր գոյացնելու համար։ Ուրեմն զրամագլուխ չեն կարող համարւել տունը, որի մէջ մենք ապրում ենք, մեր կերած հացը, սեղանը, որի վրայ գրում ենք։ Սակայն չի նութիւնը, որի մէջ արհեստանոցն է տեղաւորւած, մշակներին կերակրելու համար պատրաստած հացը, սեղանը, որի վրայ ամրացրած է փականագործի ճնշոցը—այդ բոլորը զրամագլուխ են, որովհետեւ նրանք մի որ և է նոր արդիւնաբերութեան են ծառայում։

Սրա մէջ են բովանդակւում երկու անհրաժեշտ պայման մի որ և է առարկայ զրամագլուխ անւանելու համար։ Նա պէտք է լինի. 1) առաջւան աշխատանքի հետեւանքը եւ 2) ծառայէ նոր արդիւնաբերութեան համար։ Այսպէս ուրեմն զրամագլուխ անւանում է մարդու ամեն մի պատրաստած առարկան, որ նոր արդիւնաբերութեան է ծառայելու։

Ինչպէս կարող է զրամագլուխ կազմել։

Դրամագլխի կազմելը։ Թող տանք, թէ ձկնորսը ապրում է իր ձեռքերով որսած ձկով և զրանով կերակրւում է։ Թող տանք, թէ ապրուստի համար նա ոչ մի այլ միջոց չունի։ Նթէ այդ ձկնորսութիւնը իլում է նրա ամբողջ օրը և նա օրւայ ընթացքում աւելի չէ կարող որսալ, քան պէտք է նրան և նրա ընտանիքին կերակրելու համար, այն ժամանակ նա միջոց չի գտնիլ ձեռք բեղելու ձկնորսութեան պիտոյքներ՝ ուռկան, կառթ, նաւակ և այլն, այսինքն. այնպիսի միջոցներ, որ կաւելացնէին նրա աշխատանքի արդիւնքը։ Նրանց օգնութիւնով նա նշանաւոր չափով կը շատացնէր իր որսը, իսկ այդ առարկաները պատրաստելու համար նրան պէտք են՝ փող կամ ժամանակ։ Բայց մեր ձկնորսը ժամանակ չունի, նա ամբողջ օրը զբաղւած է ձկնորսութիւնով իրան ապրուստը ձարելու համար։ Նա փող էլ չունի, որովհետեւ օրական այնքան է որսում, որքան պէտք է իր և իր ընտանիքի սլարենը հոգալու համար։ Նրան վաճառելու այլ ևս ոչինչ չէ մնում։ Ինչպէս կարող է նա գործի պիտոյքներ գնել, եթէ զրամագլուխ ձեռք չբերէ։

Թող տանք յետոյ, որ ձկնորսի ճարպիկութիւնը աւելանալուց, կամ ձկների քանակութիւնը շատանալուց և կամ որ և է պատճառով այդ ձկնորսի աշխատանքի արդիւնաբերութիւնը մեծացաւ, որ հիմա նրա օրական որսը ապահովում է ոչ միայն նրա մի օրւան, այլ երկու օրւան ապրուստը։ Հիմա

նա ունի որոշ չափով ազատ ժամանակ: Երկու օր-
ւանից մէկը նա կարող է ոչինչ չանել կամ մի ու-
րիշ գործով զբաղել: Եթէ նա այդ աւելորդ օրը
գործ դնէ արդիւնաբերութեան միջոցներ ձեռք բե-
րելու համար (ուսկան, ցանց, նաւակ և այլն), կամ
ձուկ որսալու և նրա գնով արդիւնաբերութեան
պիտոյքներ ձեռք բերելու համար, նա այն ժամա-
նակ զրամագլուխ կարող է կազմել: Իսկ եթէ նա
իր ազատ ժամանակը գործ դնէ ալիսի առար-
կաներ գոյացնելու վրայ, որ պէտք չեն արդիւնա-
բերութեան համար, ալ միայն նրա գործածութեան
համար, (օրինակ, սկսէ իր համար անօթներ պատ-
րաստել հազուատ կարել), նա կրկին առաջւաչ նը-
ման զրամագլուխ չի ունենալ:

Այսպէս ուրեմն զրամագլուխ կազմելու հա-
մար երկու պայման է պէտք՝ 1) որ աշխատանքի ար-
դիւնաբերութիւնը այնքան աճի, որ մի օրում աւելի պատ-
րաստի, քան թէ նրան եւ նրա ընտանիքին պէտք է ի-
րանց ապրուստը ծածկելու համար, 2) որ օրական ապ-
րուստի վրայ գործադրած ժամանակից աւելի ժամանակը
գործ դրել արդիւնաբերութեան պիտոյքներ շատացնելու,
կամ նրա բարեփոխելու վրայ: Կարող է մարդու զրա-
մագլուխը աւելանալ, եթէ նա օրւալ մէջ ալի-
քան արդիւնաբեր է, որքան որ վատնում է:
Իհարկէ, ոչ: Կարող է գործի տիրոջ զրամագլուխը
աւելանալ, եթէ նրա բանւորը արդիւնաբեր է օրա-
կան ալիքան, որքան նա ռոճիկ է ստանում: Իհար-
կէ, ոչ: Միայն այն ժամանակի գործի տիրոջը շա-
հաւէտ է բանւոր պահել, երբ բանւորի աշխատածը
ծածկում է՝ ոչ միայն նրան տւած ռոճիկը, ալ և

մնում է աւելորդ՝ զուտ օգուտ: Այն ժամանակը մի-
այն նրա զրամագլուխը կարող է աճել:

39.

Դրամագլխի գործադրութիւնը: Ահա այդ ճանապարհով
կը կազմի զրամագլուխ:
Պարզ է, որ նա ներկայանում է, որպէս աշխատան-
քից ստացւած արդիւնքի խնայողութիւն: Եթէ ես ար-
դիւնաբերում եմ ցորենը միայն իմ ապրուստի հա-
մար, ես վատնում եմ աշխատածս: Գորենից ես հաց
եմ թխում, ուտում եմ այդ հացը և վերջ: Դրանով
եւ ոչ մի նոր բան չեմ ձեռք բերում: Ընդհակա-
ռակը ես վատնում եմ մի օրոշ առարկայ՝ ցորեն:
Իսկ եթէ ես կացին չինեմ, ես խնայում եմ այն աշ-
խատանքը, որ գործ է դրում կոցին ստանալու
համար: Այդ աշխատանքի արդիւնք՝ կացինը ինձ
երկար կը ծառայէ ուրիշ գործերի մէջ և կարող է
պատրաստել ինձ համար ապագայում շատ ուրիշ
պիտանի իրեր: Սակայն զրամագլուխը, իհարկէ, վատ-
նում է: Թեւ չէ, ոչնչանում է, երբ ես նրանից քա-
թան եմ գործում, ածուխը այրում է դարբնոցում,
կացինը, ջարդւում է, շինութիւնը հնանում է:
Ինչպէս կարող է վատնել, ինչ որ խնայում է: Ա-
հա սրա մէջ է բովանդակւում զրամագլխի նշանա-
ւոր դանադանութիւնը բոլոր այն առարկաներից,
որոնք ստացւում եմ մարդու աշխատանքով: Դրա-
մագլուխը վատնում է, որ վերածնւի նոր կերպարանքով,
այն ինչ միւս բոլոր առարկաները վատնում են անդառ-
նալի կերպով: Թեւ չէ, վատնում է, սակայն նրա տեղը

ստացուում է քաթան, ածուխը արւում է, սակայն նրա տեղը դարբինը ստանում է վաճառելու մի նոր առարկայ, կացինը ջարդւում է, սակայն այն պատճառով, որ մինչև հիմա նա օգնում էր մարդու շատ առարկաներ պատրաստելու համար, գործարանը հնանում է, սակայն մինչև այդ, նրա մէջ պատրաստւում էին շատ առարկաներ, իսկ եթէ կերակուրը ուտում են, հագուստը մաշում են, մեր բնակարանը հնանում է, այն ժամանակ նրանք ոչնչանում են իսպառ և ոչ մի նոր բան մարդու ձեռքին չէ մնում: Հարկաւոր է հաստատապէս ըմբռնել՝ զրամագլխի այդ կերպ ծախսելը բոլոր ուրիշ առարկաներու ծախսելուն հակառակ: Մենք կիմանանք հետեւեալում, որ կան այնպիսի զրամագլուխներ, որոնք միայն նրանով են օգուտ բերում մարդկանց, որ ամբողջովին են վատնւում:

Բ. Չ Դ Ո Յ Յ

40.

Պրամագլխի կազմութիւնը: Այսպէս ուրեմն մենք իմացանք, թէ ինչ բան է զրամագլուխը, ինչպէս է նա գոյանում և ինչպէս է ծախսւում: Տեսնենք հիմա, թէ ինչ բաներ են կեանքի մէջ զրամագլուխ անւանւում, ինչից են վաճառւում մարդկանց զրամագլուխները:

Առաջինը՝ զրամահլուխ են անւանւում հոլմ նիւ-

թեր: Իւրաքանչիւր ոստանանկի գործարանին պէտք է՝ կամ կթաւատի, կամ կանեփի թել, բուրդ կամ բամբակ: Իւրաքանչիւր դարբինի կամ փականագործի՝ երկաթ կամ պողպատ: Իւրաքանչիւր ատաղձագործի կամ հիւսնի՝ փայտեղէն և ալն: Այդ բոլորն էլ անւանւում են հիւսնի թելեր: Նիւթը ձեռք է բերւում և նրան այնպէս ձև է տրւում, որ նա պիտանի է դառնում մշակութեան համար: Ուրեմն այդ բոլորի վրայ ծախսած է մարդկային աշխատութիւն, առաջ քան թէ նա մտել է նոր գործադրութեան մէջ, (օրինակ, ծառը կտրատւում է, տեղափոխւում է ցամաքի կամ ջրի վրայով և ալն):

Երկրորդը՝ զրամագլուխ են անւանւում՝ բոլոր գործիքները, մեքենաները և շինութիւնները, որ օգնում են աշխատանքի արդիւնաբերութեանը, (տաղձագործի, դարբինի գործիքներ, շոգեմեքենա, զիւղատնտեսական և ալլ գործիքներ, դութաններ, էրնոցներ, կալեր, երկաթուղիներ և ալն, և ալն): Հասկանալի է, որ զրանք բոլորն էլ մարդու առաջնան աշխատանքի արդիւնքն են և բոլորն էլ ծառայում են նոր արդիւնաբերութեան գործին:

Երրորդը՝ զրամագլուխ է անւանւում՝ տնական կենդանին, անասունը իհարկէ, նա մարդու աշխատանքով չէ գոյանում, սակայն նրան պահելու, կերակրելու համար քիչ աշխատանք չէ գործ դրւում և որովհետև նա օգնում է մարդու նրա արդիւնագործութեան մէջ, այդ պատճառով մենք կարող ենք նրան էլ զրամագլուխ անւանել: Եղները, որոնցով հող ենք վարում, ձիաները, որոնցով շար-

ժուժ ենք կալը կամ խնոցին և ալլն, ալդ բոլորը, իհարկէ զրամագլուխ են:

Չորորդը՝ զրամագլուխ են անւանուում ալն բա-
րեկարգութիւնները, որ կատարուում է մարդս իրան
չրջապատող բնութեան մէջ, նրանից աւելի օգ-
տուելու համար: Ամալի անապատուում կազմակեր-
պուում են ջրանցք, հորեր, ջրամբարներ, որ կա-
րելի լինի հացահատիկ ցանել, անասուն պահել,
Ծովերի ափերին՝ ցած ընկած տեղերում բարձրա-
ցնում են ամբարտակներ, որ պաշտպանւին ալիք-
ների բաղխումից: Անբերի հողերին պարարտութիւն
են տալիս, (աղբ կամ արհեստական պարարտու-
թիւն), որ հողը բերք տայ: Կեծ սարի մէջ կտրոււմ
են գետնաանցքեր (տունելներ), որ կարելի լինի
նրանց միջով հասարակ կամ երկաթուղու ճանա-
պարհներ անցկացնել և ալլն: Ալդ բոլորը մարդ-
կանց ուժգին աշխատանքի պտուղներ են և նրա
համար են կատարուում, որ արդիւնաբերութիւնը
ընդլայնացնեն, աւելացնեն:

Հինգերորդը՝ զրամագլուխ են անւանուում բնա-
կարաններ, շինութիւններ, որոնք ծառայում են
կամ աշխատանքներին իբրև պատշարան, կամ պատ-
րաստած իրերի պահեստ: Սրանց կարգին են՝ բո-
լոր արհեստանոցները, գործարանները, ամբար-
ները, մագազինները և ալլն, մի խօսքով ամեն
ինչ, որ պահպանում է արդիւնագործութիւնը՝ օ-
գից, շոգից, կրակից և ուրիշ ամեն տեսակ բնա-
կան վնասաբեր երևութներից:

Վերջապէս, վեցերորդ՝ զրամագլուխ են անւա-
նում մի որ և է գործարանում բանւորներ պահելու

վրայ գործ դրած բոլոր միջոցները: Եթէ ես բանւոր-
ներ չունիմ և ապրում եմ միայն իմ աշխատան-
քով, կարելի է իմ ուտելիքը, հագուստը, բնակա-
րանը զրամագլուխ անւանել: Դրանք, իհարկէ, ա-
ռաջւան աշխատանքի պտուղ են, սակայն ծառա-
յում են նոր արդիւնաբերութեան գործին: Իհար-
կէ, ոչ: Մարդս ուտում է որ ապրի և ոչ թէ կրկին
աշխատելու համար: Այս պատճառով ալդ բոլորը
չէ կարելի զրամագլուխ անւանել: Սակայն, եթէ
ես կերակրում եմ իմ բանւորներին, նրանց ուժիկ
եմ վճարում, նրանց համար բնակարան եմ շինում,
նրանց կերակուրը, նրաց վճարած փողը, բնակա-
րանը կարելի է իմ զրամագլուխը համարել: Այո,
իհարկէ: Սրանք բոլորը նոյնպէս աշխատանքի պը-
տուղ են: Նրանք նշանակած են արդեօք նոր ար-
դիւնաբերութեան համար: Իհարկէ, նշանակած են:
Սո կերակրում եմ բանւորներին, որ նրանք ինձ
համար որոշ գործ կատարեն: Սե ալդ պատճառով
բոլոր միջոցները, որոնցով վճարում է բանւորնե-
րի աշխատանքի գինը, գործի տիրոջ զրամագլուխն
է կազմում:

Սրանք են զրամագլուխ կազմող մասերը, մեզ
մնում է շեշտել նրանց մէջ եղած նշանաւոր զա-
նազանութիւնը:

41.

Հիմնական, շրջանառու դրա-
մագլուխ:

Մենք տեսանք, որ զը-
րամագլուխը ծախսուում
է, սակայն բոլոր զրա-
մագլուխները միանման չեն ծախսում: Եթէ դարը-

նի հնացի մէջ ածուխ է լցրած՝ նա մէկէն է ալր-
ուում: Եթէ փայտեղէն է գործ դրած, նա ևս միայն-
մի անգամ է ծառայում: Այս ինչ տախտակից կա-
րելի է մի առարկայ միայն շինել և այնուհետև ուր
տախտակը ոչ մի ալլ արդիւնաբերութեան չէ ծա-
ռայում: Բայց եթէ ես ինձ համար գութան եմ
պատրաստել, նա չի ոչնչանալ նրանով մի ակոս-
հող կտրելոց լետու: Նա ինձ երկար է ծառայում,
գործածութեան մէջ անպէտքանալուց առաջ, նրա-
նով ես վարում եմ շատ օրավար հող: Եթէ նա
վարում է տարեկան 50 օրավար և ալլպէս շարու-
նակ վարում է հինգ տարի, նա կը վարէ ընդամենը
250 օրավար: Առաջին դէպքում բոլոր ածուխը և
ամբողջ տախտակը վատնւում են մէկէն և միայն
մի առարկայի վրայ: Իսկ այստեղ ամեն մի օրավա-
րի վրայ վատնւում է գութանի միայն մի երկու
հարիւր լիտուներորդ մասը կամ այն փոքի $\frac{1}{250}$
մասը, որ տւած է նրան գնելու համար: Այդ զա-
նազանութիւնը շատ նշանակու է: Յետոյ ուշադրու-
թիւն դարձրէք այն հանգամանքի վրայ, որ ածու-
խը և փայտը նրանով իսկ օգուտ են բերում, որ ոչն-
չանում են: Ինչո՞վ է պիտանի ածուխը: Նրանով,
որ ալրում է: Ինչո՞վ է օգտաւէտ տախտակը: Նը-
րանով, որ պէտք է զանազան առարկաներ շինե-
լու համար: Եթէ ածուխը չալուէր, տախտակը պէտք
չգար, նրանք իրանց կողմից մարդկանց օգուտ չէին
տալ, դրամագլուխ չէին համարել: Ընդհակառակը,
որքան որ գութանը երկար դիմանալ, այնքան նա
աւելի օգտակար կը լինի մարդու: Նա օգտակար
է ոչ թէ նրանով, որ ոչնչացող է, ալլ նրանով, որ

երկոր է ծառայում և որքան աւելի երկար, այնքան
աւելի օգտակար է: Ի՞նչ օգուտ կարելի էր սպա-
սել երկրագործութիւնից, եթէ ամեն մի օրավարին
մի մի գութան հարկաւորէր:

Աւսպէս ուրեմն, դրամագլխի ծախսելու իղա-
նակին նախած, նա կարող է երկու տեսակ լինել:
Նա կամ միանգամից է ծախսւում, կամ հետգնետէ: Ա-
ռաջին դէպքում, նա իր նշանակութիւնը նրանով
է արդարացնում, որ ոչնչանում է փոփոխում է իր ծնը:
Երկրորդ դէպքում նրանով, որ շարունակում իր գո-
յութիւնը պահպանել: Առաջին դէպքում նա անւան-
ւում է շրջանառու դրամագլուխ, երկրորդ դէպքում՝
հիմնական: Հիմնական դրամագլուխը ծառայում է
շատ գործերի, ուշ է ոչնչանում և հետզհետէ, մաս առ
մաս վերականգնում է պատրաստած շատ առարկա-
ների միջոցով, իսկ շրջանառուն գործադրում է
միայն մի անգամ և օգտաւէտ է իր վատնելով և
վերածնւում է ամբողջապէս իր գոյացրած մի ա-
ռարկայի միջոցով: Մեր օրինակի մէջ գութանը
վերածնւում է 250 վարած օրավարի մէջ, ալլինքն,
250 օրավարից ստացւած արդիւնքի մէջ՝ բովան-
դակւում է և գութանի վրայ արած ծախսը: Սա-
կայն եթէ մի մեխ պատրաստելու համար մի դըր-
ւանքայ ածուխ է պէտք, այն ժամանակ մի մեխի
օգուտի մէջ բովանդակւում է, վերածնւում է մի
դըւանքայ ածուխի գինը:

Բոլորովին հասկանալի է, որ դրամագլուխ-
ներ կազմող վեց մասերից շրջանառու դրամագլխին
վերաբերում են՝ հում նիւթեր և բանւորներ պահելու
ծախսը: Միայն սրանք են մի անգամից վատնւում:

Բոլոր մնացածները հետզհետէ են վատնում, ծառայում են շատ արդիւնաբերութիւնների և այդ պատճառով պատկանում են հիմնական դրամադրութիւն:

Որքան աւելի է ընդարձակում մարդկանց գիտութիւնը, որքան աւելի է ընդլայնանում նրա արդիւնաբերական գործունէութիւնը, այնքան աւելի ձեռագործի տեղը բռնում է մեքենան, որ աւելի արդիւնաւէտ է, ուրեմն՝ շրջանառու դրամադրութի տեղը բռնում է հիմնականը: Արդեօք միշտ շահաւէտ է այդ փոխարինութիւնը: Եթէ մի տեղ ուստայնակը պատրաստում է ձեռքով 600 արշին մահրդ և եթէ այդ տեղ դրանից աւելի անհնար է վաճառել, շահաբեր կը լինի ձեռք բերել թանկադիր մեքենայ, որ պատրաստում է տարին 6000 արշին, սակայն վաճառել է՛ կարելի: Իհարկէ ոչ, 5400 արշինը գնող չեն ունենալ և ի դուր կը կտրչին: Միայն այն ժամանակ, երբ մեքենայի տուած քողոր նոր իրերը կարող լինին վաճառել, կարելի լինի նրանց գնող գտնել, միայն այդ դէպքում օգտուէտ է լինում ձեռքի դործը մեքենայի փոխել: Այստեղ կայ և մի ուրիշ պայման, որից կախած է մեքենայ գործադրելու օգտաւէտութիւնը: Եթէ, օրինակ, մեքենան իր գործողութեան միջոցը տւեց ընդամենը 100 բուրլով աւելի իրեր, քան թէ պատրաստուում էր առաջ նոյնքան ժամանակաւ մէջ առանց մեքենայի, իսկ մեքենան ինքը արժէ 200 բ. և մինչև անդամ 100 բ. օգուտ է արդեօք մեքենայ գնել: Պարզ բան է, վրնաս է, կամ գոնեաւ, անօգուտ է: Օգտաւէտ կը լինի նա միայն այն ժամանակ, երբ նրա զինք աւելի

պակաս է, քան թէ իր տեղորդ պատրաստած իրերի զինք 4 որքան պակաս է, այնքան նա օգտաբեր է:

Բ. Չ Բ Ո Յ Թ

II ԲԱՇՆՈՒՄՆ

42.

Եկամուտ:

Մենք իմացանք արդէն, թէ ինչ պայմաններ են պէտք, որպէս զի մարդս պատրաստէ ամեն ինչ, որ բաւականութիւն է տալիս նրա կարիքներին, այսինքն. մենք իմաստասիրեցինք արդիւնաբերութիւն: Հիմա իմաստասիրենք արդիւնաբերացի իրերի բաշխումը:

Ամեն ինչ, որ ստեղծում է մարդկանց արդիւնագործութիւնով, անւանում է՝ եկամուտ: Ամեն ինչ, որ վաստակում է երկրագործը կամ արհեստաւորը, նրա եկամուտն է: Մի որ և է երկրի ամբողջ տարեկան եկամուտը կազմում է այն բոլոր իրերի գումարով, որ արդիւնաբերում է նրա բոլոր ազգաբնակչութեան աշխատանքով — օրերի ընթացքում: Իհարկէ, եկամուտը կարող է գործադրւել նոր արդիւնաբերութեան, կամ անձնական ծախսերի վրայ և կամ վատնել բաւականութիւնների վրայ, սակայն, ինչ բանի վրայ էլ որ գործադրւի իւրաքանչիւր արդիւնաբերած առաքիւղ, մի և նոյնն է, նա անւանում է եկամուտ և կազմում է երկրի եկամուտի մի մասը, որպէս մարդկանց արդիւնաբերութեան հետեանքը:

Ընդհանուր եւ զուտ եկամուտ: Եկամուտը լինում է ընդհանուր և զուտ: Թէ առանձին մի տնտեսութեան և թէ ամբողջ երկրի ընդհանուր եկամուտ՝ անւանում է ամբողջ եկամուտի գումարը, որ ստացւած է՝ մի ամսում, մի տարում, մէկ խօսքով՝ որոշ ժամանակամիջոցում: Զուտ եկամուտի գումարը ստանալու համար, պէտք է՝ ընդհանուր եկամուտի գումարից դուրս գալ արդիւնագործութեան բոլոր ծախսերը: Դիցուք թէ, ատաղձագործը տարւալ ընթացքում աշխատել է ընդամենը 800 ր., կամ թէ նա այդ մոջոցում պատրաստել է այդ արժէքի աւարկաներ: Նրա զուտ եկամուտը ստանալու համար պէտք է այդ 800 ր. դուրս գալ արդիւնագործութեան վրայ դրած բոլոր ծախսերը: Այդ ինչ ծախսեր են: Առաջինը՝ դա հում նիւթեր գնելու ծախսն է, չեւոյ՝ դա բնակարանի կամ բնակարանի շինելու համար գնած, հողի ծախսն է, դրանից չեւոյ՝ արդիւնագործութիւնը ընդլայնացնելու համար պարտք վեր առած գումարի տոկոսն է, վերջապէս, վարձկան բանւորներին տւած վարձատրութիւնը, եթէ նրանք մասնակցել են արդիւնագործութեան մէջ: Եթէ մենք ենթադրենք, որ այդ բոլոր ծախսերի գումարը կազմում է 500 ր. աչն ժամանակ հատկանշալի է, որ ատաղձագործի զուտ եկամուտը հաւասար է 300 բութլու:

Եկամուտի բաժանումը: Մենք գիտենք, որ մի որ և է առարկալ պատրաստելու համար, անհրաժեշտ են երեք պայման՝

Բնութեան պարզեանք, աշխատանք և դրամագլուխ: Շատ քիչ է պատահում, որ մի և նոյն մարդը, անձամբ աշխատելիս, ունենալ տնտեսութեան համար հարկաւոր բնութեան պարզեանք բոլոր ուժերը և նիւթերը և բաւականաչափ դրամագլուխ: Հազիւ էլ պատահում է, որ այդ բոլորը ունեցողը անձամբ աշխատի: Պատահում է, որ երկրագործը ունի բաւականաչափ հող, որ ուրիշից պարտքով չէ վեր առնում դրամագլուխ (գործիքներ, տաւար, սերմ) և մշակներ չէ պահում: Սակայն այդպիսի դէպքեր հազաւաքուտ են: Աւելի լաճախ երկրագործը վարձում է ուրիշի հողը, պարտքով վեր է առնում՝ անասուն, սերմ և ալն, կամ թէ այդ բոլորը գնելու համար պարտք է առնում: Իսկ եթէ նա ապոհովւած է և այդ ամենը բաւական չափով ինքն ունի, մեծ մասամբ վարձում է մշակներ, որոնց ուժիկ է տալիս: Պատահում է, որ արհեստաւորը մէնակ է աշխատում, հողի վրայ չինած արհեստանոցում և բաւականաչափ դրամագլուխ տէր է՝ (ունի գործիքներ, նիւթեղէն և ալն): Աւելի լաճախ նա գործում է ուրիշի գործիքներով, ուրիշի արհեստանոցում: Կամ եթէ այդ բաները ինքն էլ ունի, վարձում է բանւորներ, որոնց ուժիկ է վճարում:

Մեզ լսալին է, որ մարդկանց կարիքներին բաւականութիւն տուող բոլոր իրերը, գլուխ են բերում աշխատանքով: Սակայն աշխատաւորը՝ ալսինքն, մշակը չէ ստանում իր արդիւնաբերութեան բոլոր եկամուտը: Աշխատանքը սերտ կապած է արդիւնաբերութեան միւս երկու պայմանների հետ: Եթէ նրան չօգնէին՝ բնութեան պարզեանքը

և դրամագլուխը, նա հնար չէր ունենար մարդկութեանը տալ այն օգուտը, որ հիմա է տալին: Սակայն մենք նոր իսկ տեսանք, որ մէկը և միւսը միայն հազագիւտ դէպքերում պատկանում են բանւորներին: Հասկանալի է, որ բնութեան պարգևները և դրամագլխի տէրերը իրանք էլ իրանց համար եկամուտից բաժին են պահանջում: Այդպիսով աշխատանքի վարձից պէտք է հանել այդ մարդկանց ստացած մասը: Այն մասը, որ ստանում է բնութեան տուրքերի տէրը անւանում է բնատուրք (рента), այն, որ ստանում է դրամագլխի տէրը անւանում է շահ, վերջապէս, այն մասը, որ մնում է աշխատաւորին անւանում է վաստակ: Հասկանալի է, որ այդ բոլոր մասերը կարող է ստանալ մի և նոյն մարդը, եթէ նրան պատկանում են՝ թէ բնութեան պարգևները՝ թէ դրամագլուխը և թէ աշխատանքը: Նրաց կարող են ստանալ երկու մարդ, եթէ մէկին պատկանում է բնութեան պարգևները և աշխատանքը, միւսին դրամագլուխը՝ կամ մէկին՝ բնութեան պարգևները և դրամագլուխը, միւսին՝ աշխատանքը, կամ մէկին՝ աշխատանքը և դրամագլուխը, Փսկ միւսին՝ բնութեան պարգևները: Վերջապէս, նրանց կարող են ստանալ երեք մարդ, եթէ մէկին պատկանում է բնութեան պարգևները, միւսին դրամագլուխը, իսկ երրորդին՝ աշխատանքը: Այդ պատճառով երկրի եկամուտը այդ երեք մասերի բաժանելը չէ նշանակում, թէ հասարակութեան մէջ միշտ գոյութիւն ունին երեք առանձին դասակարգ, որոնցից մէկին պատկանէր միայն հողը, երկրորդին՝ միայն աշխատանքը, իսկ երրոր-

դին՝ միայն դրամագլուխը: Այդպիսի բաժանմունք երբեմն է պատահում Օրինակ. Անգլիայում կալւածատէրները կապալով ին տալիս իրանց հողերը, ըստ մեծի մասին մեծ կտորներով, իսկ կապալառուն ինքը մշակներ է վարձում: Այնտեղ կապալառուները լրացնում են դրամագլխի բոլոր ծախսը, իսկ հողից զուրկ մշակները ապրում են միայն աշխատանքի վարձով: Աւելի լաճախ՝ եկամուտը բաժանւում է երկու հոգու մէջ, որովհետեւ մշակը միշտ բերում է իր հետ միայն աշխատանքը, իսկ բնութեան պարգևները տէրը ունի շատ անգամ և արդիւնագործութեան համար հարկաւոր դրամագլուխը:

ԳԼ. Զ Բ Ո Յ Յ

1. ԲՆԱՏՈՒՐԻ

45.

Որոշումն: Ես ասացի արդէն, որ բնատուրք է անւանում արդիւնաբերութեան այն մասը, որ ստանում է բնութեան պարգևների տէրը եւ նրանց օգնութիւնով մի որ եւ է աւարկայ է ստեղծում: Նա ով իր հողի վրայ ինքն է գիւղատնտեսութիւն անում, ինչպէս մենք գիտենք, եկամուտների կարգում ստանում է և բնատուրք: Բնատուրք է վճարում և կապալառուն հողի տիրոջը:

Բնատուրքի եւ կապալի զա- Սակայն հարկաւոր է նազանութիւնը: ճիշտ զանազանել բնատուրքը կապալից: Երբեմն կապալով վճարուում է միայն բնատուրքը, այսինքն երբեմն բնատուրքը նմանում է կապալին: Բայց պատահում են և ալլ դէպքեր: Մեծ մասամբ բնատուրքը կապալի միայն մի մասն է կազմում: Եթէ ես հողատիրոջից վարձել եմ նրա այնպիսի հողը, որի վրայ նա երբեք ոչ մի կոպէկ չէ ծախսել, որի վրայ նա ոչ մի դրամագլուխ չէ դրել, այն ժամանակ ես վճարում եմ նրան, միայն իրան պատկանած բնութեան պարգևների վարձը, այսինքն. բնատուրք և ուրիշ ոչ ինչ: Ուրեմն իմ վճարած կապալի մէջ բացի բնատուրքը ոչ ինչ չէ մտնում: Իսկ եթէ հողատէրը հողի հետ իմիասին տալիս է ինձ և այն դրամագլուխը, որ նա ծախսել է այդ հողի վրայ՝ (շինութիւններ, գործիքներ, սերմ, անասուն, պարարտութիւն, ջուր և այլն), այն ժամանակ իմ վճարած կապալի մէջ բովանդակուում է ոչ միայն բնատուրք, այսինքն ներքան պատկանած բնութեան պարգևների վարձը, ալլ և նրա դրամագլխի եկամուտը, այսինքն ծախսած դրամագլխի արդիւնքը: Այսպէս ուրեմն. երբեմն կապալավարձով միայն բնատուրք է վճարուում, իսկ երբեմն. բնատուրք և շտհ, նախելով, թէ արդիւնաբերութեան դրամագլուխը ում է պատկանում՝ միայն կապալատիրոջը, թէ նրա միմասն էլ պատկանում է հողատիրոջը: Եթէ դարբինը իր համար

դարբնոց է շինում օտարի հողի վրայ, բայց իր փողով, նա արդեօք հողատիրոջը միայն բնատուրք է վճարում՝ կապալի ձեով: Իհարկէ, որովհետեւ այս դէպքում հողատէրը ոչ մի դրամագլուխ չէ դրել: Իսկ եթէ դարբինը վճարում է հողատիրոջը նրան պատկանած դարբնանոցի շինութեան վարձը, վճարում է նա միայն բնատուրք: Իհարկէ, ոչ, որովհետեւ բացի բնատուրքը ալլ վճարի մէջ մտնում է և, դարբնոցի շինութեան վրայ հողատիրոջ ծախսած, դրամագլուխի շահը:

Բնատուրքի ծագումը: Սակայն հարկաւոր է զիտ. նալ, որ ամեն հող բնատուրք չէ բերում: Այն հողեր, որոնցից այդպիսի եկամուտ երբեք չէ ստացւում: Թոյլ տանք, թէ մի օրավար ցորենի արտ մշակելը արժէ 18 ռ. (այսինքն. այդքան է գնահատուում աշխատանքի վարձը): Այնուհետեւ թոյլ տանք, որ հողատիրոջ ամբողջ դրամագլուխը (շինութիւնով, գործիքներով, սերմով, անասունով և այլն), հաւասար է 40,000 ռ. 100 օրավար հողի վրայ: Հաշուելով փողի շահը 5%, նա պէտք է օգուտ ստանալ 200 ռ. կամ օրավարից 2 ռ.: Այսպիսով այդ հողի վրայ աշխատանքի վարձը (18 ռ.) և շահը (2 ռ.) կազմում է ընդամենը 20 ռ. եկամուտ: Թոյլ տանք, թէ օրավարից ստացւում է 2 սոմառ ցորեն: Եթէ ցորենի սոմառը արժէ 10 ռ. այն ժամանակ այդ հողը բացի աշխատանքի վարձը և փողի շահը ոչ մի աւելորդ չէ տալիս,

այսինքն, նա բնատուրք հունի։ Աւելի լաւ հողից մի և նոյն ծախսով կարելի է ստանալ աւելի մեծ բերք, օրինակ. 3 սոմառ և ուրեմն այդ հողը բնատուրք կը տալ մէկ սոմառ կամ 10 ռ. կամ թէ նոյն բերքը, բայց աւելի քիչ ծախսով, ասենք 15 ռ. ծախսով և այն ժամանակ նա տալիս է բնատուրք $1\frac{1}{2}$ սոմառ, կամ 5 ռ. ուրեմն բնատուրք չէ ստացուած անբերի հողերից եւ որքան որ հողը լաւ լինի, այնքան էլ նրա բնատուրքը մեծ կը լինի։ Ինչպէս այդ այդպէս է։ Ամենքին լատնի է, որ նաւահանգիստ ունեցող քաղաքներում ցորենի դինը ամենքի համար հաւասար է լինում։ Տասը փթանոց ցորենը ամենքը ծախում են մի և նոյն գնով և այդ գնով ծախում է, թէ նա, որին օրավարի մշակութիւնը արժէ 10 ռ., թէ նա որին արժէ 20 ռ. և թէ նա, որին արժէ 25. Պարզ է ուրեմն, որ որքան մշակութիւնը աժան լինի, այնքան հողագործը աւելի կը ստանալ։ Հասկանալի է նոյնպէս, որ վաստակը այնքան աւելի կը լինի, որքան որ ցորենի տեղավորութիւնը աժան լինի։ Այս պատճառով բնատուրքը աւելի կը ստացւի այն հողից, որ աւելի մօտ է գետնուած շուկայից, քան թէ այն հողից, որ հեռու է գտնուում, (եթէ այդ հողերի որակութիւնը միատեսակ են)։ Իսկ եթէ շուկան երկու հողից էլ հաւասարաչափ հեռադրութիւն ունի, աւելի բնատուրք կը ստացւի լաւ որակութիւն ունեցող հողից։

Այնուհետև ինկատի առնենք, որ ցորենի դինը պէտք է ծածկէ անպատճառ արդիւնագործութեան ամենամեծ ծախսերը։ Մեր առաջ բերած օրինակի

մէջ աշխատանքի վարձը և շահը հաւասար էին 20 ռ. օրավարը տալիս էր 2 սոմառ. Թոյլ տանք, թէ ամենալաւ հողն էլ տալիս է 2 սոմառ, բայց 10 ռ. աշխատանքի վարձով և փողի շահով, այսինքն թէ, սոմառի դինը 10 ռ. չէ, այլ 5 ռ. Բնչ կը գուրս դա՞յ։ Առաջին հողատէրը իր երկու սոմառից, (ինչպէս և երկրորդը), կը ստանալ միայն 10 ռ. և ուրեմն կուենան է 10 ռ. գուտ վնաս. Նա կարճ է շարունակել իր գիւղատնտեսութիւնը։ Իհարկ է ոչ։ Նա պէտք է ամեն ինչ ծախսէ, թողնի հողը և պարապի մի այլ գործով։ Ուրեմն ստացած ցորենի քանակը այդ դէպքում կը պակասէր և մարդիկ չէին ստանալ այնքան ցորեն, որքան նրանց պէտք էր։ Այս պատճառով հարկաւոր ցորենի քանակը չը պակասացնելու համար, սոմառի դինը պէտք է ծածկէ արդիւնագործութեան ամենամեծ ծախսերը, այսինքն ամենավատ հողերը մշակելու ծախսերը։ Եթէ կան մի քանի հաւասարաչափ հողաբաժիններ, որոնց մէկի վրայ արդիւնագործութեան ծախսը հաւասար է՝ 25 ռ., միւսի վրայ՝ 20 ռ., երրորդի վրայ՝ 15 ռ. և չորրորդի վրայ՝ 10 ռ. և նրանցից իւրաքանչիւրը տալիս է երկերկու սոմառ, այն ժամանակ մի սոմառի դինը 12 ռ. 50 կոպէկից պակաս չպէտք է լինի։ Այսպէս, այդ բոլոր հողաբաժինների մշակելուց օգուտ չէր ստացւի։ Իսկ եթէ նրանցից ամեն մէկը տալիս է 25ական ռ., ուրեմն առաջինի (ամենալաւի) բնատուրքը հաւասար է 15 ռ., երկրորդինը՝ 10 ռ. երրորդինը՝ 5 ռ., իսկ չորրորդը (ամենավատը) բնատուրք չէ տալիս։

Վերջապէս, կարող է հացի դինը այնքան

բարձրանալ, որ ամենավատ հողերի եկամուտը մշակութեան ծախսից բարձր լինի: Այն ժամանակ այդ հողերն էլ բնատուրք կը տալին: Սովորաբար այդ ալոյսէս չէ լինում: Զէ որ ամեն մի հաց առնող աշխատում է աժան գնել և ամեն մի վաճառող աշխատում է իր ապրանքը թանկ ծախել: Այդ պատճառով հացի գինը ձգտումն ունի, որքան կարելի է, պակասել, միայն թէ ալնքան լինի, որ հողագործը աժանութեան պատճառով հարկադրւած չըլինի իր գործը թողնել:

48. Երբ ամեն մի հաց առնող աշխատում է աժան գնել և ամեն մի վաճառող աշխատում է իր ապրանքը թանկ ծախել, ապա ինչպե՞ս կ'աշխատեն:

Բնատուրք հաշուելու եղանակը: Ուրեմն կրկնենք մի անգամ էլ մեր ասածը՝ ամենավատ հողերը բնատուրք չեն կարող տալ: Որքան որ հողը լաւ լինի, այնքան նրա բնատուրքը բարձր կը լինի: Ուրեմն բնատուրքը նրանից է ծագում, որ բոլոր հողաբաժինները հաւասար չեն, որակութիւնով և շուկայից հաւասար հեռանդութեան վրայ չեն գտնւում: Ի՞նչպէս պէտք է բնատուրքը հաշուել: Մենք ալոյս արդէն կատարել ենք մի անգամ: Հարկաւոր է միայն՝ որոշ հողաբաժինների արդիւնագործութեան ամենավորը ծախսերը հանել ամենամեծերից, եթէ նրանց եկամուտները հաւասար են իրար: Կամ, (որ մի և նոյնն է), եթէ ուրեմն հողաբաժիններ հաւասարապալի ծախսերով, բայց ոչ հաւասար եկամուտներով, այն ժամանակ իւրաքանչիւր ճողաբաժնի եկամուտից պէտք է հանել ամենավատի եկամուտը: Ահա օրինակ՝ թող տանք, թէ մենք ունինք 50 օրավարնոց երեք կտոր հող: Մի և նոյն

ծախսերով առաջինից ստացւում է 200 սոմա ցորեն, երկրորդից՝ 100, երրորդից՝ 50: Թող բոլոր արդիւնագործութեան ծախսերը մի օրավարի համար հաւասար լինի 10 ռ. կամ իւրաքանչիւր հողաբաժնի համար 500 ռ. Մի սոմա ցորենի գինը կը լինի 10 ռ., որովհետեւ ամենավատ հողի մի օրավարը տալիս է մի սոմա հաց: Առաջինի եկամուտը կը լինի հաւասար 2000 ռ. երկրորդինը՝ 1000 ռ. և երրորդինը՝ 500 ռ. Պարզ բան է, որ առաջինի բնատուրքը կը լինի $2000 - 500 = 1500$ ռ., երկրորդինը՝ $(1000 - 500) = 500$ ռ., իսկ երրորդը $(500 - 500)$ բնատուրք չէ տալիս: Այդ երեք կտորների բոլոր բնատուրքն է, իհարկէ $(1500 + 500) = 2000$ ռ.:

ԺԲ. Զ Ր Ո Յ Յ

2. ՇԱՀ

49.

Հասկացողութիւն: Անցնենք շահին, ալսինքն, (ինչ պէս արդէն գիտենք) եկամուտի այն մասին, որ պատկանում է դրամագլխի տիրոջը: Ինչ բան է շահը: Հասկանալի է, որ դա այն մնացորդն է, որ ստացւում է, եթէ մենք բոլոր եկամուտի գումարից հանենք բնատուրքը և աշխատանքի վարձը: Թող տանք, թէ ես ինքս դարբին չեմ, բայց ես վարձում եմ ուրիշից մի կտոր հող մեծ ճանապարհի վրայ, շինում եմ այնտեղ մի դարբնոց և պահում եմ այնտեղ մի վարձկան դարբին, որ բանում է իր գործիքներով և իմ ածուխով:

Թող այդ դարբնոցի տարեկան ընդհանուր եկամուտը լինի 800 ռ. Խնչպէս պէտք է ևս հաշուել իմ դրամագլխի շահը: Դուրս դանք առաջ հում նիւթի գինը, ասենք, 300 ռ. մնում է 500 ռ. Հանենք հողատիրոջը իմ վճարելիք բնատուրքը, ասենք 50 ռ., մնում է 450 ռ. դուրս դանք դարբինին՝ պահելու համար ունեցածս ծախսը՝ (ռոճիկ, կերակուր և այլն) ասենք՝ 200 ռ. մնում է 250 ռ. վերջապէս, հանենք ծախսած դրամագլուխը (դարբնոցի կարկատանը, գործիքները և այլն) վերակազմեցնելու համար՝ 50 ռ. մնում է 200 ռ. Ահա այդ վերջին մնացորդը կազմում է գործի վրայ դրած իմ դրամագլխի շահը: Եթէ այդ դրամագլուխը ամբողջապէս հաւասար է 2000 ռ., այն ժամանակ ես ասում եմ, որ այդ դարբնոցը, այդ ձեռնարկութիւնը տալիս է ինձ 10% , իսկ եթէ դրամագլուխը 4000 ռ. է, այն ժամանակ 5% և այլն:

50.

Շահի ծագումը: Ո՞րտեղից է ստացւում շահը: Կշռեցէք, ես օգուտ կունենալի վարձկան դարբին պահելու, եթէ ամեն ինչ, որ նա ինձ համար վաստակէր, ես նրան տալի, որպէս ռոճիկ, աշխատանքի վարձ: Իհարկէ, ոչ Միայն այն ժամանակ ես օգուտ ունիմ բանուոր պահելու, երբ նա ինձ համար իր ստացածից աւելի է վաստակում: Թող տանք, թէ ես նրան վճարում եմ տարին 200 ռ. Եթէ նա վաստակէր ինձ համար տարի գլուխ միայն 200 ռ., ես վնաս կը կրէի,

որովհետեւ դարբնոցի վրայ ես ուրիշ ծախսեր էլ ունիմ: Թող նա ինձ համար վաստակէ 600. (այսինք. բոլոր ծախսերը առանց օգուտի), այն ժամանակ էլ նրա աշխատանքից ես ոչ մի օգուտ չեմ ունենալու: Եւ միայն այն դէպքում, երբ նա ինձ տալ 600 ռ. աւելի, օրինակ 800 ռ., միայն այդ դէպքում ինձ հաշիւ է իմ դրամագլուխը ծախսելու: Այս օրինակի մէջ դարբինի ռոճիկը ($\frac{200}{800}$) դարբնոցի ընդհանուր եկամուտի $\frac{1}{4}$ մասն է: Այս պատճառով, եթէ նա աշխատում է օրական 10 ժամ, նշանակում է, նա նրանցից իր համար աշխատում է ժամանակի միայն $\frac{1}{4}$ մասը ($\frac{10}{40}$), $2\frac{1}{2}$ ժամ, դարբնատիրոջ համար (այսինքն. դրամատիրոջ համար) նա աշխատում է $7\frac{1}{2}$ ժամ: Միայն այն ժամանակ, երբ դրամագլուխը իրան, դարբինին է պատկանում, նա բոլոր ժամանակը իր համար կաշխատի, (չհաշւած բնատուրքը): Ուրեմն շահը այն հանգամանքի հետեւանքն է, որ բանուորը իր աշխատանքով վաստակում է տիրոջ համար իր ստացածից աւելի: Եթէ դարբինը ինքն է, թէ տէր և թէ բանուոր, գործը բոլորովին չէ փոխւում, զանազանութիւնը նրա մէջ է միայն, որ թէ աշխատանքի վարձը և թէ շահը մի և նոյն առիձն է ստանում:

51.

Աշխատութեան օրամիջոց: Անհրաժեշտ եւ աւելորդ աշխատանքի միջոց:

Այն բոլոր ժամերը, որ բանուորը օրւայ մէջ աշխատանքի վրայ է դրնում, անւանւում է նրա համար աշխատութեան օրա-

միջոց: Այդ ժամանակից—այն ժամերի թիւը, որոնց-
ընթացքում շինուում են իրեր աշխատանքի վարձին
հաւասար դնով—անւանուում է՝ աշխատութեան ան-
հրաժեշտ միջոց, իսկ միւս մնացած ժամանակը (մին-
չեւ աշխատութեան օրամիջոցի ժամերը լրանալը)
անւանուում է՝ աշխատութեան միջոց: Ի՞նչպէս պէտք
է հաշուել շահը: Պարզ է, որ պէտք է անհրաժեշտ աշ-
խատանքի ժամանակամիջոցում պատրաստած իրերի գու-
մարը հանել ամբողջ աշխատանքի օրամիջոցում պատրաս-
տած իրերի գումարից: Ուրեմն շահը այնքան մեծ է,
որքան՝ 1) փոքր է անհրաժեշտ աշխատութեան միջոցը,
կամ 2) որքան մեծ է աշխատանքի օրամիջոցը եւ կամ
3) մեծ է աւելորդ աշխատութեան միջոցը: Եթէ աշխա-
տանքի արդիւնաբերութիւնը աճում է, նշանակում է՝ ա-
ւելի կարճ միջոցում կարելի է պատրաստել այնքան
իրեր, որոնց գինը հաւասար է աշխատանքի վար-
ձին: Յայտնի բան է, որ այդ դէպքում անհրաժեշտ
աշխատութեան միջոցը պակասում է իսկ շահը աւե-
լանում է: Եթէ աւելանում է աշխատանքի վարձը,
նշանակում է՝ աւելի դանդաղ են պատրաստում նրա-
գինին հաւասար բոլոր իրերը: Այդ դէպքում անհրա-
ժեշտ աշխատութեան ժամանակը աւելանում է, իսկ
շահը պակասում է:

52.

Շահը կազմող մասերը:

Մի որ և է արդիւնա-
գործութիւնից ստացւած
բոլոր օգուտը միշտ մի մարդ է ստանում: Շատ
անգամ նրանով շահւում են մի քանիսը միասին:
Մի և նոյն ժամանակ, շահը կարող է բաժանւել

հետեւեալ մասերի. 1) ձեռնարկութեան մէջ ընդոստ
(прискобно) վարելու վճար: Եթէ ես տալիս եմ իմ
փողը մէկին, որ և է գործ սկսելու համար, իհար-
կէ, ամենից առաջ նաւում եմ, թէ որքան հաւա-
նութիւն կալ, որ գործը կը լաջողի և որ իմ փողս
չի կորչի: Եթէ ձեռնարկութեանը վտանգ է սպառ-
նում, եթէ հեշտ է ենթադրել, որ նա կարող է վնաս
բերել, ես ցանկանում եմ փողիցս մեծ շահ ստա-
նալ: Որքան որ գործը հաստատահիմն լինի, այն-
քան շահը փոքր է: 2) Գործ վարելու համար տւած
աշխատութեան վարձ: Օգուտի այդ մասը նրան է
հասնում, ով ձեռնարկութեան մէջ տիրում է, ով
վարում է նրան: 3) Պարտք վեր առած գումարի տո-
կոսներ: Ով որ ձեռնարկութեան համար փող է տա-
լիս, սովորաբար, տոկոս է առնում: Հասկանալի
է, որ շահի (օգուտի) մէջ պէտք է մտնի և այն
գումարը, որով պէտք է ծածկւի այդ տոկոսը: Եթէ
դրամատէրը վարում է գործը իր փողով, ինքն է
կառավարում և ինքն է միայն ենթարկւում բոլոր
վնասներին, այն ժամանակ շահի բոլոր մասերը նա
է միայն ստանում: Իսկ եթէ փողը նա ուրիշից
վեր առնի և վարձ է ուրիշին գործը վարելու հա-
մար, հասկանալի է, որ տոկոսները կը տրւին՝ ա-
ռաջինին, գործ վարելու վճարը՝ երկրորդին և նը-
րան կը մնալ միայն գործի մէջ ցոյց տւած ընդոս-
տութեան վարձը:

53.

Շահի ընդհանուր ընթացքը: Հասկանալի է նոյնպէս,
որ ընդոստութեան են-
թակալ գործերը աւելի օգուտ են բերում, քան թէ

հաստատահիմն գործերը: Իսկ շահի ընդհանուր չափը պետք է շատ քիչ փոփոխվի, կամ խաղաղ չբաժնորոշվի բոլոր ձեռնարկությունների մէջ: Թող տանք, թէ մեր երկրում միջին օգուտը 5% է և թող տանք նույնպէս, թէ լանկարծ դարբնութիւնը սկսեց 10% տալ: Դրանից ինչ կը դուրս գայ: Ամեն մարդ, ով կարող է, կը սկսէ թողնել ուրիշ զբաղմունքներ և դարբնոցներ կը բանալ, դարբիններ բերել կը տալ, որոցցը դարբնութիւն կը սովորեցնէ և այլն: Եւ ահա շուտով դարբինները աչքան կը բազմանան, որ իրանց ձեռնարկների գինը պարտաւորւած կը լինին սաստիկ իջեցնել, որ կարողանան, մէկը միւսի ձեռքից աշխատանքը խլել: Շահը, իհարկէ, հասցնէր կը պակասի: Թող տանք նա իջաւ 5%-ից ցած, առենք, մինչև 3%: Ինչ կը դուրս գայ, հակադարձ երևոյթ: Հիմա կը սկսեն դարբնոցները փակել, ուրիշ գործով պարապել, կամ կը չեն դարբինի գործ գտնելու համար ուրիշ տեղեր: Վերջապէս, կը մնան սակաւաթիւ դարբիններ, իրար ձեռքից ալ ևս չի հարկաւորի աշխատանք խլել և նրանց իրերի գինը կը բարձրանալ: Ուրեմն շահը կը սկսէ բարձրանալ: Այսպէս ուրեմն, շահի համար ընդհանուր կանոն է, որ նա թէպէտ տատանուում է, բայց եւ այնպէս ձգտում է բոլոր ձեռնարկութիւնների մէջ մի եւ նոյն չափի հասնելու:

ԹԳ. Զ Բ Ա Յ Յ

3. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԱՐՉ:

54.

Անցնում ենք, վերջապէս, Հասկացողութիւն: Եկամուտի երրորդ բաժնին՝ աշխատանքի վարձին: Ինչպէս գիտենք արդէն՝ աշխատանքի վարձ անւանում է եկամտի այն մասը, որ վճարում է բանւորին, նրա աշխատանքի փոխարէն: Երբ

55.

Բնական եւ ընթացիկ վարձ: Կարելի է զանազանել երկու տեսակ աշխատանքի վարձ՝ բնական և ընթացիկ: Բնական վարձ անւանում է աշխատանքի այնպիսի վճար, որը ճիշտ համապատասխանում է մշակի և նրա ընտանիքի պարուտը ծածկող ծախսին: Առհասարակ աշխատում է այն մարդը, ով սեփական տնտեսութիւնից բաւականաչափ եկամուտ չունի, կամ ով բոլորովին տնտեսութիւն չունի: Պարզ է որ մշակին հարկաւոր է, գոնեա, աչքքան վաստակել, որ նա կարողանայ իր ընտանիքի հետ ապրել, այսինքն բաւականութիւն ստանալ, դոնեա, իր զգաւոր կարիքները լրացնելու համար: Դրանից պակաս ստանալու և այն էլ երկար ժամանակ, նա բոլորովին հրաշար չունի: Այն ժողովուրդը, որ կարող չէ բաւականութիւն տալ իր առաջին կարիքներին, են-

Թարկում է ծանր հիւանդութիւնների և սկսում է անձեռ լինել: Սրանից հետեւում է, որ աչն սահմանից պակաս վարձ, որով մշակը բաւարարացնում է իր առաջին կարիքներին, այսինքն. բնական վարձից ցած աշխատանքի վարձը երկար ժամանակ ընկնել է կարող: Սակայն, մշակ վարձելիս, ոչ ոք չէ հարցնում, թէ նրա առաջին կամ զլխաւոր պահանջներն ինչ են: Գործի տէրը աշխատում է մշակին, որքան կարելի է քիչ վարձ տալ, իսկ մշակը, որքան կարելի է շատ ստանալ: Որքան շատ լինի գործ որոնող մշակների թիւը աչնքան նրանք ըստորացնում են իրանց աշխատանքի գինը, այսինքն, աչնքան աւելի է վարձը պակասում և ընդհակառակը, որքան գործատէրերին աւելի մշակ հարկաւորի, աչնքան աւելի մշակները բարձրացնում են իրանց աշխատանքի գինը, այսինքն, աչնքան աւելի բարձրանում է նրանց վարձատրութիւնը: Այն վարձը, որ կազմում է վարձելու ժամանակ, ինչպէս ասում են շուկայում և վճարւում է իսկապէս մշակին, անւանւում է ընթացիկ վարձ: Թող տանք, թէ մշակները չափազանց շատ են և թէ նրանք սաստիկ պակասացնում են աշխատանքի վարձը և այդ պատճառով ընթացիկ վարձը աւելի և աւելի փոքրանում է՝ բնականից ստոր չափ է ստանում: Ուրեմն աչն ևս նրանց զլխաւոր կարիքները պարտաւորւած կը լինին կամ ուրիշ երկրներ գաղթել կամ հիւանդութիւնների և կոտորածի ենթարկւել: Այս կամ աչն ճանապարհով՝ նրանց թիւը կըսկսէ ուրեմն քչանալ և վարձատրութիւնը

կը բարձրանալ մինչև բնական չափը: Թող տանք դրան հակառակ, որ որ և է պատճառից մշակները քչացան, նրանք աւելի քիչ են, քան թէ պէտք են գործատէրերին: Վերջիները կը պարտաւորին գինը բարձրացնել և մշակի ընթացիկ վարձը բնականից բարձր կը լինի: Ինչ կը դուրս գայ՝ Մշակների կացութիւնը կը լաւանալ, նրանք աւելի կը կերակրւին, աւելի լաւ կապրին. ազգաբնակչութիւնը կը սկսէ աճել, ուրեմն մշակների թիւը կաւելանալ: Գուցէ դրսից էլ մշակներ զան, աչն տեղերից, ուր վարձատրութիւնը աւելի ստոր է: Եւ աճան կը սկսեն կրկին ընթացիկ վարձը իջեցնել մինչև բնականը: Այսպէս ուրեմն, որքան էլ որ ընթացիկ վարձը երբայ, նա միշտ ձգտում է բնականին հասնել, այսինքն. այնպիսի մի չափի որ հազիւ հազ ծածկում է մշակի զլխաւոր կարիքները:

56.

Վարձատրութիւնը արեւելանում է աչնտեղ, ուր արհեստագործութիւնը ծաղկում է՝ այսինքն աչնտեղ, ուր աւելի և աւելի արհեստաւորներ են հարկաւորում: Նա ստորանում է աչնտեղ, ուր արհեստագործութիւնը ընկնում է, այսինքն, ուր արհեստաւորները ալ ևս գործ չեն դառնում:

57.

Վաշխատանքի վարձատրութեան թիւսկները: Վարձատրութիւնը կարող է վճարւել նիւթեղէնով և փողով: Հին ժամանակները, երբ զեռ փողը քիչ

էր, համարեա թէ միշտ, վարձատրութիւնը նիւթեղէնով էր տրուում՝ բնակարանով, վառելիքով, հացով և այլն: Հիմա էլ, թէպէտ և աւելի քիչ չափով բանւորին տալիս են՝ բնակարան, ապրուստ: Այդ տեսակ վարձատրութիւնը կարող է շահաւէտ լինել, երբեմն նա կարող է վարձատրութեան չափը շատ բարձրացնել՝ (օրինակ, եթէ ծառայողին ցանելու հող է տրուում, բարեբեր տարին նրա ռոճիկը կարող է շատ մեծ լինել): Սակայն երբեմն այդ տեսակ վճարը կարող է մշակին նեղ դրութեան հասցնել: Օրինակ, նա կարող է շատ ցորեն ստանալ, երբ նրան, ասենք, կարտոֆիլ է պէտք: Մշակին աւելի լարմար է՝ (փոխանակ հացը վաճառելու), իրան հարկաւոր պիտոյքները գնելու համար վարձատրութիւնը ուղղակի փողով ստանալ: Իրամական վարձը լինում է՝ 1) պորբերական, 2) կտորից և օգուտից: Պարբերական վճարի ժամանակ մշակը յայտնի միջոց աշխատելու համար ստանում է որոշ ռոճիկ, օրով, ամսով, տարով: Այդ տեսակ վարձատրութեան դէպքում գործատէրը ապահոված է լինում իր գործը որոշ ժամանակ, իսկ մշակը ռոճիկով: Այս միջոցին մշակը չափազանց եռանդով աշխատելու կարիք չունի: Աւելի շատ աշխատելուց նրա վարձը աւելանալու չէ: Գործատէրը իհարկէ, այդ բանը գուշակում է և պարբերաբար վճարելիս, պակաս է վարձատրում: Կտորից ստանալիս, վարձատրութիւնը աւելանում է, որովհետեւ մշակը գործ է դնում իր բոլոր ճիւղը որ աւելի շատ արդիւնագործէ և աւելի շատ ստանալ: Սակայն այդ տեսակ վարձատրութեան վնասն այն է, որ մի կողմից աշխա-

տրութիւնը աւելի հապճեպ է կատարում, պատրաստածը աւելի վատ է, միւս կողմից՝ ինքը մշակը այդ դէպքում շատ անգամ չափազանց է աշխատում, սպառում է իր ուժերը, մաշում է օր առաջ: Օգուտից վարձատրութիւն ստանալիս, մշակը, բանւորը բացի իր պարբերական կամ կտորից ստացած վարձից, ստանում է և աւելորդ վարձ, որոշ տոկոս արձից, ստանում է և աւելորդ վարձ, որոշ տոկոս արդիւնաբերութեան զուտ օգուտից: Այստեղ արդիւնաբերութեան՝ թէ քանակութիւնը և թէ որակութիւնը մշակի սրտին մօտ է և այդ պատճառով, այս եղանակը չունի այն անյարմարութիւնները որ մենք տեսանք պարբերաբար և կտորից ստացած վարձատրութեանց մէջ:

58.

Աշխատանքի վարձատրութեան Յետոյ, լիշենք, որ զանազան զբաղմունքներում զանազան զբաղմունքների մէջ աշխատանքի վարձը զանազան է լինում: Նա փոփոխւում է համաձայն հետեւեալ պայմանների՝ 1) նա բարձր է՝ ծանր և անախորժ գործի, քան թէ հեշտ և դիւրական գործի մէջ: Մասվաճառը շատ լաւ է վարձատրում իր խտտասիրտ և անախորժ զբաղմունքի պատճառով: Ածխագործի աշխատանքը շատերից լաւ է վարձատրում: Ուր որ աշխատանքը վատառողջ է և անախորժ, ռոճիկը միշտ բարձր է: Տան մէջ աշխատելը աւելի լարմար և հեշտ է, քան թէ գործարանում: Այդ պատմար և հեշտ է, քան թէ գործարանում: Այդ պատճառով տնայնագործը (хуcтарь) գերադասում է իր

տանը քիչ վաստակել, քան թէ գործարան գնալ, եթէ նա տանը մնալու որ և է հնար ունի: 2) Վարձատրութիւնը աւելի բարձր է ասն զբաղմունքներ ի համար, որոնք վարժութիւն, հմտութիւն են պահանջում, քան թէ նրանք, որոնց համար վարժութիւնն պէտք չէ: Հովիւը երկրագործից պակաս է ստանում, իսկ երկրագործը արհեստաւորից պակաս: Հասկանալի է որ ուսանելու վրայ գործ դրած ժամանակը և ծախսը վարձատրութիւն են պահանջում: 3) Վարձատրութիւնը փոքր է ասն գործերի մէջ, որոնց միշտ և հեշտ կարելի է ձեռք բերել, քան թէ ասն գործերի մէջ, որոնցից մշակը կարող է երբեմն զրկւել, գործ չստանալ: Օրինակ՝ որմնադիրը ձմեռը գործ չունի: Հասկանալի է, որ ամառւան աշխատանքով միայն, նա պէտք է ձգմեռն էլ տուն պահէ: Նա պէտք է ամառը աւելի ստանայ, քան թէ նա կը ստանար, եթէ ձմեռն էլ գործ ունենար:

Վերջապէս, վարձատրութիւնը փոքր է, երբ որ և է գործ կողմնակի և ոչ ուղղակի վաստակ ունի: Օրինակ. եթէ երկրագործը պարապում է ձմեռը փականագործութիւնով, կարող է այդ գործից պակաս ստանալ, քան թէ երկրագործութիւնից, որովհետեւ իր գլխաւոր վաստակը նա ստանում է երկրագործութիւնից և ոչ թէ փականագործութիւնից:

Ե. Գ. Զ. Դ. Ո. Ե. Զ.

ԲՆԱՏՈՒՐՔԻ, ՇԱՀԻ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԵԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

59.

Եկամտի մասերի փոփոխութիւնը իմաստասիրեցինք թիւնը ժամանակի ընթացքում: Զոյ Զոյ ասն օրէնքները, որոնցով ընթանում են բնատուրքը, շահը և աշխատանքի վարձը: մեղ մնում է միայն ասել, թէ ինչպէս են նրանք փոփոխւում ժամանակի հետ: Կեանքը մի տեղ չէ կանգնում, նա մշտապէս շարժում է առաջ, իսկ նրա հետ իմաստի փոփոխւում են տնտեսագիտական չարաբերութունները: Փոփոխւում է ամբողջ երկրի եկամուտը, փոփոխւում է առանձնապէս՝ բնատուրքի, շահի և աշխատանքի վարձատրութեան քանակը:

60.

Բնատուրքի փոփոխութիւնները: Մեղ չափանի է որ ազդաբնակութիւնը աճում է և աճում: Ռուսիայում 65 տարւալ մէջ կրկնապատկւում է: Ուրիշ երկրներում այդ միջոցը աւելի երկար է, սակայն ամենուրեք մարդիկ բազմանում են և քանի զնում է աւելի սնունդ են պահանջում: Սկսում են նոր հողեր մշակել, բայց հողը

քիչ է, սկսում են նոր գործիքներ մտցնել, սակայն դանդաղ քալերով: Նոր հողերը նոր հաց են բերում, նոր գործիքները ուժեղացնում են հին հողերի պտղաբերութիւնը և նրանք էլ նոր հաց են տալիս: Թէ մէկը և թէ միւսը, իհարկէ, աւելացնում են հացի քանակը, որով մարդիկ օգտւում են և այդ պատճառով նա երբեմն աժանանում է: Սակայն այդ բոլորը ժամանակաւոր է: Մարդիկ շարունակ աճում են և աճում, պահանջւում է աւելի և աւելի հաց, նրա գինը, քանի գնում է, աւելի է թանկանում: Սկսում են մշակել ամեն մի կտոր հող, մշակում են մինչև անգամ ամենաանպտղաբեր հողերը: Այդպիսի հողի վրայ, իհարկէ, ծախսն էլ աւելի մեծ է լինում: Իսկ մենք գիտենք (49), որ հացի գինը այդ ամենավատ հողի մշակութեան գլխից պակաս չէ կարող լինել: Հասկանալի է, որ հացի գինը հետ զհետէ բարձրանում է, ուրեմն ժամանակի ընթացքում բնատուրքն էլ է բարձրանում: Կալին երեք կտոր հող՝ 100, 80 և 50 ր. եկամուտով: Մենք գիտենք արդէն, թէ ինչպէս պէտք է բնատուրքը հաշուել: Այս դէպքում նա հաւասար է $50+30=80$ -ի: Թող տանք, թէ մշակեցին և չորորդ մի հողաբաժին 25 ր. թէն է լինելու բնատուրքը: Նա 80 -ից բարձրանում է՝ $75+55+25=155$ ր.:

61.

Աշխատանքի վարձատրութեան Այդ կերպ մշտապէս փոփոխութիւնները: հացի թանկանալը ազդում է և աշխատանքի վարձատրութեան վրայ, նա էլ է փոփոխւում: Մենք

գիտենք, որ ընթացիկ վարձը որոշւում է բնականով, իսկ բնականը՝ այն իրերի գնով, որ բաւականացնում են մշակի և նրա ընտանիքի կարիքները: Ուրեմն, եթէ հացը թանկանում է, պէտք է մեծանայ և աշխատանքի վարձը: Այդպէս էլ միշտ լինում է: Ժամանակաւորապէս նա կարող է ցած լինել: Սակայն, եթէ հետեւեք նրա քանակութեանը երկար տարիներ՝ մի դար, մի քանի դար շարունակ, մենք կը տեսնենք անպատճառ, որ մշակը հիմա առաջնանից աւելի փող է ստանում և այդ ոչ թէ միայն մեր երկրում, այլ և ամեն տեղ ալդպէս է: Բայց ես դեռ բոլորը չեմ ասել: Ես չիչեցի արդէն, որ ազգաբնակչութիւնը, առհասարակ, արագ է բաղմանում, իհարկէ, նոյնքան արագ շատանում է և մշակների թիւը: Նրանց համար գործ գտնելը աւելի և աւելի դժւարանում է: Գործ գտնելու համար նրանք աշխատանքի վարձը այնքան են քչացնում, որ հացի գինն համեմատ ալ ևս անհնար է լինում ապրել: Ահա ինչու կարելի է չիչել, որ թէպէտ աշխատանքի վարձը բարձրանում է, սակայն ոչ այնքան արագ, որքան հացի գինը եւ տոհմատրով՝ բոլոր հարկաւոր պիտոյքների գները: Այս եզրակացութիւնը ըստուգւած է բաղմաթիւ փաստերով զանազան երկրներում և կասկածանքի ոչ մի տեղիք չէ մնում: Այլապէս ասած, այդ նշանակում է, որ մշակը այժմեաւ աւելի փող է ստանում, քան թէ նրա նախնիքները, սակայն կարող չէ այնքան պիտոյքներ գնել, որքան կարող էին գնել նրա նախնիքները:

Շահի փոփոխութիւնները: Ինչպէս տեսնում ենք պատմութեան մէջ աշխատանքի վարձարութեան մշտական աճումը որոշում է իր կողմից շահի փոփոխութիւնը: Մենք գիտենք, որ անհրաժեշտ և աւելորդ աշխատութեան ժամանակը հակընդդէմ փոփոխւող քանակութիւններ են (հակադարձ համեմատական են), որքան մեծ լինի առաջինը, այնքան փոքր կը լինի երկրորդը և հակառակը: Եթէ աշխատանքի վարձը մեծացել է, մեծացել է ուրեմն և անհրաժեշտ աշխատանքի միջոցը: Դուրս է գալիս, որ աշխատանքի աւելորդ միջոցը, այս դէպքում պակասում է: Իսկ որովհետև աշխատանքի աւելորդ միջոցն է այն ժամանակը, երբ վատաւելում է շահը (օգուտը), ուրեմն, աշխատանքը վարձը բարձրանալուց շահը պակասում է: Սրա մէջ է կայանում նրա մշտական աստիճանաբար փոփոխւելը ժամանակի ընթացքում. նա մշտապէս աւելի եւ աւելի պակասում է: Անդրաւորում, 17 դարում, միջին շահը հաւասար էր 8%-ի (այսինքն, եթէ, օրինակ, փող էին պալտք անում, պէտք է վճարէին 8%), Ֆրանսիայում՝ 6% աւելի, իսկ այժմ 3% և էլ պակաս: Ռուսիայում, 16 դարում, փողի շահը 20% էր, իսկ այժմ օրինական շահը—6% է: Սակայն սրանից չէ հետևում, թէ արհեստաւորները աւելի քիչ փող են ստանում, քան թէ առաջ: Դրամադրութիւնների քանակը ժամանակի ընթացքում մեծանում է: Հասկանալի է, որ փոքր շահը մեծ դրամադրութիւն կարող է աւելի

լինել, քան թէ մեծ շահը փոքր դրամադրութիւն: Մէկ միլիոն ռուբլուց 3%-ը կաղմում է՝ 30,000 ռ. այն ինչ 2%-ը—100,000 ռուբլուց գոյացնում է միայն 20,000 ռ: Եթէ շահը գործադրւում է կրկին արդիւնաբեր ձեռնարկութեան վրայ, արդիւնաբերութիւնը կարող է աւելի հեշտ ծաղկել առաջին, քան թէ երկրորդ դէպքում: Այդպէս են ժամանակի ընթացքում («պատմութեան մէջ») ընդհանուր եղբայրականութիւնները եկամուտի մասերի փոփոխութեան վերաբերութեամբ:

Զ. Չ Ր Ո Յ Յ

III. ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բնական եւ փոխարինական Մենք գիտենք արդէն, տնտեսութիւն: Հասկացողութիւն: Նոր մեղանից առաջ, հին ժամանակներում առևտուրը այնքան լայն ծաւալով չէր ծաղկած, ինչպէս այժմ է: Մարդիկ քիչ էին փոխ առնում և փոխ տալիս, իրանց աշխատանքի արդիւնքը և իրանց պիտուիքները մեծ մասամբ իրանք էին պատրաստում: Օրինակ, կանաչ ձուկի երկանքով հացահատիկ էին աղում, կտրեղէն էին գործում, ամբողջ ընտանիքի համար հագուստ էին կարում և այլն: Սակայն, մենք ասել ենք արդէն, որ մարդիկ վաղուց են հասկացել ալդալիսի կարգի վնասակարութիւնը: Մենք

զիտենք, թէ ինչ օգուտ է բերում մարդուս նրա տնտեսական գործունեութեան մէջ՝ աշխատանքի բարդ գործակցութիւնը: Եթէ ես ինքս եմ ինձ պատրաստում՝ հագուստ, աշխատում եմ դաշտում, կարում եմ կոշիկներ, աղում եմ ցորեն, կահ կարասի եմ պատրաստում ինձ համար և այլն և միաժամանակ, հաւանական է, որ ես կոշիկները կարում եմ կոշկակարից վատ, շինում եմ կահ կարասի ատաղձագործից վատ, դութանով կարում եմ երկրագործից վատ և այլն: Դիտնալ ամեն ինչ և լաւ զիտնալ, անկարելի է: Այդ առաջինը, երկրորդը՝ ամեն ինչ որ ինձ պէտք է, ես չեմ կարող ձեռքի տակ ունենալ: Ռուսիայում, օրինակ, թէյի թուփ չէ աճում, ուրեմն ես ինձ համար չեմ կարող թէյ պատրաստել: Հիւսիսում ցորեն չէ աճում, ուրեմն եթէ ալը կարգին հետեւէին, շատերը պէտք է մնալին առանց ցորենի, առանց հացի: Այդ պատճառները ստիպեցին մարդկանց՝ իրանց նիւթաւոր պիտոյնքներին ալը կերպ բաւականութիւն տալուց ձեռք վեր առնել: Սկսեցին այնպէս անել, որ լւրաքանչիւր մարդ պարագում է այն գործով, որին նա աւելի հմուտ է և որը բնական պայմաններով նրան աւելի յարմար է: Բացի րդ իւրաքանչիւր մարդ սկսեց պատրաստել մի որ և է բան՝ ոչ միայն իր համար, այլ այն հաշուով, որ պատրաստածը ուրիշներին էլ վաճառէ և ստացած փողով գնէ՝ ինչ որ պէտք է իրան: Ուրեմն մարդիկ սկսեցին փոխանակել իրանց ձեռքի գործը և առաջւան «բնական» տնտեսութիւնը տեղի տւեց ներկայի «փոխանակականին»: Վաճառելու համար նշանակաւ իրերը

սկսեցին անւանել ապրանք: Ուրեմն ապրանք չէ մի զոյգ կոշիկ, որ կոշկակարը պատրաստում է ինքն իր համար, այլ այն, որ նա ուղում է վաճառել: Իւրաքանչիւր մարդ սկսեց պատրաստել որ և է մի ապրանք, ծախել նրան և այնուհետև որոնել չուկա՜յում այն ապրանքը, որ պէտք է նրա կարիքները լրացնելու համար, որ ուղում է գնել:

Մենք հիմա կը ծանօթանանք այն եղանակի հետ, որով մարդիկ փոխանակութիւն են անում:

I. ԱՐԺԵՅՈՂՈՒԹԻՒՆ (գին):

64.

Հասկացողութիւն:

Մարդու պիտանի է ամեն ինչ, որ նրան օգտուէտ է, ունի օգտաւետութիւն, կամ ալլապէս ասած, ունի գործադրական արժէք: Ինձ թանաքաման է պէտք, երկրագործին գութան, բոլորեցուն պէտք են՝ արեւի լոյս, ջուր, օդ, ալը բոլորը մեզ օգտաւետ է, ուրեմն ունի օգուտ (գործադրական արժէք): Այնուհետև ապրանքի այն քանակը, որ տալիս են մի որ և է բանի անդ փոխանակութեան դին, կամ փոխանակութեան արժէք, կամ լոկ ալը առարկայի արժէք կամ զինն է: Վերջապէս, մի բանի հետ փոխանակած փողի քանակը ալը բանի զինն է: Այսպէս ուրեմն, եթէ մի սեղանի փոխանակ ստացւած է 20 արշին քաթան, այն ժամանակ 20 արշին քաթանը կունենայ սեղանի զինը և սեղանը կունենալ 20 արշին քաթանի զինը: Եթէ սեղանը ծախելիս, ստացւած է

6 ր, ուրեմն սեղանի գինը 6 ր. է: Եթէ մի արշին քաթանին տալիս են 30 կ., ուրեմն 20 արշին քաթանի գինը միաժամանակ հաւասար է, ինչպէս ալսօրինակի մէջ՝ մի և նոյն քանաքութեան փողին (6 ր.) և մենք ասում ենք, որ նրանց գները մի և նոյնն են, նրանք հաւասարագին են: Մենք կը տեսնենք ներքեր (75), որ արժէք և արժեքողութիւն բոլորովին մի և նոյնը չեն, ինչպէս ալ կարող է թուալ առաջին նւագում:

65.

Քննացիկ եւ փոխանակական Կարող է փոխանակութեան արժեքողութեան փոխադարձ դին ունենալ մի բան, յարաբերութիւնը: որ ոչինչի պէտք չէ (ախիւքն, որ չունի գործադրական գին), իհարկէ, ոչ: Ինչո՞ւ համար ես պէտք է գնեմ մի առարկայ, նրա համար փող վճարեմ, կամ տեղը մի ուրիշ առարկայ տամ, եթէ նա ինձ պէտք չէ: Մի անգամ մէկ արաբացի (ինչպէս գրում է մի պատմաբան) անապատում մի արկղ լիքը մարգարիտ գտաւ: Նա մարգարիտը բերինձ համարեց և սկսեց եփել, սակայն, երբ տեսաւ իր սխալմունքը, ուղղակի մարգարիտը դէն շփրտեց: Եւրոպայում, ուր մարգարիտը գործարում են որպէս զարդարանք, նա ունի ուրեմն գործադրական արժէք, ունի և ահագին փոխանակական գին: Արաբացուն նա պէտք չէր և նա նրան դէն աճեց: Նշանակում է գործադրական արժէք չունեցող բանը, չի ունենալ եւ փոխադրական: Եթէ մի առարկայի փոխա-

րէն տալիս են մի ուրիշ առարկայ, ուրեմն ալդ առարկան գնողի համար պիտանի է և ախպէս է լինում: Եր ալդ բանը ոչ ոքի պէտք չէ, բացի մի մարդուց և ալդ մարդը ալդ առարկայի համար պատրաստ է շատ մեծ գին տալ: Լինում է ալդ, օրինակ, որ և է մի պատկերի առթիւ, որ պարզ և չիշատակ է և ալին, մի խօսքով ախպիսի առարկայի առթիւ, որ թանկ է միայն նրա հետ կապ և չիշողութիւն ունեցողի համար: Այդպիսի դէպքում, թէպէտ առարկան գործադրական արժէք չունի ուրիշների համար, սակայն ունի լիչեալ անձի համար և ալդ պատճառով նրա համար միայն ունի և փոխանակական արժէք:

66.

Արժէքի չափը: Սակայն ամեն ինչ, որ գործադրական արժէք ունի, ունի արդեօք և փոխանակական արժէք: Արդեօք իւրաքանչիւր օգտակար առարկայի փոխարէն կարելի է մի բան ստանալ: Նայեցէք ձեր շուրջը և դուք կը տեսնէք, որ ամեն ինչ չունի անպատճառ ալդ արժէքը: Ի՞նչ կարող է աւելի օգտակար լինել քան թէ՛ ջուրը, օդը, արևի լուսը: Առանց նրանց մարդ չէ կարող ապրել: Սակայն մենք վճարում ենք մի բան նրանցով օգտուելիս: Ոչ: Պատճառը ինչ է: Ահա մենք մօտեցանք այն հարցին, թէ որտեղից է ըստացւում ապրանքի փոխանակական գինը, թէ ինչպէս որոշել նրան:

Նա չէ կարող ստացւած լինել առարկայի լոկ

օգտակարութիւնից: Օղը և ջուրը օգտակար են, սակայն չունին փոխանակական արժէք: Հացը միշտ միակերպ հարկաւոր է մարդկանց: Չէ եղել այնպէս ժամանակ, երբ հացը մարդկանց աւելի քիչ հարկաւորի, քան թէ այժմ: Այնու ամենայնիւ նա շարունակ թանկանում է: Երկաթը քանի գնում է աւելի պիտանի է դառնում մարդկանց, որովհետեւ քանի գնում է աւելի շատ՝ մեքենաներ, և դորժիքներ են շինում, որ առաջ չալտնի չէին: Սակայն երկաթը չէ թանկանում, այլ աժանանում է: Ռապաժառն ինչ է: Ուշադրութիւն դարձնենք ալպիսի հանդամանքի վրայ: Սովորաբար մարդիկ, ջրի համար ոչինչ չեն վճարում, սակայն քաղաքներում ջրկիրը որոշ վարձատրութիւն է ստանում ամեն մի կուժ կրած ջրի համար: Ինչո՞ւ է նա վարձատրութիւն ստանում: Իհարկէ ջրի համար չէ ստանում, այլ այն աշխատանքի համար որ նա դորձադրում է՝ ջուր հաւաքելու, բերելու և դատարկելու համար: Թույլ տանք, թէ ինձ ջրսուղ զանկակի տակ հարկաւոր է ջրի լատակը իջնել: Իհարկէ, ես պետք է վճարեմ զանկի մէջ ծծածս օղի համար, այսինքն այն աշխատանքի համար, որ դորձադրած է ինձ օղ հասցնելու համար: Ինչո՞ւ է հացը հետ գնեռէ թանկանում: Որովհետեւ հողերը սպառւում են և քիչ են հաց տալիս, հող մշակելը աւելի և աւելի դժարանում է, Ինչո՞ւ է երկաթը աժանանում: Այն պատճառով, որ քանի գնում է, աւելի շատ երկաթի հանքեր են գտնում և նրան ձեռք բերելու համար աւելի քիչ աշխատանք է հարկաւորւում:

Ո՞րտեղից են ստացւում ապրանքների գները

և ինչով են նրանք որոշւում: Պարզ է միայն այն աշխատանքով, որ դորձադրում է նրանց սեղօ բերելու համար: Որքան աշխատանքը մեծ է, այնքան էլ առարկայի արժէքը բարձր է: Աշխատանքը փոքր է—արժէքն էլ պակաս է:

Այսպէս ուրեմն. 1) փոխանակական արժէք ունի միայն այն բանը, որ ունի դորձադրական արժէք, 2) սակայն ամեն ինչ որ ունի դորձադրական արժէք, չունի անսլառանաւ եւ փոխանակական, 3) մի բան, որ ունի դորձադրական արժէք, ստանում է փոխանակականը, միտն այն դէպքում, երբ նրան սլառաւու համար աշխատանք են գործ դնում եւ որքան աշխատանքը մեծ է, այնքան էլ մեծ է արժէքը եւ հակառակը, որքան որ աշխատանքը փոքր է, այնքան էլ արժէքը ցածր է:

ԶԶ. Ձ Ր Ո Յ Յ

67.

Աշխատութեան օրամիջոցը որ- Այսպէս ուրեմն, ամէն պէս արժէքի չափ: ինչ ունի փոխանակական գին այն ժամանակ միայն, եթէ նրան ձեռք բերելու համար աշխատանք է դորձ դրւում: Ուրեմն հաստատարդին իրեն անւանւում են այնպիսները, որոնց վրայ դորձադրւած է հաւատար չափի աշխատանք: Եթէ 1 սեղանը=20 արշին քաթանի=մի զուգ կոշիկի=3 լապտերի և այլն, դա նշանակում է, որ մի սեղան շինելու հա-

մար աշխատանք է գործ դրած, որքան
և մի զոյգ կոշիկի վրայ, նույնքան 3 լապտերի վը-
րայ և այլն: Ի՞նչպէս չափել այդ աշխատանքի քա-
նակը: Մենք գիտենք արդէն, որ այդ չափի համար-
ծառայում է աշխատութեան օրամիջոցը, այսինքն. բո-
լոր այն ժամերը, որ բանւորը գործ է դնում օրա-
կան աշխատանքի վրայ: Եթէ բոլոր մեր փշած ա-
ռարկաների արժէքները հաւասար են իրար և 1
ալդպիսի սեղան շինելու համար պահանջւում է 20
աշխատութեան ժամ, կամ երկու աշխատութեան
օրամիջոց, ուրեմն, նույնքան աշխատութեան օրա-
միջոցներ գործադրած են 20 արշին քաթան, 1
զոյգ կոշիկ և երեք լապտեր պատրաստելու համար:

68.

Հասարակական կտրելու աշ- Նշանակում է, մի բան,
խտտութեան միջոց: որի պատրաստելու հա-
մար գործադրել են 10 աշ-
խատութեան օրամիջոց, ունի երկու անգամ աւելի
փոխանակական արժէք, քան թէ այն, որի վը-
րայ գործադրել է 5 ալդպիսի օրամիջոց և հակա-
ռակը: Սակայն ուշադրութիւն դարձնենք հետևեալ
հանգամանքի վրայ: Մի և նույն բանը, նախելով
բանւորի ճարպիկութեանը, կարելի է արագ կամ
դանդաղ պատրաստել: Լաւ արհեստաւորը շնորհքով
իրեր աւելի արագ է շինում, քան թէ տղետը վատ
իրեր: Այդ պատճառով, մեր ցոյց տւած կանոնով,
վատ պատրաստած իրերը պէտք է լաւերից թանկ
դնահատւին, եթէ նրանց վրայ աւելի ժամանակ է

Այորցւում: Այդ անարդարութիւն կը լիներ և երբէք
չէ պատահում: Արժէր միայն աւելի դանդաղ աշ-
խատել՝ լաւ փող վաստակելու համար: Ահա, ինչու
մեր ասածի վրայ պէտք է աւելացնել և հաւ ինչ.
ամեն մի ժամանակամիջոց, որ գործադրւած է մի առարկայ
պատրաստելու համար դեռ չէ օրոշում նրա փոխանակակոն
արժէքը, այլ այն միայն, որ անհրաժեշտ է գործադրել
նրա վրայ, ընդունւած աշխատութեան եղանակի համաձայն:
Վեր են առնում միայն այն միջին ժամանակամի-
ջոցը որ գործադրւում է ալդպիսի արդիւնադործու-
թեան վրայ: Այդ միջին ժամանակամիջոցը անւան-
ւում է հասարակական կտրելու աշխատութեան ժա-
մանակամիջոց: Թող տանք թէ մի տեղ չկան ու-
տայնանկի մեքենաներ, քաթանը ձեռքով են գոր-
ծում և պատրաստում են օրական, ասենք, 3 ար-
շին: Ուրեմն 1 արշինի արժէքը հաւասար է օրա-
կան աշխատութեան $\frac{1}{3}$ մասին և այդ ժամանակը
ուրեմն հասարակական—կտրելու ժամանակամիջոց
է՝ 1 արշին քաթանի համար: Թող տանք չեռոյ,
թէ ալդտեղ մեքենայ են մտցնում, որ գործում է
օրական 30 արշին քաթան: 1 արշին քաթանի
համար հիմա հասարակական—կտրելու աշխատու-
թեան օրը հաւասար կլինի աշխատութեան օրամի-
ջոցի $\frac{1}{30}$ մասին: Եւ բոլոր ձեռքով գործողները
պարտաւորւած կլինին իրանց քաթանը վաճառել
10 անգամ ավելի, եթէ ուզում են իրանց գործածը
ծախել, թէպէտ քաթանը՝ նրանց, 10 անգամ մե-
քենայով գործածից, թանկ արժէ: Սրանից պէտք է
հասկացել, որ մեր նայ մտցնելուց, հասարակական—կա-
րելու աշխատութեան ժամանակամիջոցը, նրա հետ

միասին և արդիւնաբերութիւնների արժէքը ընկ-
նում են:

69.

Բնական եւ ընթացիկ արժէք, Առարկայի աշխարհէքը
(պահանջ եւ առաջարկ): որ կազմուած է նրա վը-
րայ գործադրւած աշխա-
տութիւնից և որոշուած է հասարակական—կարևոր
օրամիջոցի չափով, անւանուած է նրա բնական արժէք:
Եթէ մի մեծ սեղան շինելու համար հարկաւոր է
40 աշխատութեան ժամ և եթէ նոյնքան ժամա-
նակ պէտք է մի գութան շինելու համար, աշխ-
մանակ սեղանը կը լինի գութանի բնական գինը վա-
ճառանոցում: Կեանքի մէջ առարկաները գնելիս, ի-
հարկէ, առնողը չէ քննում, թէ որքան աշխատութեան
ժամեր են դործ դրւած մի որոշ առարկայի վրայ և
որքան արժէ աշխատութեան ժամը: Նա տալիս է
ապրանքին սովորական, միջին գինը, աշխատելով,
ինարկէ, որքան կարելի է ածան գնել, վաճառա-
կանին էլ հարկաւոր չէ այդ հաշիւների մէջ մտնել, վա-
ճառման ամեն մի լէպքում, նա ուղղակի ցանկանում
է որքան կարելի է թանկ ծախել: Առաջինը գինը
բարձրացնում է, երկրորդը զիջումներ անում, նը-
րանք «առ ու տուր» են անում և, վերջապէս, մի
որ և է միջին արժէքի վրայ են կանգնում: Այն
գինը, որի վրայ նրանք համաձայնութիւն կապցրին,
անւանուած է ընթացիկ արժէք: Ի՞նչով է նա որոշ-
ուած: Դա շատ հասարակ բան է: Եթէ ցուցահանդէս
են բերել 10 հատ էրան, իսկ էրան գնողներ 20
հոգի են, իւրաքանչիւրը կը շտապի թանկ տալ, մի-

աշխարհի իրան էրան ձեռք բերել: Գինը բարձ-
րացաւ: Իսկ եթէ 20 էրան են բերել, իսկ նրանց
գնելու համար միայն 10 հոգի կա, կը պատռի
դրա հակառակը, ամեն մի վաճառող կաշխատի ա-
ժան տալ, միայն թէ ձեռքից հանէ իր էրանը, գինը
իջաւ: Բոլոր գնելու համար նշանակւած արդիւնաբերուեան
քանակը անւանում է պահանջ: Բոլոր ծախելու համար
նշանակւածները՝ առաջարկ: Եթէ առաջարկը պահանջից
շատ է, գները իջնում են, իսկ եթէ պահանջը առա-
ջարկից շատ է, գները բարձրանում են: Եւ որով-
հետեւ ամեն մի բոլոր առաջարկի և պահանջի քա-
նակութիւնը զանազան է լինում, այդ պատճառով
ընթացիկ գինը միշտ տատանւում է: Թող տանք,
թէ, օրինակ, գութանի առաջարկը երկար ժա-
մանակ պահանջից մեծ է: Գները աւելի և աւելի ցած-
րանում են: Ասենք թէ նրանք բնական արժէքից
ցած եղան: Ի՞նչ կը դուրս գալ սրանից: Գութան-
ները իրանց վրայ ծախսածը չեն ծածկի և վնասով կը
ծախւին, նրանց շինելը անօգուտ կը դառնայ և այդ
պատճառով առաջարկը վերջ ի վերջոյ կը քշանայ:
Թող նա քշանայ աշխարհ, որ պահանջից ցածր լի-
նի: Այն ժամանակ ընթացիկ գինը կը սկսէ կրկին
բարձրանալ: Թող տանք, թէ նա բարձրացաւ բնա-
կան գնից աւելի, Ուրեմն այդ արդիւնագործութիւնը
միւսներից շահաւետ կը դառնայ, կը սկսեն առաջ-
ւանից շատ գութաններ պատրաստել, առաջարկը
նորէն կը մեծանայ, նորէն պահանջից աւելի կը
լինի և ուրեմն ընթացիկ արժէքը այլապէս չի տատանի,
այլ թէ բնականի շուրջը. ժամանակաւորապէս՝ երբեմն կը
բարձրանայ եւ երբեմն կը ցածրանայ այդ միջին քանա-

կուծիւնից: Ինչպէս մեզ չափանի է, այդ վերջին քանակութիւնը որոշում է աշխատանքը, իսկ առաջինը սովորաբար եւ պահանջը: Այս երեք հիմնական պահանջներով կազմւում է ամեն մի բանի գինը:

70.

Բացառութիւններ: Իհարկէ, մանր իրերի առևտուրի ժամանակ, շատ անգամ գինը չիմանալուց, առևտուրը չքարշ տալու դիտմամբ կամ ալ պատճառով մի բան կամ շատ թանկ են գնում կամ շատ ատան է վաճառւում: Սակայն խոշոր մեծաքանակ (թոփով) առևտրի արժէքները հպատակւում են մեր չիշած կանոններին և բացի այդ, որոշում են և մանր վաճառքի գինը:

Սակայն կա պնդակի ընդհանուր դէպք, երբ այդ կանոններից ոչ մէկը չէ գործ դրւում: Այդ պն ժամանակ, երբ որ և է ապրանքի առևտուրը ազատ չէ, ալ չանձնած է բացառապէս մի անձի, կամ մի իշխանութիւն նրա իրաւունքը իրան է պահել («մենավաճառութիւն»): Այսպէս առաջալ ժամանակ Ռուսիայում ոչ ոք չէր կարող արագ ծախել, բացի նրանցից, որոնք վեր էին առնում այդ վաճառքը իշխանութիւնից կապալով, իսկ ալժմս եւրոպական Ռուսիայում իրան, իշխանութեան ձեռքին է: Այդպէս էլ մի քանի եւրոպական տէրութիւնների մէջ ծխախոտը ոչ ոքից չէ կարելի գնել բացի իշխանութիւնից: Պարզ է, որ այս դէպքում մենավաճառը կարիք չունի գիշում անելու: Նրա

գնի դէմ ոք չի մրցի, գնողներ միշտ կը լինին: Այս պատճառով ապրանքները վաճառւում են ալդպիսի դէպքում շատ բարձր գներով ի վնաս գնողների և յօգուտ վաճառողների: Բացի այս և մի քանի ուրիշ բացառական դէպքերից ապրանքների արժէքը որոշւում է, ընդհանրապէս վիր առած, մեր ցոյց տւած պալմաններով, որ պարտաւորական են ամեն մի ազատ առևտրի համար:

ԺԷ. Ձ Ի Ո Յ Յ

2. ԴԻԱՄ (փող):

71.

Փոխարինական առևտրի Երևակայեցէք մի ըուպէ, անյարմարութիւնները: որ իսկի փող չը կա: Թոյլ տանք, թէ ես դարբին եմ, մի կառք եմ չիւնել և ուզում եմ նրան վաճառել և ստացածս, փողով ինձ համար հաց գնել: Ես ի՞նչ պէտք է անեմ տունս փողի: Ինձ պէտք է կառքը փոխել հացի հետ: Ես գնում եմ հողագործի մօտ և խնդրում եմ կառքի փոխարէն ինձ հաց տալ: Իսկ եթէ նրան կառք պէտք չէ և նա քարացած է, ես պէտք է դիմեմ ուրիշի, նրան մի և նոյնը խնդրեմ, մինչև դտնեմ մի մարդ, որ համաձայնի իմ կառքը փոխել իր հացի հետ: Իսկ եթէ ես ապրում եմ այնպէս մի տեղ, օրինակ, Մոսկուի նա-

հանգում, ուր հաց չեն վաճառում, այլ իրանք էլ հացը փողով են գնում: Ես պէտք է կառքը ուղարկեմ մի ուրիշ նահանգ և այնտեղից հաց ստանամ: Սակայն լնւ, եթէ կառքը չփչանայ, մինչև որ ես հաց եմ որդնում: Իսկ եթէ ես մտավածա եմ և իմ միսը փչանայ մինչև որ հաց գտնեմ: Ես ինչ եմ անելու: Եւ ինչպէս ես ստանամ ինձ հարկաւոր հացը, որ ինձ պէտք է, առանց որին ես չեմ կարող ապրել և որի համար ես աշխատում եմ: Իհարկէ, դժար է ինձ հաց ձարել: Բացի դրան և ուրիշ շատ անլարմարութիւններ ունի փոխանակական առևտուրը և միայն վաճառելի ազդեքը, որոնց պահանջները շատ պարզ են, որոնք շատ քիչ ապրանքի տէր են և փող չունին, միայն նրանք ալիպէս առևտուր են անում:

72.

Փողի նշանակութիւնը: Այլ բան է, երբ մէջ տեղը փող կա: Մարդիկ վաղուց են հասկացել, որ աւելի չարմար է ամեն մի ապրանք փոխանակել որ եւ է միակ ապրանքի հետ: Եթէ ամեն ինչ փոխանակում է ալի միակ ապրանքի հետ, ուրեմն նրանով կարելի է ամեն ինչ ձարել, ուրեմն նա ամենքին էլ պէտք է: Այդպիսի իսկ ապրանքի տեղ ծառայում է դրամը, փողը: Փող ներս մտցնելուց չետոյ, եթէ ես դարբին եմ, կարիք չունիմ այլ ես այնպիսի մի հողագործի կամ հացավաճառի դիմել, որին հարկաւոր է իմ կառքը: Ես նրան ծախում եմ, ում որ նա պէտք է և նրա-

նից ստանում եմ փող, որով կարող եմ դնել ամեն ինչ, ինձ է պէտք: Այսպէս՝ փոխանակութիւնը եւ ամեն մի վճար ճափաղանց պարզ ձեւ են ստանում: Այդ առաջինը, երկրորդ՝ փողով պահպանում են արժէքները: Ամեն մի բերք երկար մնալուց վնասում է: Կան բերքեր, որ շատ են վնասում: Նրանց կարգին են ուտելիղէնները: Նրանց երկար ժամանակաց համար պատրաստել չէ կարելի: Նրբ կաթ ծախողի բոլոր օրական պահանջները կարելի է լրացնել հացի, մսի այն քանակութիւնով, որ հաւասարագին են մի կուժ կաթի, նա իր աշխատանքի արտադրութիւնը այնպէս կը լարմարացնէ, որ օրական միայն մի կուժ կաթ ստանայ, որովհետեւ ալիպէս նա կը ստանար կրկնակի քանակութեամբ հաց, միս և այլն, որոնց կը հարկաւորէր պահանջել: Բետոյ ինչ կարող է անել մի պետութիւն, եթէ հպատակներից հարկեր հաւաքէին: Նրանց արդիւնաբերութիւններով, Նա ինչպէս պէտք է պահպաներ այդ արդիւնաբերութիւնները: Կաթ ծախողը ծախում է իր կովի տաճ բոլոր կաթը և հաց, միս և այլ պիտոյքներ զնելոց չետոյ, մնանած փողը չէ փչանում: Տէրութիւնը ոչ ինչ չէ կորցնում բերքերը փչանալուց, որովհետեւ հարկերը չվնասող փողով է հաւաքում, ուրեմն, արժէքը չէ ոչնչանում, պահպանւում է նրանով, որ նրա տեղ փող են առնում:

73.

Փողի տեսակները: Սրանք են փողի ամենազգլխաւոր լարմարութիւնները: Այս և այլ պատճառներով՝ բոլոր աղ-

գերը հետ դնեալ մտցնում էին իրանց երկրներում
 աչն միջին ապրանքը, որ սկսեցին անւանել փող,
 դրամ: Սովորաբար փողի տեղ ընդունում էին աչն
 ապրանքը, որ ազդութիւնը աւելի շատ ունենէր: Որ-
 սորդութիւնով պարապող ազգերի մէջ անասունը,
 տեղ տեղ աղը, մի քանի ծովափնեալ Աֆրիկայի
 խաբշիկներին մէջ—ծուլային խեցիների պատեանը
 և ալն: Սակայն, քիչ քիչ ալ դ բոլոր դրամների տեղ
 մտցնում են մետաղներ: Կաշի, անասնի և ալն
 տեղը սկսեցին ալ դ նպատակով գործադրել երկաթ,
 պղինձ, կապար: Առաջինը, աչն պատճառով որ մե-
 տաղը ամենից հեշտ է պահւում, իսկ երկրորդը աչն
 պատճառով, որ նրանց կարելի է բաժանել, որքան
 ուղեւանք, մանր մասերի: Օրինակ, աչն մարդը որ
 ուղւում է աղ գնել և ուրիշ ոչինչ չունի բացի ա-
 նասունը, պէտք է աչնքան աղ գնէր, որ իր գնով
 հաւասարէր մի եղի կամ մի ոչխարի: Գժար թէ
 նրան լաջողէր աչնքան գնել, որքան պէտք էր
 նրան, որովհետեւ աչն ինչ նա տալիս էր դրա փո-
 խարէնը, չէ կարելի մասերի բաժանել սուանց կորստի:
 Պարզ է, որ ալ դ անլարմարութիւններից խուսա-
 փում են մետաղէ փող մէջ բերելով: Մետաղներ
 պահելու և նրանց բաժանելու լարմարութիւնը աչն
 որակութիւններն են, որոնց չնորհիւ սկսեցին գերա-
 դասօրէն գործածել նրանց, որպէս դրամ: Վերջա-
 պէս բոլոր մետաղները զիջան իրանց տեղը «աղ-
 նիւ» մետաղներին—սսկուն և արծաթին, որովհետեւ
 սրանք բացի մեր լիշած լարմարութիւնները, ու-
 նին և մի ամենանշանաւորը՝ նրանք փոքր չափով շատ
 մեծ գին ունին: Եւ ր. աժեցող պօլուիմպերիալը մի քիչ

մեծ է երկու շահանոցից, բայց ալ դ գնով որքան եր-
 կաթ պէտք էր վեր առնել: Համարեա թէ, 2 փութ:
 Պարզ է, թէ որքան աւելի լարմարութիւն կալ ըն-
 դունել որպէս վճար մի փոքրիկ դրամ, քան թէ
 ալ դ ահագին ծանրութեան երկաթը: Երորդ «աղ-
 նիւ» մետաղը, պլատինը շատ քիչ քանակութիւնով
 է դտնւում երկրագնդի վրա և ալ դ պատճառով հը-
 նար չկալ ընդունել նրան որպէս փող: Քանկագին
 քարերը թէպէտ նույնպէս շատ մեծ գին ունին,
 սակայն չեն կարող նույն հեշտութիւնով բաժա-
 նութեան ենթարկւել և նրանց հետ է կեղծել:
 Բոլոր այս պատճառներով, այժմ ամեն մի լուսաւոր
 ազգ ընդունել է ոսկին և արծաթը, որպէս միակ
 նիւթ, որից շինում են դրամներ: Միայն մանր վը-
 ճարների համար շատ քիչ չափով, իբրեւ օժանդա-
 կող միջոց, ծառայում է պղինձը:

ԺԸ. Ձ Բ Ո Յ Յ

74.

Փողը ապրանք է:

Մենք նոր իսկ իմացանք,

որ զանազան պատճառ-
 ներով փոխանակութիւնը զարգանալու հետ՝ մար-
 դիկ միտք չգացին, որ անհրաժեշտ է փող հնարել,
 այսինքն ոչ թէ ապրանքը ապրանքի հետ փոխել, ալ
 առաջ ապրանքը փոխարինել փողի և լետով կրկին
 փողը ապրանքի: Ո՞ր չափով փոխարինում են փո-

ղը ապրանքով: Խնչպէս որոշել փողի արժէքը: Մենք
գիտենք, թէ ինչպէս են գնահատուում ապրանքները,
իսկ ո՞րպէս է գնահատուում փողը:

Այս հարցի պատասխանը չափազանց պարզ է:
Փողը գնահատուում է նոյն կանոններով, ինչպէս եւ մի
այլ ապրանք: Եւ այդ ահա, թէ ինչ պատճառով Յայտ-
նի է, իհարկէ, որ ոսկին եւ արծաթը միայն փողի
տեղ չեն ծառայում: Նրանցից չիւնում են զանազան
առարկաներ, թող տանք մի բոլոր, թէ փող դարձ-
րած ոսկին եւ արծաթը աւելի աժանացան, քան
թէ ոսկեղէն եւ արծաթեղէն առարկաները, այսին-
քըն. օրինակ, որ եւ է արծաթէ գդալ երկու ան-
գամ թանգ է գնահատուում, քան թէ նոյն կշռով
մի քանի արծաթէ դրամ: Եթէ ես ունիմ արծաթէ
փող, ուրեմն ինձ աւելի շահաւէտ է հալել նրան
եւ գդալ դարձնել: Այդ գդալի համար ես կարող եմ
աւելի ստանալ, քան թէ փողի համար: Եւ դուրս կը
գալ, որ փողի քանակը պակասում է, իսկ շինածք-
ների քանակը շատանում: Այդ պատճառով արծա-
թէ փողի գինը կը սկսէ բարձրանալ, իսկ շինածք-
ներինը (գարդերինը) իջնել եւ ալիք քանը կը տեւէ, մին-
չեւ որ փող ունեցողներուն ալ եւս հաշիւ չլինի
իրանց փողը հալել, այսինքն, մինչև որ արծաթի
արժէքը դրամի եւ շինածքների ձեով չհասասարւին:
Երա հակահակը, թող արծաթը կամ ոսկին շին-
ւածքներում աւելի աժանանայ, քան թէ դրամներում: Կը
առաջանան հակառակ երեւոյթներ. նրանք, որոնք
ունին վաճառելու ոսկեղէն կամ արծաթեղէն, օ-
գուտ կը տեսնեն, նրանցից փող կտրել: Եթէ ալիք դու-
ր չէ կարելի կատարել հալքերնիքում (որովհետեւ բա-

ցի տէրութիւնից ոչ ոք փող կտրելու իրաւունք չու-
նի), կարելի է հալել արտասահմանում: Արծաթե-
ղէնի գները կը սկսեն բարձրանալ, որովհետեւ նը-
րանք կը քչանան, իսկ դրամի գինը կ'իջնի, ո-
րովհետեւ նա կը շատանայ: Կրկին ալիք կը շարու-
նակի, մինչև որ ոսկու եւ արծաթի գինը դրամում
եւ արծաթեղէնում, ոսկեղնում հաւասարեն:

Դուրս է գալիս ուրեմն, որ արծաթի եւ ոսկու
գինը դրամում պէտք է միշտ նոյնը լինի, ինչ որ
է շինածքներում: Իսկ որովհետեւ ալիք մետաղների
արժէքը բանաձեւերում որոշուում է, իհարկէ, որ-
պէս եւ ամեն մի ապրանքի գինը, ուրեմն եւ դրա-
մի գինը լիովին նոյն ճանապարհով է կատարուում:
Պարզ է ուրեմն, որ դրամը նոյնպիսի ապրանք է,
որպէս են եւ բոլոր միւսները, չնայելով այն հան-
քամանքին, որ նա իր առանձին նշանակութիւնն
ունի:

75.

Ռրամի բնական եւ ընթացիկ Ռժառը չէ սրանից չե-
մեա արժէքը: Կուրսը ընդհանուր հասկանալ, որ զը-
մ պոխոխոմ ի նոյն (ցգրամը ունի, իր բնական
եւ ընթացիկ արժէքը: Նրա բնական գինը որոշուում
է նրան ծնու բերելու գնով, այսինքն. այն աշխա-
տանքի չափով, որ պէտք է դործ դրել (ոսկի կամ
արծաթ ստանալու եւ նրանցից դրամ կտրելու հա-
մար: Ընթացիկ արժէքը որոշուում է դրամի պահանջի եւ
առաջարկի չափով: Եթէ որ եւ է պատճառով աւելի
փող է հարկանում, ամեն մարդ պատրաստ կը լինի
տալ, օրինակ, մէկ ռուբլու փոխարէն իր արդիւնա-

բերութիւնը աւելի մեծ չափով, միայն թէ ձեռք բերէ ալդրուքին, ալսինքն իր ապրանքը աւելի ածան է ծախում: Եթէ երկաթավաճառին փող է հարկաւոր, աչն ժամանակ նա մի բուրլու փոխարէն պատրաստ կը լինի տալ ոչ թէ $\frac{1}{3}$ փութ երկաթ, ալ թող տանք թէ $\frac{1}{2}$ փութ, ալսինքն, ծախել երկաթը ոչ թէ 3 բուրլու ալ միայն 2 բ., ալդպիսով, երկաթը ածանանում է, բայց դրա փոխարէնը փողը, հասկանալի է, թանկանում է, առաջ մի բուրլու տալիս էին $\frac{1}{3}$ փութ երկաթ, իսկ այժմ $\frac{1}{2}$ փութ: Ուրեմն փողը թանկանում է, երբ ապրանքները ածանանում են, փողը ածանանում է, երբ ապրանքները թանկանում են: Այսպէս ուրեմն, երբ որ բոլոր ապրանքները ածանանում են, նշանակում է փողի պահանջը մեծանում է և նրա ընթացիկ արժէքը բարձրանում է: Հակառակը, երբ բոլոր ապրանքները թանկանում են, պէտք է հաւկանալ, որ փողը ածանացել է, նշանակում է, նրա պահանջը քչացել է և ուրեմն նրա ընթացիկ արժէքը իջել է: Հիմա մենք կարող ենք հասկանալ, որ առարկաների արժէքը կարող է մեծանալ և փոքրանալ (64) նոյն միջոցին, երբ նրաց ածեցողութիւնը (արժանիքը) մնում է անփոփոխ և դրա հակառակը: Դրա համար միայն պէտք է, որ (երբ արդիւնաբերութեան պալմանները մնում են անփոփոխ) փողը ածանանալ կամ թանկանալ: Օրինակ, թող մի սեղանի գինը լինի 12 բ., մի գութանի գինը նոյնպէս 12 բ. ուրեմն գութանը սեղանի արժէքն ունի և հակառակը: Թող փողը ածանանալ իր արժէքի $\frac{1}{3}$ մասով, ինչ կը դուրս գալ: Ամեն մի առարկայի համար կը հարկաւորը

վճարել $\frac{1}{3}$ մասով աւելի, ալսինքն, աւելի մեծ փող, քան թէ առաջ: Սեղանի և գութանի համար հիմա կը հարկաւորի վճարել, ոչ թէ տասերկուական բ.: ալ 15 բ. Արդեօք փոխեցաւ նրանց արժէքը: Ոչ, նա մնաց առաջւանը: Ինչպէս առաջ էր, եթէ սեղանը և գութանը ածէին, ասեմք չորս աշխատանքի օրամիջոց, նոյնը մնում է և այժմ: Ինչպէս առաջ, նրանք հաւասարագին էին, ցոյց էին տալիս միմեանց արժէքը, նոյնն է և այժմ: Նոյնը կը պատահէր, եթէ փողի արժէքը $\frac{1}{3}$ մասով թանկանար, Դուրս է գալիս, որ ապրանքների արժէքի փոփոխութիւնը առաջանում է՝ ոչ միայն լոկ ներանց արժեցողութեան փոփոխութիւնից, ալ և փողի արժէքի փոփոխութիւնից: Այս դէպքում կարող է աղղեցութիւն ունենալ միայն առաջին պատճառը, կարող են աղղել երկուսը միասին, բայց դրականապէս աղղում է միայն վերջինը: Եթէ փողը փոխանակում են փողով (օրինակ, երբ օտար երկրի փող են գնում, կամ երբ դրամը փոխանակում են թղտադրամով և դրա փոխադարձը) աչն ժամանակ դրսի արժէքի տատանումը անւանում է կուրս: Եթէ լրագրի աչն բաժնում, որ անւանում է «Շուկայի քրոնիկոն» մենք կարթանք, թէ պօլուիմպրեսալը արժէ 8 բ. 40 կ. ալդ նշանակում է, որ չնորհիւ թղտադրամի շատութեանը և համեմատաբար ոսկէ դրամի քչութեանը պօլուիմպրեսալի ընթացիկ արժէքը (կուրսը), որ էր 5 բ. 15 կ. բարձրացել է մինչև 8 բ. 40 կ., կամ որ մի և նոյնն է, թղտադրամի կուրսը ոսկուն համեմատ, հաւասար է ընդամենը 61,3 կոպէկի:

Պահանջ եւ առաջարկ դրամի: Ակներն է, փողի սու-
ջարկ անաւանում է նրա
ամեն մի թուղթ երկրի մէջ շրջող բոլոր քանակու-
թիւնը: Իսկ ինչ բան է փողի պահանջը: Այդ նրա այն
քանակն է, որ հարկաւոր է լինում երկրի մէջ ա-
մեն մի թուղթ: Ի՞նչու է հարկաւոր լինում փողը:
Մենք այդ գիտենք արդէն: Առաջինը՝ փոխանակու-
թիւնը ապահովելու համար, կրկնորդը՝ զանազան
վճարներ կատարելու համար և երրորդը՝ արժէքները
պահպանելու համար:

1) Առաջին նպատակի համար (փոխանակու-
թեան ձեռք), իհարկէ, ամեն մի թուղթ երկրի մէջ
պետք է գտնուի այնքան գումարի դրամ, մինչև ո-
րին հասնում է երկրում փոխանակող բոլոր ապ-
րանքների գինը:

Եթէ ցորենի սոմաւը արժէ 10 ռ. դժուար չէ
այն ժամանակ հասկանալ, որ 100 սոմաւը գնելու
համար հարկաւոր է 1000 ռ. և եթէ հաշւենք բո-
լոր ապրանքների գինը, որ ցանկանում են այդ
թուղթին վճարել մի երկրում, մենք կիմանանք,
որքան դրամ է պէտք դրա համար ունենալ, կամ
թէ, ինչպէս է այդ թուղթին դրամի պահանջը այդ
նպատակի համար: Սակայն, այդպէս կը լինէր մի-
այն այն դէպքում, եթէ որ ամեն մի թուղթ վճարէր
ապրանքի փոխարէն միայն մէկ սնդոմ: Սակայն, հա-
կանալի բան է, որ մի և նոյն թուղթին երկար մի-
ջոց ձեռք է ձեռք է անցնում, ոչնչանալուց առաջ:
Նա ծառայում է փոխանակութեան համար շատ և

շատ անգամ: Ուրեմն որքան աւելի թուղթին ձեռք
է ձեռք անցնի, որքան դրամը արագ շրջան կազմէ, այն-
քան քիչ դրամ է պէտք երկրին: Աւելի առնենք մի
օրինակ: Թող տանք, թէ ես գնել եմ ուրիշից մի
թուղթով մի փութ ալիւր, իսկ նա իր կողմից գնել
է երրորդ անձից նոյն փողով 100 հատ ձուկ, նոյն
անձը գնել է այդ թուղթով խանութում 1 կացին:
Գուրա է դալիս, որ մի թուղթի դրամով այդ ժամա-
նակ գնել են՝ ա) 1 փութ ալիւր 1 թուղթ, բ) 100
հատ ձուկ 1 թուղթ և 3) կացին 1 թուղթ: Ընդ-
ամենը 3 ռ. իրեր, ալիւրն, մեր դրամը երեք ան-
գամ շրջան կատարեց: Առհասարակ, ինձ հարկաւոր
է 10 ռ. 10 տեղ մի մի թուղթ վճարելու համար,
երբ ամեն մի թուղթին օրաւ մէջ դառնալ մի ան-
գամ և ինձ պէտք է ընդամենը 5 ռ. եթէ այդ գու-
մարը դառնալ 2 անգամ և այլն: Այդ կանոնը ա-
ւելի հեշտ է չիշողութեան մէջ պահել այս ձեռք՝
(49,000) ապրանքների գինը (հարկաւոր դրամի քա-
(7) մի դրամի շրջանաւորումը = նակութեանը.
թեան քանակութիւնը
Ալիւրն, եւ է մենք բաժանենք բոլոր գնելիք ապրանք-
ների արժէքը, իւրաքանչիւր դրամի շրջանաւորութեան թւի
վրայ, այն ժամանակ կը ստանանք նրա պահանջը:
Ալիւրն նրա հարկաւոր քանակութիւնը: Անցեալ
դարում Ֆրանսիայի մի քաղաքի պաշարման ժա-
մանակ բերդապահը իւրաքանչիւր շաբաթ պարտք
էր վեր առնում բնակիչներից 7000 Փլօրին և զը-
րանով վճարում էր ղինտոնների սոճիկը, սրանք էլ
այդ գումարով իրանց համար ուտելիքներ էին զը-
նում, ալիւրն այդ 7000 Փլօրինը վերադարձնում

էին բնակիչներին: Բերդապահը նորէն պարտք էր վեր առնում 7000 Ֆլորին և այդպէս նա վարեց 7 շաբաթ: Ուրեմն բերդապահը վճարեց բոլորը 49, 000 Ֆլորին, իւրաքանչիւր Ֆլորինը գարձաւ 7 անգամ, սակայն ընդամենը հարկաւորաւ միայն 7000 Ֆլորին:

2) Երկրորդ նպատակի համար (վճարելու համար) դրամի պահանջը տեւանում է այն միջոցին, երբ հարկաւոր է շատ տեղ վճարել: Մեր մէջ առեւտրականները սովորութիւն ունին՝ վճարել իրար մեծ վաճառահանդէսներում: Ակներև է առևտրականներին ամենից աւելի փող է հարկաւորում այդ միջոցին: Անդլիալում դրամի պահանջը շատ է բարձրանում Աւետման տօնի ժամանակ, որովհետեւ այդ օրը լրանում է կապալառուների հողի կապալ և հարկեր վճարելու ժամանակամիջոցը:

3) Երրորդ նպատակի համար (արժէքները պահպանելու համար) պահանջը սարսկանում է այն ժամանակ, երբ շատ ապրանք պատրաստելը անօգուտ է կամ վտանգաւոր է, երբ նրանց պահպանելը դժուար է և այդ պատճառով ամեն մէկը աշխատում է, չտապում է արագապէս վաճառել իր ապրանքը և ստացած փողը պահել: Այդպէս է լինում տէրութեան մէջ պատերազմների, խառնակութիւնների, անհանգիստ դրութեան ժամանակ: Ահա ինչու մեր նախորդները իրանց փողը հորում էին և ձեռք չէին տալիս:

Ահա այդ պատճառներից է կախած դրամի պահանջի տատանումը: Նթէ ինձ հարկաւոր է իմ պարտքը վճարել. կամ վտանգաւոր է իմ արդիւ-

նաբերութիւնը երկար պահել, իհարկէ, ես կաշխատեմ նրանց շուտով ծախել, թէպէտ և աւելի աժան գնով, միայն թէ փող ստանամ: Ապրանքները կը աժանանան, ուրեմն դրամը կը թանգանայ: Ահա այդ կլինի դրամի պահանջը ուժեղանալու հետեւանքը:

77.

Թողադրամ: Վերջապէս, մեզ մնում է մի երկու խօսք ասել թղթադրամի մասին: Մինչև հիմա մենք խօսում էինք դրամի, ալիսնք մետաղէ դրամի մասին: Սակայն ամենքին չալտնի է, որ կալ առևտուրի մէջ շարժող թղթադրամ: Ի՞նչպէս է թղթադրամը շրջում: Նթէ ես վաճառում եմ մի սոմա ցորեն 10 ռ. արժող դրամի, ես ստանում եմ ցորենի տեղ մի կտոր ժող դրամի, ես ստանում եմ ցորենի տեղ մի կտոր ոսկի, որ ունի բնական արժէք: Նթէ դրամը հալէի և մի զարդարանք չինէի, ես կարող էի նրան վաճառել և վաճառածս ցորենի գնից ոչինչ չէի կորցնի: Իսկ երբ ես ցորենի փոխարէն ստանում եմ մի կտոր կարմրագոյն թուղթ, որի վրայ գրած է «տասը բուլլի», ես ոչ ինչ չեմ ձեռք բերում, որովհետեւ այդ թղթի բնական արժէքը շատ չնչին բան է: Ի՞նչու ուրեմն մարդիկ ընդունում են թուղթ ոսկու տեղ: Ի՞նչու կարող է թղթադրամը ընթացք ունենալ:

Մէկ պատասխան կալ՝ դրան՝ հաւատ գէպի նրան գործ առող տէրութիւնը: Տէրութիւնը գործ է թողնում թղթադրամներ և պատւիրում է համարել:

թէ նրանք որոշ գին ունին, ինքն էլ ընդունում է նոյն գնով, երբ հպատակները արքունիքին որ և է վճար ունին լրացնելու: Ես վեր եմ առնում իմ ցորենը գնողից թղթադրամ, որովհետեւ ես հաւատում եմ, որ տէրութեան հրամանի համաձայն, ամեն մի մարդ այդ տէրութեան սահմանում, կընդունէ նրան փոխարէն այն ապրանքի, որ ինձ պէտք է և կընդունէ նրան արքունի զանձարանը, եթէ ինձ հարկաւոր է հարկ վճարել կամ որ և է վճար լրացնել: Վերջապէս, ես ընդունում եմ նրան, որովմետեւ հաւատում եմ, որ տէրութեան լաւտնած արժէքը մշտապէս կը մնայ նոյնը, այսպէս ես առանց, որ և է կորստի երկիւղ ունենալու, կարող եմ պահպանել իմ ունեւիքս այդ թղթադրամներին ձեռք: Ուրեմն գէպի տէրութիւնը ունեցած համարումի պատճառով, թղթադրամները կարող են ծառայել որպէս փոխանակութեան զործիք, նրանցով վճարումներ, արժէքի խնայողութիւն են կատարում, այսինքն նրանք ծառայում են բոլոր այն նպատակներին համար, որոնց համար զործադրւում է դրամը:

78.

Թղթադրամի բնական եւ ընդհանուր շահիկ արժէքը: Այսպէս ուրեմն, թղթադրամների համար բնական արժէքի տեղ ծառայում է տէրութեան հրամանը: («պարտաւորական կաւարդ»): Իսկ ընթացիկ արժէքը կախած է պահանջից եւ առաջարկից: Թույլ տանք, թէ մի երկրում թղթադրամ բոլորովին չկալ, ալ չըջում է միայն

ոսկի: Եթէ սրանից լետոյ ալք երկրում դուրս թողնելի ահաքան թղթադրամ, որքան այնտեղ ոսկի է չըջում, այն ժամանակ դրամի քանակութիւնը կը կրկնապատկուի: Դրամը կաժանանալ երկու անգամ: Ոսկին, որպէս դրամ, աւելի կաժանանալ, քան թէ ոսկին չինւածքների մէջ: Շահաւէտ կը դառնալ ոսկի դրամը հալել և տանել ուրիշ երկիր, ուր դրամը աժան է և ալլն: Մէկ խօքով դրամի քանակութիւնը կը պակասի և կը պակասի այնքան, որ բոլոր ոսկին դուրս կը գնալ և կը մնալ միայն թղթադրամը: Այն ժամանակ երկրի բոլոր փողը այնքան կը լինի, որքան որ առաջ էր: Նրա ընթացիկ արժէքը կը բարձրանալ մինչև առաջւան չափը: Թույլ տանք, թէ կրկին դուրս են թողնում որքան և իցէ թղթադրամ: Նրա առաջարկը կը սաստկանալ, իսկ պահանջը չի աւելանալ, ուրեմն ընթացիկ գինը կընկնի և ալլն, և միշտ այդ այդպէս կը լինի, մինչև որ նրան աւելի են դուրս թողնում, քան թէ որոշ միջոցում երկրի մէջ մետաղէ դրամի պահանջ կալ: Որքան նրա առաջարկը աւելի լինի, այնքան նրան գինը աւելի և աւելի կը ստորանալ: Նա կը բարձրանալ, երբ նրա առաջարկը քչանալ, այսինքն. երբ տէրութիւնը հանէ ժողովրդի ձեռքից որոշ չափի թղթադրամ և ոչնչացնէ նրան:

ԺԲ. Ձ Բ Ո Յ Յ

ՎԱՐԿ

79.

Հասկացողութիւն:

Փոխանակութիւն անե-

լիս, պատահում է շատ անգամ, որ արժեցողութիւնը տրւում է հաւասարադին ապրանքը ստանալուց առաջ: Յաճախ այնպէս է լինում, որ ապրանքը «պարտք» է տրւում, ալիքնքն. այդ ապրանքին հաւասար գնով փող չէ տրւում ապրանքը ստանալու պէս, այլ մի քանի ժամանակից յետոյ: Որովհետեւ այս և սրա նման դէպքերում փոխանակութիւն անող կողմերից մէկը հաւատ է ընծալում միւսին նրանով, որ տալիս է նրա հաւասարադինը առաջուց, այդ պատճառով, այդպիսի դանաղան միջոցի տւած գումարները անւանւում են վտրի (կրեդիտ), լատիներէն *credo* խօսքից, որ նշանակում է՝ «հաւատում եմ»:

80.

Նրա գոյանալու դէպքերը:

Առանց վարկի փոխանակութիւն չէ կարող լինել:

Առաջինը՝ շատ անգամ պատահում է, ինչպէս վերև լինեցինք, որ ապրանքը փողը տալուց առաջ են առնում, կամ փողը ապրանք ստանալուց առաջ են վճարում: Այդ երբեմն անհրաժեշտ է լինում և այդ ամենապարզ դէպքն է: Նրկորողը, շատ

անգամ երկու վաճառական, որ իրար հետ շարունակ առևտուր ունին, մէկը միւսից ապրանք կամ փող վերցնելիս, իսկոյն չեն մաքրում հաշիւները, ասենք, ամեն մի կտոր ապրանքի համար, այլ մի քանի միջոց անցնելուց յետոյ, օրինակ. մի տարի յետոյ: Նրանց լարմար չէ իրար փող ուղարկել և նրանք հաւատում են իրար ազնուութեանը: Այս պատճառով որոշ ժամանակ նրանք հաշուում են, թէ նրանցից մէկը միւսին որքան է պարտ, հանում են փսքը պարտքը մեծից և այս մեծ պարտք ունեցողը վճարում է միայն մնացորդը: Նրորողը, երկրի մէջ գտնւում են միշտ դրամատէրեր, որ անձամբ չեն կարող իրանց դրամագլուխները գործ դնել: Այդպիսիների կարգից են երեխաները, ապուշները, և այլն և առհասարակ առևտրական գործողութիւնների անտեղեակ մարդիկ, կամ որոնք ինքեանք չեն ուզում գործ վարել: Այդպիսի մարդկանց դրամագլուխները յանձնւում են դրամատոներին (բանկերին) կամ մասնաւոր անձանց, որոնք արդէն իրանց կողմից գործադրում են այդ դրամագլուխները: Չորրորդը, բոլոր ձեռնարկութիւնները չէ կարող մէկ մարդ կատարել, որքան էլ նա հարուստ լինի: Շատ քիչ են այնպիսի հարստութիւններ, որ բաւական լինին երկար տարածութեան վրայ երկաթուղի չինելու համար: Այդպիսի ձեռնարկութիւններ գլուխ բերելու համար շատ մարդկանց դրամագլուխները մի տեղ են հաւաքում և լայնձնում են դրա համար ընտրւած մարդկանց, որոնք վարում են գործը:

Ահա այն գլխաւոր դէպքերը, երբ հարկաւորւում է վարկը փոխանակութեան ժամանակ:

Վարկի տեսակները: Նա ով հաւատ է ընծայում, ան-
ւանւում է պարտատէր (կրե-
տիդեօր), նա ում հաւատ է ընծայւած պարտավճար
(դէբիտօր), հաւատ ընծայելիս, (վարկ ցոյց տալիս),
պարտատէրը հաշւում է՝ 1) որ պարտավճարը կը կա-
մենայ վճարել իր պարտքը: Առաջին դէպքում վար-
կը ցոյց է տրուում ուղղակի պարտավճարի անձնա-
ւորութեանը, նրա ազնւութեանը: Երկրորդ դէպքում
այն փաստին, որ պարտավճարը բաւականաչափ
սեփականութեան տէր է, որը կարելի է պարտքը չվը-
ճարելու դէպքում ծախել ե պարտքը հանել, հաւատ
է ընծաւում նրա ապահովւած դրութեանը: Այս
պատճառով վարկը երկու տեսակ է լինում, 1) անծ-
նական, 2) ունեւորական: Անծնական վարկի ժամանակ
պարտատէրը չէ ապահովում իրան պարտավճարի
ունելիքով: Վերջինս պարտաւորւում է վճարել իր
պարտքը առանց երաշխաւորութեան, երբեմն իր տեղը
երրորդ անձի երաշխաւորութեամբ: Ունեւորական վար-
կի դէպքում պարտատէրը ապահովում է իրան (զը-
րաւ է առնում) պարտավճարի ունելիքով, կաշքով:
Ունեւորական վարկը անւանւում է լոմբարտական, ե-
թէ գրաւ է առնւում պարտավճարի շորժական ունե-
ւիքը և յայտնեցական, երբ գրաւ է առնւում անշարժը:

Վարկի ապահովագիր: Իւրաքանչիւր արժէքի վճար,
առանց իսկոյն և եթ նրա
հաւասարագինը ստանալու (իւրաքանչիւր վարկի

գործողութիւն): Վաւերացնում են որ է՝ թերթով,
որ անւանւում է այս դէպքում վարկի ապահովագիր:
Այդպիսի ապահովագրի տէրը կարող է, ոչ միայն
ժամանակը ըրանալուց չետոյ պահանջել պարտա-
վճարից պարտքի հաւասարագինը, այլ և՛ մինչեւ
այդ ժամանակամիջոցը անցնելը՝ վաճառել այդպի-
սի ապահովագիրը, ուրիշի լանձնել, պարտք վճա-
րել, եթէ իհարկէ, նրան վերառնող գտնւի: Շատ
ուսկաւ է պատահում առեւտրականների մէջ, որ
վարկի ապահովագիրը մնայ մէկի ձեռքին առանց
չըջանաւորութեան: Նրանք ձեռքէ ձեռք են անց-
նում և փոխարինում են դրամը, փոխանակութեան
գործօն են դառնում: Գործադրւում են ամեն մի
վճարի համար և այլն: Ծանօթանանք վարկի ապա-
հովագրերի ամենապիտաւորների հետ:

Մուրհակ: 1) Ամենից աւելի յայտնի է
մուրհակը (վեկսիլը): Ով որ
ուրիշից ապրանք է առնում, տալիս է նրան մուր-
հակ. այսինքն. տէրութեան պատրաստած թերթի
վրայ, (որի համար արքունիքի օգտին վճար է տըր-
ւում), գրում է՝ մուրհակը գրելուց այսքան ամիս
չետոյ նա (պարտավճարը) պարտաւոր է վճարել
այսինքն գումար պարտատէրին, «կամ ում նա (պար-
տատէրը) հրամայում է»: Այս վերջին խօսքերը
պարտատիրոջը իրաւունք են ընծայում՝ լանձնել
այդ մուրհակը մի երկրորդ անձի, սա երրորդին և
այլն: (Այդ դէպքում մուրհակի միւս երեսի վրայ

գրում են՝ «Յանձնողական մականգիր»։ Եթէ պարտա-
տիրոջը փող է պէտք մինչև ժամանակը լրանալը,
նա դիմում է այդ միջոցին, յանձնելով մուրհակը
մասնաւոր մարդկանց կամ զրամատանը։ Այդպիսի
դէպքում այն անձը կամ հիմնարկութիւնը որ ըն-
դունում է մուրհակը, ղեղջում է, (տիպօնտ է անում,
նրան) ալիքնքն, հանում է դրամագլխից (վալիւտից)
մուրհակի մէջ չիշած տոկոսին համաձայն տոկոս-
ներ, ալիք օրից մինչև մուրհակի վճարման համար
չշանակած ժամանակամիջոցը լրանալը։

84.

Փոխադրող մուրհակ։ 2) Փողադրող մուրհակի (աը-
րատա) նպատակն է, որ-
քան կարելի է կրճատել զանազան երկրների մէջ
գումարներ փոխադրելու գործողութիւնը։ Թող
տանք, թէ Լոնդոնի վաճառական Բուլլը ցորեն է
գնել Պետերբուրգի վաճառական Իվանովից, իսկ Պե-
տերբուրգի՝ Սիդորովը մահուդ է գնել Լոնդոնի
Տոմսոնից, փոխանակ, որ Բուլլը ուղարկէ փողը Ի-
վանովին, Սիդորովը Տոմսոնին, աւելի հեշտ միջոց
են ընտրում։ Բուլլը Իվանովին մուրհակ է ուղար-
կում, Սիդորովը գնում է Իվանովից այդ մուրհակը և
ուղարկում է Տոմսոնին, վերջինը այդ մուրհակով
ստանում է Բուլլից իրան հասանելիք փողը։ Ու-
րեմն փող չուղարկեց մի տեղից միւս տեղ։ Պետեր-
բուրգի վաճառական Իվանովը ստացաւ Պետեր-
բուրգի Սիդորովից, իսկ Լոնդոնի վաճառական Տոմ-
սոնը Լոնդոնի Բուլլից։ Մեծ քաղաքներում, ուր
ծաղկած է արտասահմանի առևտուրը, այն սարգիկ,

որոնք պէտք է արտասահմանից փող ստանան,
բերում են մուրհակները բօրսան (սակարանը), ուր
միշտ գտնում են նրանց ղեղձներ, ալիքնքն մար-
դիկ, որոնք պէտք է արտասահման փող ուղարկեն։
Եթէ տլատտի պահանջը առաջարկից աւելի է, նրանց
համար մի փոքր աւելի են վճարում, եթէ առա-
ջարկը պահանջից մեծ է, աւելի աժան են վճարում
(միայն թէ ղեղջումը փող ուղարկելու ծախսից ա-
ւելի չը լինի)։ Բորսայում, այն գինը, որ վճարում
են արատները համար, անանում է մուրհակի կուրս։
Այդ գները լայտարարւում են լրագրների միջոցով։

85.

Չէկ։

3) Առձեռն գումարներ ու-
նեցողները, սովորաբար, փո-
ղը տանը չեն պահում, այլ զրամատներում, ուր ա-
ւելի ապահով է և շահաւէտ։ Նրանք պահ են տա-
լիս գումարները զրամատանը, համոզւած լինելով,
որ զրամատունը միշտ կը վերադարձնէ իրանց ներս
տարած փողը, երբ հարկաւորի։ Այդպիսի զրամ
տուղներին զրամատունը տալիս է չէկի գրքովներ։
Եթէ փող տուողին հարկաւորի ներս տարած փողը
կամ նրա մի մասը, նա պոկում է մի թերթ չէկի
գրքովից, գրում է վրան հարկաւոր գումարը և
տանում է զրամատուն։ Փողը տրւում է այն անձին,
որ այդ չէկը ներկայացնում է։ Այս պատճառով փող
տուողը ամեն անգամ, երբ վճար ունի տալու մաս-
նաւոր անձանց, կարող է նրանց կանխիկ փողի
տեղ չէկ տալ։ Այս հանգամանքը այնքան է հեշ-

տացնում դրամական չարաբերութիւնները, որ առ-
նորական աշխարհում չէկերը շատ տոճախ են գոր-
ծադրում և տարածած են լայնածաւալ կերպով:

86.

Ակցիաներ (բաժնեթղթեր): 4) Մենք գիտենք, ար-
դէն, որ մեծ ձեռնարկ-
կութիւնները կատարում են ըստ մեծի մասին, ոչ
թէ մի անձի, այլ շատերի դրամագլուխներով, երբ
այդ մարդիկը միացնում են իրանց գումարները:
Նրանցից իւրաքանչիւրը ստանում է առանձին
թուղթ, որ անւանում է ակցիա Ակցիայի տէրը ակ-
ցիօները կարող է նրան ծախել ում էլ ցանկանալ:
Ակցիօներ է համարում նա, ում ձեռքին ակցիա
կալ: Զեռնարկութիւնից ստացած օգուտը բաժան-
ւում է հաւասարապէս ակցիաների վրայ, ու 100
ակցիա ունի 10 անգամ աւելի շահ է ստանում,
քան թէ 10 հատ ունեցողը: Սակայն, ակցիօները
կրում է նոյնպէս և ձեռնարկութիւնից ստացած
վնասը: Այս դէպքում, իհարկէ, նա չէ ստանում
դիւրիկնտ (շահաբաժին), (այսինքն նրա ակցիային
բաժին ընկնող օգուտը, որովհետեւ այդ օգուտը չը-
կալ), բացի այդ, նրա ակցիաները կարող են բո-
լորովին կորցնել իրանց արժէքը: Ո՞վ կը գնէ նը-
րանց, եթէ ձեռնարկութիւնը վնաս է բերում: Ու-
րեմն կը կորչի ակցիաների համար ակցիօները վը-
ճարած գումարը: Ակցիաների զինը տատանւում է
բոլորակում՝ պահանջին և առաջարկին նախելով:

87.

Օրլիգացիաներ (պարտագրեր): 5) Օրլիգացիա անւան-
ւում է այն թերթը, որ
տրւում է տէրութեան կամ ձեռնարկութիւններ վա-
րող ընկերութիւնների կողմից նրանց, որոնցից
ստանում են որոշ չափի գումար, երբ տէրութիւնը
կամ այդ հիմնարկութիւնները դրամի կարիք ունին:
Պարզ է որ, որ օրլիգացիան շատ նման է մորիսի:
Տօկոսները վճարւում են կտրոն ներկայացնելիս,
որ որոշ միջոցներում կտրում են օրլիգացիայից:
Լինում են անւանի օրլիգացիաներ, իսկ ըստ
մեծի մասին «ներկայացնողի անւան», այսինքն սե-
փականատէր նա է համարւում, ում ձեռքին է
գտնւում օրլիգացիան:

Օրլիգացիայի տէրը օրլիգացիօները պատասխա-
նատու չէ ձեռնարկութիւնից ստացած վնասին,
սակայն չէ ստանում և շահ, բացի որոշած տոկոս-
ները: Նրանց արժէքը տատանւում է համաձայն
պահանջին և առաջարկին:

88.

Վերջապէս, դրամատան
տոմսեր, որ դուրս են տա-
լիս դրամատները և որոնք շատ նման են օրլիգա-
ցիաներին: Այս բոլոր վարկի նշանները, առաւել
ևս ակցիաները, օրլիգացիաները և դրամատան
տոմսերը շարունակ ձեռքէ ձեռք են անցում, վո-
խարինում են իրանցով դրամը և գնահատւում են

ալնքան բարձր, որքան աւելի համարում, վարկ ունի ալն հիմնարկութիւնը կամ ձեռնարկութիւնը, որ նրանց դուրս է թողել:

Ի. ՉՐՈՅՅ

89.

Դրամատներ, (րանկեր): Ես ասել եմ արդէն, որ կան խիկ դրամ ունեցող մարդիկ, նախադասում են նրան տունը չսպասել, նրանց աւելի օգուտ է դնել նրան ապահով տեղ: Միւս կողմից, միշտ կան մարդիկ, որոնք ցանկանում են պարտք վեր առնել: Այդ երկու նպատակներին էլ բաւականութիւն տալու համար, հիմնած են վարկի հիմնարկութիւններ, որ անւանում են դրամատներ: Դրամատները ազատում են կրիդիտորներին իրանց դրամական գումարները տեղաւորելու հոգսից և միջոց են տալիս փող որոնողներին գտնել իրանց հարկաւոր գումարներ: Ունենալով ալդ երկու նպատակը, դրամատունը պէտք է և գործէ երկու ուղղութիւնով, մի կողմից — նա քաշում է դէպի իրան դրամ՝ ներս տաժ փողի և պարտքի ծելով, միւս կողմից բաժանում է փողը ուրիշներին պարտք տալով: Դրամատունը դրամի հետ ալնպէս է վարւում, ինչպէս սպունգը ջրի հետ, զգէք նւան ջրի մէջ նա կը ծծէ նրան, սեղմեցէք և ջուրը դուրս կը թափի: Ինչ որ դրամատունը պարտ է իր պարտատէրերին անւանում է նրա համար:

90.

Ակտիւ եւ պասիւ: պասիւ (եղք), իսկ ինչ որ նա ունի ստանալու իր պարտավճարներից ակտիւ (մուտք): Նրա գործունէութեան կամ ձեռնարկութեան ալդ երկու մասերը փոխադարձ կախումն ունին միմեանցից: Դրամատունը չէ կարող պարտք տալ ուրիշներին երկար ժամանակամիջոցով, եթէ ինքը մուտք ընդունում է կարճ միջոցով, ալնպէս, նա միջոց չի ունենալ վճարել իր պարտքերը ժամանակին: Նա չէ կարող իր պարտավճարներից աւելի պակաս տոկոս առնել, քան թէ ինքը վճարում է իր պարտատէրերին — ալնպէս, նա չէր կարողանալ տոկոսներ վճարել: Սըրանից է հետևում ալն կանոնը, որ դրամական ակտիւը որոշում է նրա պասիւով:

91.

Դրամատների տեսակները: Կան երկու տեսակ դրամատներ՝ առևտրական (դէպոզիտական) և դրաւի (իսպոտեքական): Առաջինները անձնական և կարճատև վարկ են ցուց տալիս, որովհետև առևտրական շրջանում ձեռնարկութիւնները առհասարակ կարճատև են: Երկրորդները վարկ են գործադրում կալւածական (իսպոտեքական) և երկարատև: Սրանց նպատակն է զըլխաւորապէս փող տալ, հողի գրաւականով, Հողի մէջ դրած դրամագլուխները, նրան բարեկարգելու համար, միանգամից չեն բարձրացնում նրա եկա-

մուտը, ալլ աստիճան առ աստիճան: Ահա թէ ինչու խոստերական զրամատներից վեր առած պարտքը, մի անդամից չեն վերադարձնում, ինչպէս առևտրական զրամատներում, ալլ մարում են երկար տևող ժամանակամիջոցում, մի քանի տասնեակ տարիներում:

Դրամատները հիմնում են կամ տէրութեան, կամ ակցիոներների զրամներով: Տէրութեան իպոտեքական զրամատներից ցուց տանք՝ երկուսը՝ զիւրական—հողագործական, որի նպատակն է օգնել գիւղականներին հող ձեռք բերելիս և ազնական—հողագործական՝ աշխատանքների փող պարտք տալ ներանց կալածների զրաւականով:

92.

Ակցիոներական եւ վարկի Դրամատուն կարող են հիմնում զրամատներ:

Նեւ զրամատները կամ ինքեանք պարտք վեր առնողները: Առաջին դէպքում ակցիաները ծախելուց ըստացւած դրամը տրւում է պէտք ունեցողներին: Անդամները ընդունում են ընտրութիւնով և դնում են որոշ գումար, որ անւանւում է տնտեսական վճար կամ պայ: Իւրաքանչիւր անդամ իրաւունք է ստանում մի քանի անգամ իր վճարից աւելի գումար պարտք վեր առնել: Եթէ անդամներին պարտք տալու համար պայերից զոյսցած դրամադուլը բաւական չէ, պահառած փողը ներս է մտնում մասնաւոր մարդկանցից կամ զրամատներից ներմուծման կամ պարտքի ձեռով, փողը կանոնաւորապէս վե-

րադարձնելն սպահովում են բոլոր անդամները փոխադարձ երաշխաւորութեամբ: Այդ երկու տեսակ զրամները լինում են իպոտեքական կամ առևտրական: Գիւղերում, ալլտեղ և ալլտեղ գոյութիւն ունեցող պարտատու խնայողական ընկերութիւնները ներկայացնում են մանր զրամատների մի տեսակը և նոյն հիմունքներով (փոխադարձ պատասխանատւութեան):

93.

Ընկերութիւններ:

Անունեան, մենք գիտենք արդէն, որ շատ անհարկութիւններ չեն կարող գլուխ բերել մի անձի զրամագլխով: Առանձին զրամադրութիւնները մեծացնելու համար զրամատէրերը միանում են և ընկերութիւններ են կազմում: Վերջինները մի քանի տեսակ են. 1) լիք ընկերութիւններ, 2) հաւատնծայութեան և 3) ակցիոներական ընկերութիւններ:

94.

Լիք ընկերութիւններ: Նրանք կազմւում են փոքր թիւ մասնակիցներից, որոնք պատասխանատու են դառնում պարտատէրերի առաջ՝ իրանց բոլոր ունելիքով և գործը վարում են միախումբ: Այս դէպքում զրամագլուխը կարող է շատ մեծ լինել, միայն այս ձևով ընկերութեան անխրմարութիւնը ալլ է, որ նա կարող է քանդուել, արժէ միայն մի մասնակցին չհամաձայնել միւսների կարգադրութեան հետ:

Հաւատընծայութիւն: Երկրորդ տեսակը կազմւած է՝
 1) զլխաւոր մասնակիցներէն, որոնք պատասխանատու են իրանց բոլոր կարողութիւնով և վարում են գործը և 2) փող դնողներէն, որ հաւատում են առաջիններին իրանց գումարները և որ կարող են կորցնել միայն իրանց ներս բերած գումարը: Այս ընկերութիւնը առաջիններից աւելի հաստատուն է: Շատ օգտակար հնարքներ կարող էին չտարածուիլ, եթէ չգտնուէին մարդիկ, որոնք հաւատալին և փող տալին հնարագէտներին: Սակայն, զլխաւոր վտանքը նրա մէջ է, որ գործ վարողը հեշտ կարող է հաւատը ի չար գործ դնել և լաճախ, իրանց հաւատ ընծայողների համարումը ի չարն են գործ դնում և նրանց փողերը վատնում:

Ակցիօներական ընկերութիւններ: Վերջապէս երրորդ տեսակը թիւներ: Կազմւում է միայն փող մէջ դնողներից (ակցիաների տէրերից): Այստեղ ոչ ոք չէ պատասխանատու իր բոլոր ունեւիքով պարտատէրների առաջ, և բոլորեքեան կարող են կորցնել միայն այն փողը, որ տրուել են ակցիաներ գնելիս: Գործը վարում են ակցիօներներից ընտրւած մարդիկ: Այդպիսի ընկերութիւնների առաւելութիւնը այն է, որ միայն այդ ճանապարհով կարելի է, համեմատաբար փոքր գումարներից, ահագին զրամագլուխներ հաւաքել:

մեծագին ձեռնարկութիւնների համար, ինչպէս են, փրակ. երկաթուղիները և նրա նման մեծ գործերը: Սակայն այստեղ էլ, իհարկէ, հազաթիւ չեն հարգործութիւններ այն ընտրեալների կողմից, որոնց չանձնում է ակցիօներների զրամագլուխը:

Այլ տեսակ ընկերութիւններ: Կենսական փորձը և անհրաժեշտ պահանջները ստեղծում են դեռ շատ տեսակ ընկերութիւններ, որոնք զանազանում են իրանց նպատակներով: Քացի նրանցից, որոնք հիմնւում են առևտրական նպատակներով ամենամեծ չափ ստանալու, կան ալիսիները, որոնք կազմւած են, երբ ազգաբնակչութեան մի մասը լղանում է ընդհանրութեան համար, որ և է օգտաւէտ նպատակ և որը նրանք կարող են իրագործել միահամուռ ջանքերով: Կան կարիքներ լրացնող ըկերութիւններ, որոնք ձգտում են աժանացնել կենսական կարևոր պիտուքները, (անդամները խմբովին գնում են ապրանքներ մեծ քանակութիւնով և որ համեմատաբար աժան են ձեռք բերւում): Կան պահեստի ընկերութիւններ, որ դարսելու և պահելու տեղ են պատրաստում անդամների ունեցած պաշարեղէններին: Կան իրանց անդամների համար հում նիւթեր գնող ընկերութիւններ, Անուհետեւ կան ալիսիներ, որոնց ընկերները մասնակցում են՝ ոչ միայն փողով, այլ և որպէս բանուներ իրանց աշխատանքով, ալիպէս որ նրանք ներկայանում են այստեղ, թէ իբրև բան-

ՀԱՐՑԵՐ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐԻՆ՝ ԿԻՑ

Առաջին զրոյցի:

1. Ի՞նչ բան է մարդկանց արդիւնաբերական գործունէութիւնը:
2. Ո՞րքան նա պէտք է մարդկանց:
3. Ի՞նչ բան է կարիքը և ինչպէս է նա փոփոխուում զանազան մարդկանց համար և զանազան ժամանակ:
4. Ի՞նչ բան է մարդկանց՝ «գլխաւոր կարիքներ»:
5. Ի՞նչպէս են նրանք փոփոխուում և ի՞նչ պաշտմանների տակ:
6. Ի՞նչ բան է մարդկանց՝ տնտեսագիտական և տնտեսական գործունէութիւնը:
7. Արդիւնաբերութիւնը ի՞նչ տեսակներ ունի:
8. Ի՞նչ արժէք ունի մարդկանց՝ տնտեսական գործունէութեան իմաստասիրութիւնը:
9. Կարելի է իմաստասիրել նրան:

Երկրորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ մասերի է բաժանուում մեր առարկան:
2. Ինչի են պէտք՝ արդիւնաբերութիւնը, բաշխումը և փոխանակութիւնը:
3. Ինչո՞ւ է կարելի բաւականապէս միայն մի որ և է բաժանումը իմաստասիրելով:
4. Ի՞նչ հանգամանքներում բաշխումն և փոխանակութիւնը չեն լինում:
5. Արդիւնաբերութիւններ կարող են չլինել:

Երրորդ զրոյցի:

1. Ո՞րոնք են արդիւնաբերութեան երեք պաշտմանները:
2. Նրանցից որն է կարևոր, և կարելի է մնալ առանց որ և է՞մէկին:
3. Կարող է մարդս բնութեան մէջ նոր նիւթեր և ուժեր ստեղծել:
4. Ինչո՞վ է մարդս բնութիւնը հնազանդեցնում իրան:
5. Ի՞նչ է մարդու արդիւնաբերական գործունէութեան չափողութեան պայմանը:

Չորրորդ զրոյցի:

1. Ո՞րն է արդիւնաբերութեան երկրորդ պաշտմանը:

2. Աշխատանքը 'ի՞նչ նշանակութիւն ունի արդիւնաբերական գործունէութեան մէջ:

3. Ի՞նչ լատկութիւն ունի տնտեսական աշխատութիւնը:

4. Օրինակ բերել մի անշնջանկալ աշխատանքի, որ մտաւորի պահանջին թաւականութիւն չէ կարող տալ:

5. Ի՞նչ նշանակութիւն ունի մտաւոր աշխատութիւնը:

6. Տնտեսական աշխատանքի ճիշտ որոշումը:

Հինգերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչպէս է փոփոխուում հասարակութեան մէջ աշխատանքի չափը:

2. Ի՞նչ բան է աշխատանքի՝ գումարը և արդիւնաբերութիւնը:

3. Ի՞նչ պայմաններ կան հասարակութեան մէջ աշխատանքի քանակութեան աճելու համար:

4. Ի՞նչ ազդեցութիւն ունին՝ հասակը, սեռը, կազմաւածքի տոկոսնութիւնը, հիւանդութիւնը, բանւորների թիւը, տօն օրերի թիւը:

5. Ի՞նչ է նշանակում՝ տնտեսագիտաբար չահաւէտ է:

Վեցերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ բան է աշխատանքի արգասաւորութիւնը:

2. Ի՞նչ բան է աշխատանքի բաժանութիւնը:

3. Աշխատանքը բաժանելիս, ի՞նչպիսի պատճառներից է առաջանում նրա արգասաւորութեան աճումը:

4. Ո՞րոնք են աշխատանքի բաժանութեան վրէնսակար կողմերը:

5. Ի՞նչ բան է աշխատանքի մէջ՝ հասարակ և բարդ գործակցութիւն:

6. Ի՞նչ ազդեցութիւն ունի գործակցութիւնը աշխատանքի արգասաւորութեան վրայ:

Ինչո՞ւ

Եօթերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ են՝ գերին, ստրուկը: Ինչո՞ով են նըրանք զանազանուում:

2. Ի՞նչ բան են՝ պարտաւորական և ազատ աշխատանք:

3. Ի՞նչ ազդեցութիւն ունի աշխատանքի ազատութիւնը նրա արգասաւորութեան վրայ:

4. Ի՞նչ է նշանակում աշխատանքի միջոց (գործի):

5. Ի՞նչ է նշանակում աշխատանքի միջոցների պատկանելիք:

6. Ի՞նչ ազդեցութիւն ունի այդ պատկանելիքը աշխատանքի արդիւնքի վրայ:

7. Ի՞նչպէս է այդ նկատում երկրագործութեան, արհեստների մէջ:

8. Երկրի մէջ գիտութեան զարգացումը ինչ ազդեցութիւն ունի աշխատանքի արդասաւորութեան վրայ:

9. Ինչո՞ւ գիտութիւնը պիտանի է արհեստագիտական գործունէութեան մէջ:

10. Թւել աշխատանքի արդասաւորութեան ամենազլխաւոր պայմանները:

Ութերորդ զրոյցի:

1. Ո՞րն է արդիւնաբերութեան երրորդ պայմանը: Ո՞րոնք են առաջին երկուսը:

2. Ի՞նչ բան է դրամագլուխը:

3. Կարելի է արդիւնաբերութիւնը առաջ տանել առանց դրամագլխի:

4. Ի՞նչպէս է կազմուած դրամագլուխը: Ի՞նչպէս է ազդում աշխատանքի արդիւնաբերութիւնը:

5. Ի՞նչպէս է գործադրուած դրամագլուխը:

6. Ի՞նչպէս կարող է ծախսուել, ինչ որ խնայուում է:

7. Ի՞նչ զանազանութիւն կալ դրամագլխի և ուրիշ բոլոր առարկաներ ծախսելու մէջ:

8. Կարելի է. առաջագործի մեքենան, հողը, տան կահկարասին, գործատիրոջ հացը, աշխատաւորի հացը, ձին, պարտեզը, կառքը, գութանը, հողի մէջ դրած պարարտութիւնը, հողին տւած ջուրը, կախման, դրամագլուխ համարել:

Իններորդ զրոյցի:

1. Ինչից են կազմած դրամագլուխները:

2. Ի՞նչ տարբերութիւն կալ դրամագլուխները ծախսելու մէջ:

3. Ի՞նչ բան են ընթացիկ և հիմնական դրամագլուխներ:

4. Ինչից են կազմած թէ մէկը և թէ միւսը:

5. Հիմնական և ընթացիկ դրամագլուխները օրինակներ բերել:

6. Այդ տեսակներէց, որի կարգին պէտք է դասել տանիքը ծածկելու խողը, վառելիքի փալտը, օրինակի համար ձեռք բերած գութանը, երկրագործութեան համար պատրաստած գութանը, գործարանի համար պատրաստած փայտեղէնը, էրնոց շինելու համար նշանակւած փայտեղէնը, սերմի համար ետ դրած հացահատիկը, մշակներին կերակրելու համար պատրաստած հացահատիկը, առաջագործի մեքենան, ալդ մեքենայի կաղապարը (մոշելը):

7. Երբ շահուէտ է ընթացիկ դրամագլխի տեղ գործադրել հիմնական դրամագլուխ:

8. Օրինակներ ցոյց տալ մեքենայ ներմուծելու վնասի վերաբերմամբ:

Տասներորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչպէս է անւանուում մեր առարկայի երկրորդ մասը:

2. Տնտեսութեան մէջ ինչն է եկամուտ անւանուում:

3. Ի՞նչ տեսակ եկամուտներ են լինում:

4. Ի՞նչպէս հաշուել զուտ եկամուտը:

5. Ո՞րն է աւելի շահաւէտ գործատիրոջ համար՝ ընդհանուր, թէ զուտ եկամուտի աճումը:

6. Ո՞րն է օգուտ աշխատաւորի համար. ընդհանուր, թէ զուտ եկամուտի աճումը:

7. Ընդհանուր եկամուտը երբ է մեծ. ընթացիկ, թէ հինական դրամագլուխը աւելանալիս:

8. Ինչ մասերի է բաժանուում տնտեսութեան եկամուտը:

9. Քանի մասի և ինչպէս է բաժանուում եկամուտը՝ երբ հողատէրը հողը կապալով է տալիս գիւղացուն, հարուստ կապալառուին, երբ զարբինը աշխատում է գործարանատիրոջ համար, երբ նրա դարբնոցը ուրիշի հողի վրայ է շինած, երբ նա վարձկան բանւորներ ունի, երբ չունի նրանց, երբ գիւղականը մշակներ չէ պահում և հողը ուրիշից կապալով չէ վեր առնում, երբ խոշոր կալւածատէրը ինքն է գիւղատնտեսութիւն անում:

10. Օրինակ բերել, երբ մէկին պատկանում է բնատուրքը, իսկ միւսին աշխատանքի վարձը, մէկին՝ բնատուրքը, իսկ միւսին՝ շահը: Մէկին՝ բնատուրքը, միւսին աշխատանքի վարձը և շահը: Երբ մէկին պատկանում է՝ թէ բնատուրքը, թէ շահը և թէ աշխատանքի վարձը: Երբ մէկին պատկանում է բնատուրքը, միւսին՝ շահը, երրորդին՝ աշխատանքի վարձը:

Տասնեմէկերորդ գրոյցի:

1. Ի՞նչ բան է բնատուրքը: Բացի բնատուրքը ալ ևս եկասուտի ինչ մասեր կան:

2. Ո՞վ է ստանում բնատուրքը:

3. Ի՞նչ բան է կապալավարձը:

4. Մի և նոյնն են՝ կապալը և բնատուրքը:

5. Ի՞նչով են նրանք զանազանուում:

6. Ի՞նչ գէպում կապալի վարձը բաղկանում է միմիայն բնատուրքից:

7. Ամեն մի հող ունի բնատուրք: Ո՞րը բնատուրք չունի:

8. Ո՞ր հողի բնատուրքը աճում է:

9. Պաշարեղէնը տեղափոխելու վարձը թանկանալիս, ինչպէս է փոփոխուում բնատուրքի քանակութիւնը:

10. Բնատուրքը ինչից է ծագում:

11. Ի՞նչպէս հաշուել որոշ հողաբաժինների բնատուրքը:

12. Խնդիրներ՝ 1) որոշել հետեւեալ եկամուտները ունեցող հողաբաժինների բնատուրքը՝ № 1—1000 սոմառ, № 2—800 սոմառ, № 3—400 սոմառ, 2) № 1—1500 սոմառ, № 2—750 սոմառ, № 3—200 սոմառ. 3) հաւասար եկամուտ ունեցող հողաբաժինների արդիւնագործեան ծախսը և շահը. № 1—օրավարին—40 ռ., № 2—200 ռ., № 3—15 ռ., 4) նոյնը № 1—80 ռ., № 2—30 ռ., № 3—5 ռ., № 4—3 ռ.:

Տասներկուերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ բան է շահը (օգուտը). Ի՞նչպէս պէտք է նրան հաշուել:

2. Ի՞նչ տեղից է ստացւում շահը:

3. Ի՞նչ բան է, աշխատանքի օրամիջոց, աւելորդ և անհրաժեշտ աշխատութեան ժամանակ:

4. Ի՞նչ է պատահում շահին, երբ աւելանում է անհրաժեշտ աշխատութեան ժամանակը, աւելորդինը (եթէ անհրաժեշտը չէ աւելանում), աշխատութեան օրամիջոցը (եթէ անհրաժեշտը չէ փոփոխւում), երբ է փոքրանում աշխատանքի անհրաժեշտ ժամանակը, աւելորդինը (եթէ անհրաժեշտինը չէ աւելանում), աշխատանքի օրամիջոցինը (եթէ անհրաժեշտ ժամանակը չէ փոփոխւում):

5. Ի՞նչ է պատահում շահին, երբ աշխատանքի վճարը աւելանում է, երբ նա՝ փոքրանում է:

6. Ի՞նչ մասերի է բաժանւում շահը: Ո՞ր է նրան ստանում: Մի մարդ է ստանում, թէ մի քանիսը:

7. Ի՞նչ ընդհանուր կանոն կա՞ր շահի երբեման վերաբարձրման: ամսու 008—2 1/2%, ամսու 0001—1 1/2%, ամսու 007—2 1/2%, ամսու 000—1 1/2% (2 1/2% բացման անկախ զատում: 18 ամսու 008 1/2% մ. ցա. 002—2 1/2%, 01—մի կախալո—1 1/2%—1 1/2%:

Տասներեքերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ բան է աշխատանքի վարձը:

2. Ի՞նչ բան է բնական և ընթացիկ վարձ: Ի՞նչպէս են նրանք իրար վերաբերւում:

3. Ի՞նչ ձևով է վճարւում աշխատանքի վարձը:

4. Ի՞նչպէս է լինում դրամական վճարը:

5. Ի՞նչ օգուտ և վնաս ունին այս կամ այն տեսակ վճարները:

6. Ո՞ր դրամունքների մէջ աշխատանքի վճարը մեծ է և որոնց մէջ՝ փոքր:

Տասներորսերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչն է աւելի արագ բարձրանում հացի գինը, թէ աշխատանքի վարձը:

2. Ժամանակի ընթացքում ի՞նչ փոփոխութիւն է կրում բնատուրքը:

3. Ժամանակի ընթացքում ի՞նչ փոփոխութիւն է կրում աշխատանքի վարձը:

4. Ի՞նչպէս է դա ազդում բանւորների, մշակների դրութեան վրայ:

5. Ի՞նչ փոփոխութիւններ է կրում շահը:

6. Ի՞նչպէս է նրանց ազդեցութիւնը արդիւնաբերութեան զարգացման վրայ:

Տասներինգերորդ զրոյցի:

1. Միշտ աճալէս է եղել փութանկութիւնը, ինչպէս մենք տեսնում ենք նրան ալժմու:

2. Ի՞նչպէս սկսեց փոխանակութիւնը դար-
դանալ:

3. Ի՞նչն է անւանուում ապրանք:

4. Ի՞նչ բան է օգտակարութիւնը (գործադրա-
կան արժէքը):

5. Ի՞նչ բան է արժեցողութիւնը (փոխանա-
կական արժէքը):

6. Ի՞նչ բան է արժէքը, գինը:

7. Բոլոր փոխանակական արժէք ունեցող ի-
րերը ունին և գործադրական արժէք:

8. Բոլոր գործադրական արժէք ունեցողները
ունին և փոխանակական:

9. Ի՞նչից է ստացւում ապրանքի փոխանակա-
կան գինը: Ինչո՞վ է նա որոշւում:

Տասնեւեցերորդ զրոյցի:

1. Ինչո՞վ է չափւում աշխատանքի ժամանա-
կամիջոցը:

2. Ի՞նչ բան է աշխատանքի օրամիջոցը:

3. Արդեօք, ապրանքը արդիւնադործելու հա-
համար վատնած, աշխատանքի ժամանակամիջոցի
բոլոր քանակով է որոշւում ապրանքի գինը:

4. Ի՞նչ բան է հասարակութեան—կարեւոր
աշխատանքի ժամանակ:

5. Ի՞նչ է ապրանքի բնական գինը:

6. Ի՞նչ է նրա շուկայի (բորսայի) գինը:

7. Ի՞նչից է կախած նրա բնական գինը,
բորսայի գինը:

8. Ի՞նչպէս է տատանւում բորսայի գինը:

9. Ի՞նչ բան է ապրանքի առաջարկ:

10. Ի՞նչ բան է ապրանքի պահանջ:

11. Ի՞նչ բաղադրութիւններ կան աղ կանոն-
ներին:

Տասնեւթերորդ զրոյցի:

1. Ի՞նչ անլարմարութիւն ունի փոխարինա-
կան առևտուրը (ապրանքը ապրանքի փոխելը):

2. Դրամը ինչի է ծառայում:

3. Ի՞նչպիսի դրամներ են լինում:

4. Մետաղների ո՞ր խտկութիւնը նրանց դը-
րամի համար զերադասելի նիւթ են դարձնում:

5. Ինչո՞ւ, վերջապէս, բոլոր ազգութիւնները
գերազանցին ազնիւ մետաղները:

6. Ո՞րոնք են գործածւում ազնիւ մետաղնե-
րից, որպէս դրամ:

7. Ինչո՞ւ չեն գործածւում—պլատինը, թանկա-
գին քարերը:

Տասնեւութերորդ զրոյցի:

1. Ինչո՞վ է գնահատւում ոսկու և արծաթի
արժէքը չինւածքներում, ձեռագործներում:

2. Ինչո՞վ է գնահատւում նրանց արժէքը դը-
րամի մէջ:

3. Ի՞նչպէս է որոշուում դրամներն ընական գինը:

4. Ի՞նչպէս է որոշուում նրանց ընթացիկ գինը:

5. Ի՞նչ բան է գրամի կուրսը:

6. Ի՞նչ բան է դրամի առաջարկ:

7. Ի՞նչ բան է դրամի պահանջ:

8. Ի՞նչպէս է ներգործում փողի պահանջի վրայ այն հանգամանքը, որ դրամը բաւարարութիւն է տալիս շատ վճարների և ոչ թէ մէկ վճարի:

9. Ինչի՞ է հաւասար երկրի մէջ դրամի անհրաժեշտ քանակութիւնը:

10. Ո՞ր պայմանները աւելացնում են դրամի պահանջը:

11. Ի՞նչ բան է թղթադրամը:

10. Ի՞նչ է նրա ընական գինը, ընթացիկ գինը:

13. Ինչո՞ւ նա ընթացք ունի առանց բնական գին ունենալու:

14. Ի՞նչ պատճառներից ընկնում է թղթադրամի գինը:

Տասնութներորդ գրույցի:

1. Ի՞նչ բան է վարկը:

2. Ի՞նչ գէպքերում նա հարկաւոր է:

3. Վարկը ի՞նչ տեսակ է լինում:

4. Ի՞նչ տեսակ է լինում անձնական վարկը:

5. Ի՞նչ տեսակ է լինում գուքի վարկը:

6. Ինչո՞ւ են նրանք դանդաղանում միմեանցից:

7. Ի՞նչ տեսակ վարկի նշաններ կան:

8. Ի՞նչ բան են՝ մութակը, դիսկոնտը, զեղջը, տրատտան, փոխադրական մութակը, մութակների կուրսը, չեքի գրքոյքը, չեկը, ակցիան, օբլիգացիան, դրամատան տոմսը, ակցիօները, օբլիգացիօները, դիւլդենտը:

9. Ի՞նչ են շահում և ի՞նչ կորուստ կարող են ունենալ՝ ակցիօները, օբլիգացիօները:

10. Օրինակներ բերել, թէ ինչպէս են վարկի թղթերը հեշտացնում դրամական չարաբերութիւնները:

Քսաներորդ գրույցի:

1. Ի՞նչ է դրամատունը: Ինչո՞ւ համար դրամատուներ են հիմնում:

2. Ի՞նչ բան են՝ դրամատան ակտիւը, պասսիւը:

3. Ո՞րն է ակտիւը որոշելու հիմնական կանոնը:

4. Ի՞նչ տեսակ դրամատուներ են հիմնում:

5. Ի՞նչպիսի իպօտեքական դրամատուներ է տէրութիւնը հիմնել Ռուսիայում:

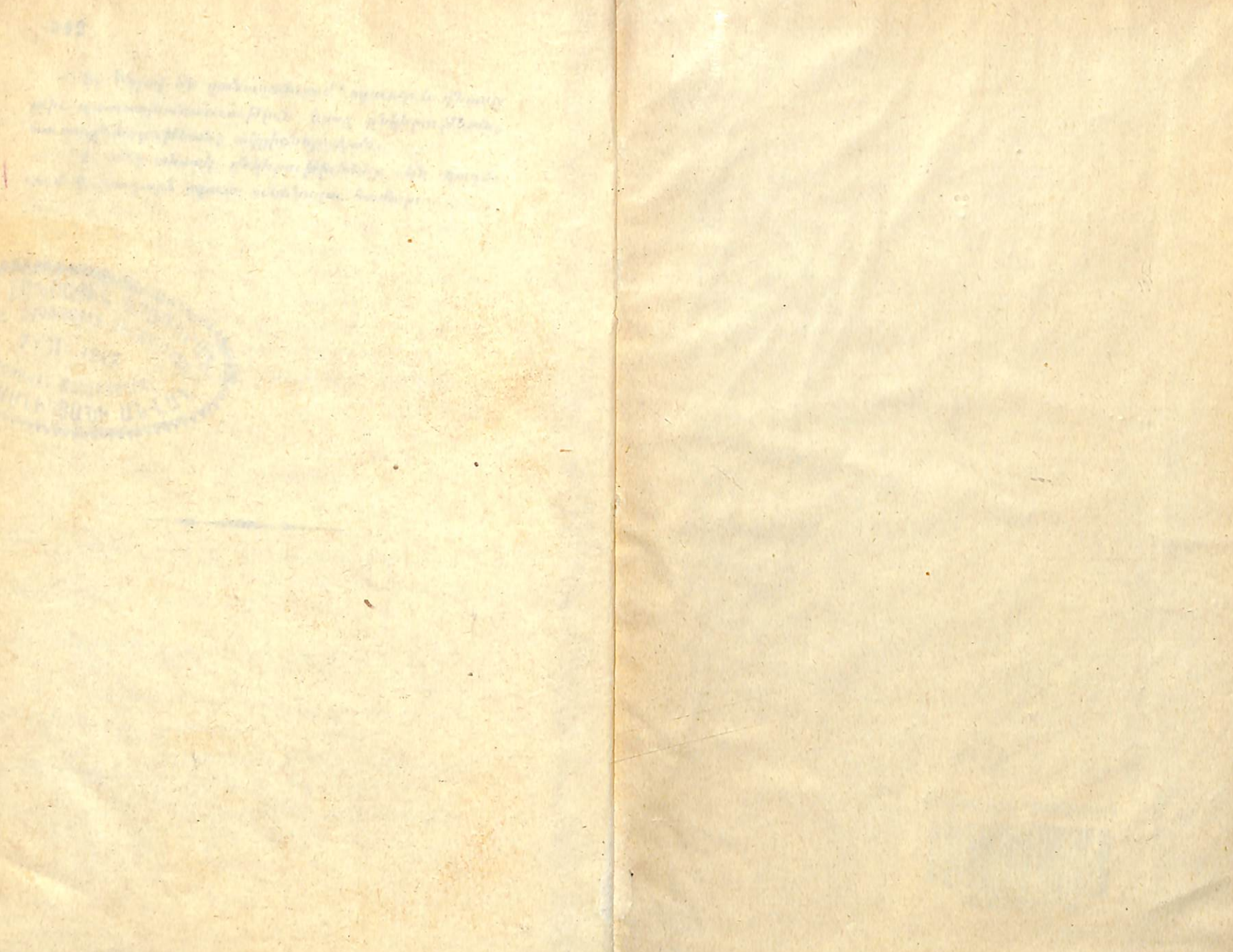
6. Ինչո՞ւ են որոշուում փոխադարձութեան հիմունքի վրա՝ հիմնաց դրամատուները:

7. Ի՞նչ տեսակ ընկերութիւններ են լինում:

8. Ինչի՞նչ են զանազանում՝ օգուտը և վնասը
լրիւ պատասխանատուութիւն կրող ընկերութեան,
հաւատընծալութեան, ակցիօններական:

9. Ի՞նչ տեսակ ընկերութիւններ են կազմ-
ւում փոխադարձ օգուտ ունենալու համար:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0202558

Գ. Դալստեանի — ճրատարակութիւնները:

1. Պոսպէլի վերջին օրերը, Լորդ Լին- տօնի, թարգմ. Յ. Միրզախանի	1—50 Կ.
2. Ապօրէն, Գ. Փափագեանի	15 Կ.
3. Կեանքը ծովերի խորքում, Էռնկե- վիչի, թարգմ. Ստ. Մալխանի	30 Կ.
4. Տրիլի, դրամա 4 արար. թարգմ. Լ. Մելիք-Աղամանի	25 Կ.
5. Սողատ, վեպ, 1 արար. Գալստ- կեր. Պակ. Ապարեանի	25 Կ.
6. Գարվիրիզմ, Ս. Բալաղեան (ար- վիրի պատկերով)	50 Կ.
7. Ազնիւ գող վիպակ Յ. Մ. Խաչիսկու, թարգմ. Ն. Չ.	10 Կ.
8. Ինքնավարութիւն և Չեմո- րիսիոնիս թարգմ. Մ. Հովհ.	15 Կ.
9. Զատնադրական գրքեր, Լ. Մ. Էլի, թարգմ. Կ. Մ. Մալխանի	40 Կ.
10. Введение въ авказь Земецко Самоуправленіа Кн. Г. М. Тумасова.	20 Կ.
11. Վերելանք թիւ 1 մալիների լեզուի (Ն. Բ. և Գ. մաս.)	մասնակ.
12. Ընդանոր պատմ. Հին-Պար, վի- պակներով թարգմ. Սամակի	մասնակ.

Գումարով գնողներին զիջումով: Գրականութիւն
վերադիր վճարով ազատիւմ և միմեան նրանց, ո
րանք ազատիւմ են կանխավճարով: Գ. Մալ.— Тис-
лисъ Книжный магазинъ Густеновскаго Г. И.
Галустьяну